

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ADLİ İLAHİ BAĞLAMINDA ENGELLİLİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. FİKRET KARAMAN

HAZIRLAYAN
EMRAH SAVAŞCI

MALATYA-2018

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ADLİ İLAHİ BAĞLAMINDA ENGELLİLİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

Hazırlayan
Emrah SAVAŞCI

Jürimiz tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu Yüksek Lisans Tezi (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

1. Prof. Dr. Fikret KARAMAN.....
2. Prof. Dr. Hulusi ARSLAN
3. Prof. Dr. Selim ÖZARSLAN.....

İmza

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Fikret Karaman danışmanlığında hazırladığım “Adli İlahi Bağlamında Engellilik” isimli tezin bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, bunu onurumla doğrularım.

Emrah SAVAŞCI

BİLDİRİM

Hazırlamış olduğum bu tezin kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim şartlarda saklanmasına müsaade ettiğimi onaylıyorum:

- ❖ Tezimin üç yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Belirtilen sürenin nihayetinde uzatma için müracaatta bulunmadığım takdirde, tezim ancak İnönü Üniversitesi yerleşkesinde erişime açılabilir.

ÖNSÖZ

İnsan hayatında bazen doğuştan bazen sonradan meydana gelen tedbirsizlik, ihmal ve kaza gibi olaylar neticesinde oluşan engellilik durumu azımsanmayacak kadar çoktur. Her insan, hayatın çeşitli dönemlerinde kısmi ve geçici engel durumu ile karşılaşabilir.

Engellilik problemi, tıp ve psikoloji alanlarını ilgilendirdiği gibi insanın akıllı ve sorumlu bir varlık olmasından dolayı kaza-kader, Allah'ın sıfat ve fiilleriyle de ilişkilidir.

Engelli bireyler için, “Neden engelli olarak doğdu? Suçu günahı neydi de böyle oldu? Bu durumu o mu istedi? Her şeye gücü yeten Allah'ın kusursuz ve sağlıklı yaratma gibi bir gücü varken neden insanları engelli olarak yarattı?” Benzeri soruları hepimiz engelli çocuğa sahip ailelerden veya engelli yakınlarından duymuşuzdur. İşte bu ve benzer sorular sorulurken sanki Allah'ın adaletsiz olduğu gibi yanlış anlaşılmaları da beraberinde getirmiştir.

Yüce Allah'ın kullarına karşı adaleti, yaptığı işlerindeki hikmeti, merhameti ile insanın hayatının birçok safhasında karşılaştığı musibetleri, ıstırapları nasıl bir arada değerlendirmek gerekmektedir. İnsanın engelli olarak dünyaya gelmesi veya sonradan engelli olması o kişiye ya da bakmakla yükümlü olduğu kişilere birer ceza olarak mı verilmiştir yoksa ahireti kazanmak için verilmiş bir fırsat mıdır? Bu konu da değerlendirilmesi gereken ve hâlâ çözüm bekleyen problemlerdendir.

“Adli ilahi” meselesi bir noktada din felsefesi alanına da girmektedir. Bu konu daha çok “kötülük problemi” kapsamında değerlendirilmiştir. Hem İslam dininde hem diğer dinlerde bu konu ile ilgili çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Ancak biz bu çalışmamızda filozofların görüşlerine yer vermeden sadece kelâmî açıdan bu meseleyi değerlendirmeye çalışacağız.

“*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele!*” (Bakara, 2/155) Ayeti insanoğlunun başına gelen her türlü musibet, hastalık ve sıkıntıların Allah'tan geldiğini bildirmektedir. Bu durumun bilincinde olarak sabır ile karşılanması gerektiğini öğütler ve bu sabrın neticesinde benzer ayetlerde kendilerini büyük bir mükâfatın beklediğini bildirir. Öyle

ise insanoğlu bu ve benzeri soruları neden sormaktadır? Biz de bu çalışmamızda ilahi adalet bağlamında bu sorulara yanıt aramaya çalışacağız.

Çalışmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte çalışmanın amacı, konusu ve yöntemine değinilmiştir. Birinci bölümde kavramsal olarak engelliliğin tanımına yer verilmiş, doğuştan veya sonradan oluşabilecek engellilik durumlarına yer ayrılmıştır. Engellilerin bazı haklarından bahsetmenin gerekli olduğu dşnlmştir. İkinci bölümde genellikle meselenin ilahi yönü ele alınmış, Yüce Allah'ın iradesi ve insanın kader ile ilişkisine yer verilmiştir. çnc bölümde ise engelli birey ve engelli ailesini ilgilendiren bazı durumlara yer vermeye çalışılmıştır. Çünkü biz bu çalışmamızda, gücümüz nispetinde problemin tespit ve tahlilini yapıp diğer taraftan farkındalık oluşurmaya çalışarak çalışmamızı tamamlamayacağız.

Bu tezin hazırlanma sürecinde yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle tüm evrelerinde yardımını esirgemeyerek tecrübelerini paylaşan, her zaman yol gösterici kişiliği ile yoğun programına rağmen zaman ayırıp rehberlik ve danışmanlık yaparak her fırsatta yardımcı olan değerli hocam Sayın Prof. Dr. Fikret KARAMAN' a teşekkür ederim. Ayrıca tecrübe ve birikimlerimden yararlandığım Kelam Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Hulusi ARSLAN ile Yrd. Doç. Dr. Mustafa BOZKURT beyefendilere ve tezin incelenmesinde emeği bulunan Prof. Dr. Selim ÖZARSLAN beyefendiye teşekkürlerimi bir borç bilir, hürmetlerimi sunarım.

Emrah SAVAŞCI
MALATYA-2018

ÖZET

ADLİ İLAHİ BAĞLAMINDA ENGELLİLİK

Emrah SAVAŞCI

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Fikret KARAMAN

Şubat 2018, 119 Sayfa

Engellilik problemini salt psikoloji, sosyoloji ve tıp açısından değerlendirmek yeterli değildir. İnsan akıllı ve sorgulayan bir varlıktır. “Allah’ın insanları mükemmel bir şekilde yaratma gücü varken neden engelli olarak yaratmaktadır?” gibi soruları sorabildiğinden meselenin, yaratıcı –yaratılan (teoloji) perspektifinden de ele alınması gerekmektedir. Kelam mezhepleri bu meseleyi “adalet-hikmet-mülkiyet” bağlamında açıklamaya çalışmışlardır. Yine engellilik, hem bakımını üstlenen kişilerin hem de engelli bireylerin bir takım fiziksel, duygusal ve sosyal yönden etkilenmelerine neden olmaktadır. Buna bağlı olarak, kendini işe yaramaz olarak görme, yalnızlık duygusu içine girme, ayrımcılığa maruz kalma gibi problemler ortaya çıkmaktadır. Bu duruma karşı farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Bazen engelli ve yakınlarının karşılaştıkları bu durum, onların isyan etmelerine ve ilahi adaleti sorgulamalarına neden olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, engellilik, hikmet, kader, irade

ABSTRACT

DISABILITY IN THE CONTEXT OF JUDICIAL DIVINE

Emrah SAVAŞCI

Master Thesis, Department of the Basic Islamic Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Fikret KARAMAN

February 2018, 119 Pages

Evaluating the problem of disability only in terms of psychology, sociology and medicine is not enough. Human is a wise and questioner creature. So he can ask questions such as “Why does Allah create people as disabled while he has the power of perfect creation?” Because of these questions, the issue must also be handled in terms of creator-creature (theology). Speech sects try to explain this issue in context of “justice, wisdom, ownership.” Disability causes some physical, emotional and social problems both on the disabled individuals and the people looking after them. As a result, some difficulties come out for disabled people such as seeing himself/herself noneffective, feeling lonely and experiencing discrimination. There must be awareness against this situation. Sometimes, these problems faced by disabled people and their relatives may cause their rebellion and questioning the poetical justice.

Key Words: Justice, disability, wisdom, destiny, willpower

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ONAY SAYFASI.....	i
ONUR SÖZÜ	ii
BİLDİRİM.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR.....	x
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ENGELLİLİK KAVRAMININ TANIMI VE GRUPLANDIRILMASI	5
1. 1. Engelliliğin Tanımı.....	5
1. 2. Engelliliğin Gruplandırılması	8
1. 3. Engelliliğe Neden Olan Hususlar	9
1.3. 1. Doğuştan Gelen Engellilik Durumları	11
1.3. 2. Sonradan Oluşan Engellilik Durumları.....	12
1. 4. Engellilik ile İlgili Bazı İstatistik Bilgiler ve Engellilerin Hakları	14

İKİNCİ BÖLÜM

2. İLAHİ ADALET VE ENGELLİLİK.....	23
2. 1. Allah'ın Adaleti ve İradesi	23
2. 2. İnsanın Sorumluluğu ve Adalet	26
2. 3. Kur'an ve Engelliler	30
2. 4. Hadislerde Engelliler	39

2. 5. Kader İnsan İlişkisi	44
2. 6. Kaza ve Kader Bağlamında Engelliler	46
2. 7. Kelâm Ekollerinin Kader Anlayışına Göre Engelliler.....	49
2.7.1. Mu'tezile'ye Göre Engelliler	50
2.7.2. Eş'arîyye' ye Göre Engelliler.....	52
2.7.3. Mâtürîdîyye'ye Göre Engelliler	53
2.7.4. Cebriyye'ye Göre Engelliler	55
2.7.5. Kaderiyye 'ye Göre Engelliler	56
2. 8. Şer-Hikmet Bağlamında Engelliler	57
2.8.1. Sabır, Tahammül ve Engellilik	61
2.8.2. Tedbir ve Tevekkül Açısından Engellilik.....	63
2.8.3. İmtihan Kavramı ve Engellilik	66
2. 9. İstiraba Rıza Göstermek ve Onun Bir Rahmet Olduğunu Bilmek	71
2.10. Sıkıntı ve Musibet Anında İnsan Nasıl Davranmalıdır?.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AİLE-ÇEVRE VE ENGELLİLİK.....	76
3. 1. Ailelerin Engelli Bireylere Yaklaşımı	76
3. 2. Engelli Bireylerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çevrenin Rolü.....	79
3. 3. Engelli Bireye Sahip Ailelerin Psikolojik Durumu	86
3. 4. Engelli Birey ve Onlara Destek Olanların Ahiretteki Mükâfatı	89
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	95

KISALTMALAR

- AB : Avrupa Birliği
- a.s. : Aleyhi's-Selam
- Bkz. : Bakınız
- BM : Birleşmiş Milletler
- c. : Cilt
- CÜ : Cumhuriyet Üniversitesi
- ÇSGB : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- Çev. : Çeviren
- DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
- DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
- DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü
- Ed. : Editör
- EHS : Engelli Hakları Sözleşmesi
- EÜİF : Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- H. : Hicri
- Haz. : Hazırlayan
- ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü
- KHK : Kanun Hükmünde Kararname
- Krş. : Karşılaştırmamız
- Mat. : Matbaası
- MÜİF : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- Neşr. : Neşriyat
- ÖİB : Özürlüler İdaresi Başkanlığı
- r.â. : Radiyallahu Anh
- S. : Sayfa
- S.A.V : Sallallahu Aleyhi ve Sellem
- SHÇEK : Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
- Thk. : Tahkik Eden
- Tas. : Tashih Eden
- Trh. : Tarihsiz

- TBB : Türkiye Barolar Birliği
- Terc. : Tercüme Eden
- TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
- T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
- TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
- UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
- UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
- vb. : Ve Benzeri
- vs. : Vesaire
- Yay. : Yayınları
- WHO : Dünya Sağlık Örgütü
- WHF : Dünya Engelliler Vakfı

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ

Tezimizin konusunu “Adli İlahi Bağlamında Engellilik” olarak belirlememizin asıl nedeni öz yeğenimizin % 99 oranında engelli olmasıdır. Bu çalışmada, hem kendisinin ve ailesinin çektiği sıkıntıları hem de diğer engellilerin durumu değerlendirilmek istenmiştir. Aynı zamanda bu çalışmada engellilerin yaşadığı zorlukların aşılması ve onlara sahip çıkılması gerektiği üzerinde durularak bir farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Bu sebeple konuyu yaratıcı-yaratılan perspektifinden ele almaya çalıştık.

Bugüne kadar yapılan çalışmaları incelediğimizde konu ile ilgilenenlerin kendi uzmanlık alanları ile ilgili bir literatür kullandıklarını gördük. Biz de tezimizde konuyu sınırlandırıp, sadece belli bir yönden ele almayı uygun bulduk. Genel bir araştırma yaptıktan sonra kısmen bunlara değinerek tezimizde işimize yarayacağını düşündüğümüz bölümleri ele aldık. Çalışmamızın analitik bir düzeyde olması istendiğinden tezimizin konusunu ve amacını ayrı başlıklar halinde değil, bir arada vermeyi tercih ettik.

Akademik bilgi, birikim ve tecrübenin belli bir süreç dâhilinde kazanıldığı ve büyüdüğü gerçeğiyle ulaşabildiğimiz ve birikimlerinden yararlanmak istediğimiz eser sahiplerinin çalışmamıza katkıları çok büyük olmuştur. “Bu tez nasıl ve hangi yöntemlerle yazılmıştır?” sorusuna cevap vermek için çalışmamız sırasında izlediğimiz yöntem hakkında bazı açıklamalar yapmak istiyoruz. Her ne kadar çalışmamız için engelli bireyler ve çevresiyle bu mesele hakkındaki görüşleri alındıysa da bu tez çalışması bir veri toplama, anket vb. uygulama şeklinde hazırlanmamıştır.

Çalışmamızı sistemli bir şekilde yürütebilmek adına bir plan yapılarak içeriği belirlenmiş ve bu şekilde yola çıkmıştır. İlk etapta konuyla alakalı çeşitli kitap, ansiklopedi, dergi, gazete, makale, rapor, sempozyum, konferans, istatistikî bilgiler vs. derlenmeye çalışılmış, oluşan bu havuzda elde ettiğimiz verilerde konumuzla bağlantılı bölümler yazıya geçirilerek not edilmiştir.

Tez yazımına başlandığı ve devam ettiği süre içerisinde zaman zaman elimizde olmayan nedenlerden dolayı bir müddet çalışmaya uzak kalmış olsak da kaynaklardaki ön bilgiler ve danışmanımızın yoğun programına rağmen çalışmamıza destek vermesi ve çalışmamızı yönlendirmeleriyle aldığımız notların ekleme ve çıkarmaları, bu çalışmanın gelişmesinde etkili olmuştur.

Bilgiye ulaşmanın çok kolay olduğu bir zaman diliminde yaşamaktayız. Şüphesiz en büyük ve önemli bilgi kaynağı kütüphanelerdir. Ancak bilgiye ulaşma ve bu bilgileri diğer insanlarla paylaşma noktasında internetin etkisi yadsınmamalıdır. İnternet, istenilen kaynaklara ulaşma noktasında zamanı ve mekânı ortadan kaldırmıştır. Dünyanın farklı bölgelerinde üniversitelerin ilgili birimlerindeki veriye ulaşmak hiçte zor değildir. Bu kapsamda istenilen konu ile ilgili materyallere ulaşmak çok kolaydır. Biz de bu çalışmanın hazırlanışı sırasında kütüphanelerden yararlanmaya gayret göstermekle beraber, dergi, tez, sempozyum, konferans ve makalelere ulaşma noktasında internetten mümkün olduğunca yararlanmaya çalıştık.

Çalışmamız esnasında ulaşılan verilerin ve kaynakların değerlendirilmesi, bizim açımızdan ilk olması hasebiyle kusurlu ve eksik olması muhtemeldir. Şimdiden görülmesi ihtimal dâhilinde olan eksikliklerin bağışlanmasını ümit ediyoruz.

GİRİŞ

Her disiplinin kendi sistematığı içinde belli bir dil ve literatürü vardır. Tıp alanında engellilik problemi, sağlık konusunu içerdiği için her branş kendi uzmanlık alanına göre çeşitli değerlendirmelerde bulunmuş ve meseleyi tıp bağlamında ele almışlardır.¹ Biz de bu çalışmamızda engellilerin ve engelli ailelerinin içinde bulunduğu durumu Kelam İlminde “ilahi adalet” bağlamında incelemek ve değerlendirmek istiyoruz.

Bu kapsamda engelli bir çocuğun dünyaya gelişi ile başlayan süreçle birlikte aile, farklı duygular içerisine girer. Ya bu problemle başa çıkma yolları üretmeye ya da umutsuzluğa kapılıp içe kapanmaya başlar. Ailede anne ve babanın çocuğun engelini kabullenmesi ve bu duruma uyum sağlaması kuşkusuz zor bir olaydır. Herkes aynı tepkiyi vermez ise de birçok kişi durumu kabullenememekte ve inkâr yoluna kadar gitmektedir. Hatta bazen engelli bireyden çok ona bakmakla yükümlü insanların desteğe ihtiyaç duyduğu durumlar olabilmektedir. Sadece eşler açısından değil evde yaşayan, diğer bireyler de bu durumdan etkilenmekte ve çoğu zaman ihtiyaçlar engelli bireyin çevresinde şekillenmektedir.

Engellilik durumunu sadece birey açısından değerlendirmek yeterli değildir. Bakımını üstlenen kişiler açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü engelli çocuğa sahip anne babalar -engelin çeşidine göre değişmekle beraber- ileriye dönük yaptıkları planlarını değiştirmek zorunda kalmış, bu noktada aile yeniden bir planlamaya ihtiyaç duymuştur.

Yine tedavi ve eğitim konusunda yaşanan aksaklıklar, maddi imkânsızlık, toplumda karşılaşılan diğer zorluklar ve ön yargılar da engelli bireyde ve aile hayatında çok büyük sıkıntılar doğurmaktadır. Çünkü bu vaka, tek yönlü bir olgu değil dolaylı olarak herkesi ilgilendiren bir durumdur.

Engelli bireyler, öz bakım becerileri ve kişisel yeteneklerin kazanılması noktasında zorluklarla karşılaştıkları gibi, bilişsel ve sosyal olgunluğa ulaşma noktasında da sorun teşkil eden stres, kaygı, özgüven, yeterlilik gibi aşmaları gereken bir süreçle karşı karşıyadırlar. Çoğu zaman bu becerileri kazanmak, engelin durumuna göre engelli bireye veya bakımını üstlenenlere düşer. Ancak bu süre zarfında tahammül edememe, itiraz etme gibi çeşitli problemler ortaya çıkmaktadır. Bütün bu

¹ Detaylı bilgi için, www.engelsiz.hacettepe.edu.tr sayfasında engellilik ile ilgili farklı disiplinler ve sosyoloji alanında hazırlanan akademik çalışma, proje ve derlemelere bakınız.

vb. sıkıntılar insanları isyana kadar götürebilme potansiyeline sahip olduğu için itikâdi açıdan da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Günümüzde engelliler ile ilgili ulusal ve uluslararası bazı yasal düzenlemeler yapılmış olsa da toplum vicdanında yeterince kabul gördüğünü söylemek oldukça zordur. Sadece yılın belirli günlerinde ve medya önünde yapılan anma etkinlikleri yeterli değildir.² Bu kapsamda engelli insanların yaşam kalitelerini iyileştirmeye yönelik adımlar atılması ve onlara değer verildiğinin hissettirilmesi çok önemlidir. Engelli bireylerin rahatça hayatlarını devam ettirebilmeleri için yollardan kaldırımlara, taşıtlardan sosyal mekânlara ve ibadethanelere kadar yararlanabilecekleri ortamlar hazır hale getirilmelidir.

Günümüzde engellilerin toplu taşıma araçlarını, hastaneleri ve kaldırımları kullanmakta zorlandıkları bilinen bir gerçektir. Çünkü sosyal alanların hatta engellilerin barındığı evlerin dahi onlar düşünülmeden yapıldığı gerçeği ortadadır.

Devlet, engellilerin haklarını ve ihtiyaçlarını, resmi kurumları ile sağlamaya çalışmaktadır. Ancak toplumun bu konuda bilinçlendirilmesi öncelik arz etmektedir. Aksi halde sadece kanunların yayımlanması bir işe yaramaz. Bir örnek vermek gerekirse belediyelerin engelliler için giriş ve çıkış rampaları müsait bir kaldırım yaptığını var sayalım ancak bu durumu düşünemeyen ya da görmezden gelen bir kişinin aracını kaldırımın giriş ve çıkış rampasına koyması halinde engelli bireyler yine mağdur olacaktır. Nitekim bu durum sıklıkla yaşanmaktadır.

Eğitimde bile, engelli çocukların varlığı dikkate alınmadan yapılan yetersiz fiziki binalar adeta engelli bireyi ayırıştırılmaktadır. Ayrıca bu çocukları eğitecek donanıma sahip öğretmenlerin mesleki yeterliliği ve öz verisi de ayrı bir önem taşımaktadır.

Bu okullardan mezun olacak engelli bireyleri bu kez istihdam problemleri beklemektedir. Engelli bireylerin özel ve kamu kurumlarında istihdam edilmeleri büyük bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu noktada devlet desteği ve teşviklerle işveren tarafından zorunlu bazı istihdam alanları açılrsa da yeterli düzeyde değildir. Tabela ve levhalardaki engellileri sınıflandıran işaret ve resimler bile engellileri ayırıştırdığımızın bir benzer göstergesidir.

² BM tarafından 3 Aralık, “Dünya Engelliler Günü” olarak kabul edilmiştir. Her yıl ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli etkinlikler ve organizasyonlarla kutlanmaktadır.

Peygamberlerin bile çeşitli sıkıntı ve musibetlerle imtihan edildiği Kur'an'da zikredilmiştir. Nitekim Kur'an'da açıklandığı üzere Hz. Eyyûb (a.s)'ın bedenine, malına, çocuklarına çeşitli musibetler isabet etmiştir. Allah'a sığınarak ve dua ederek çilesini çektikten sonra sağlığına kavuşabilmiştir.³

Yine Kur'an'ın bize örnek olarak sunduğu Hz. Yakup (a.s)'da gözlerine beyazlar indiği için bir müddet âmâ olarak yaşamıştır. Mekke müşrikleri de hem Müslümanlara fiziki şiddet uygulamış hem de Hz. Peygamber (s.a.v)'i psikolojik olarak baskı altında bırakmıştır. Hatta Taif şehrinde taşlanmış, yaralanmış, zor durumda kalmıştır. Bu ağır durum karşısında Cebrail (a.s) yardıma koşmuş, istemesi halinde dağı kaldırıp tepelerine indirebileceğini söylemiştir.⁴ Buna rağmen Hz. Peygamber (s.a.v) onlara şefkat etmiştir.

Abese suresinde belirtildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v) müşriklerin ileri gelenlerine İslam'ı anlatırken görme engelli bir sahabe olan Abdullah b. Ümmü Mektûm (r.a) gelmiş, bazı sorular sormak istemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) Mekke müşriklerinin yumuşamaya yakın bir anında gelen sahabeye bakmayıp belki iman ederler ümidiyle tekrar yüzünü müşriklere dönmüş ve sözünü tamamlamıştır. Bunun üzerine Allah, Hz. Peygamber (s.a.v)'i uyarmıştır.⁵ Allah Resul'ü (s.a.v) Ümmü Mektûm (r.a)'ı gördüğü her yerde Allah'ın beni kendisi sebebiyle uyardığı şahıs demiş ve ona iltifatta bulunmuştur. Ayetin inmesine vesile olması hasebiyle Ümmü Mektûm (r.a) büyük bir şerefe nail olmuştur.⁶ Yine Hz. Peygamber (s.a.v) namaz için yerine Ümmü Mektum (r.a)'ı bırakmıştır.⁷ Bu uygulama, üstünlüğün zenginlik ya da makam ile olmadığını bir göstergesi olmuş, ayrıca sahabeler arasında engellilere yönelik bir bilinçlenmeye de vesile olmuştur.

İslam dini, engelli kişileri bir yük olarak görmemiş aksine toplumun diğer fertleri gibi değerlendirmiştir. Her Müslüman gibi onların da aktif olmalarını istemiştir. Sosyal yapı içinde engellilere bazı görevler tevdi ederek engellilerin rehabilite edilmelerini amaçlamıştır.⁸ Cihattan sorumlu tutulmayan⁹ engellilere geri

³ Sad, 38/42.

⁴ Buhari, *Bedü'l-Halk*,41.

⁵ Abese, 80/1-11.

⁶ Musa Cârullah Bigiyef, *Kitabu's-Sünne*, Terc: Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998, s. 42.

⁷ Mehmet Görmez vd. *Hadislerle İslam 4 (Hadislerin Hadislerle Yorumu)*, DİB. Yay. Komisyon, Ed: Mehmet Emin Özaşar vd. 4. Baskı, İstanbul, 2017, IV, s. 268.

⁸ Hamdi Döndüren, "İslam'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar" 1.Tebliğ, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, 20-21 Aralık 2003, DİB: Yayınları/630, İlmi Eserler /19 Ankara, s. 106.

⁹ Fetih, 48 /17.

hizmet görevi olarak Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından Allah ve peygamberi adına nasihat edici olmaları istenmiştir.¹⁰ Bu durum onların pasif olduklarını değil, bilakis kendilerinin de topluma yapabileceği şeylerin olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Böylece İslam, bizlere engellilere karşı nasıl muamelede bulunmamız gerektiğini öğretmiştir.

İslam, insanı en şerefli varlık olarak nitelemiş, kâinattaki her şeyi insanoğlunun hizmetine amade kılmıştır.¹¹ Burada sağlıklı ya da engelli ayrımı asla söz konusu edilmemiştir. Mal, ırk, cinsiyet, engelli ve sağlıklı oluşları yönünden insana karşı her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır. Yukarıda da geçtiği gibi engelli bireyin topluma uyumu ve toplumla bütünleşmesinin önünde bazı engeller vardır. Bu duruma ışık tutabilmek ve farkındalık oluşturmak adına herkesin kendini bir engelli yerine koyması ya da engelli aday olarak düşünmesi gerekir. Böylece insanın ihtiyaç duyduğu fiziki yapılar (hastaneler, okullar, tuvalet, asansör, merdiven,) çevre düzenlemesi (yollar, kaldırımlar, parklar, duraklar vs.) yapılırken engellilerin gereksinimlerine göre tasarlanması sorunun çözümüne karşı bir nebze olsa katkı sağlayacaktır.

Öyleyse engellilerin de bu ülkenin bir vatandaşı ve bağımsız bir ferdi olduğunu unutmamamız gerekir. Herkes gibi onların da eşit haklara sahip olduğu bilinmeli ve engellilere karşı bakış açımızın değişmesi hem İslami hem de insani bir vazife olarak değerlendirilmelidir.

İster doğuştan isterse sonradan oluşsun yaşanan engellilik durumunun nasıl meydana geldiğine yönelik yorum ve tahminde bulunulabilir. Ancak konunun zor yönü, neden ve niçin meydana geldiği sorusuna cevap aramaktır. İlahi adaletin sorgulanmaya başlandığı bu noktada maalesef toplumun kabul gördüğü inanış, engelli bireyin veya ailesinin işlemiş olduğu günahların neticesinde bir ceza olarak meydana geldiğidir. Ancak herkesin kendi günahını çekeceği, kimsenin bir başkasının günahından dolayı sorguya çekilmeyeceği¹² ayeti ile bu düşünce ne kadar uyuşmaktadır? Bunun gibi soru ve sorunları adli ilahi bağlamında irdelerken engellilerin karşılaştığı problemler ile ailelerinin içinde bulunduğu psikolojik durum, çalışmanın son bölümünde değerlendirilecektir.

¹⁰ Görmez vd. *Hadislerle İslam 4 (Hadislerin Hadislerle Yorumu)*, s. 267.

¹¹ Casiye, 45/ 13.

¹² Fâtır, 35/18.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİ KAVRAMININ TANIMI VE GRUPLANDIRILMASI

1.1. Engelliliğin Tanımı

Engellilik aslında kültürel bir tanımlamadır. Engelli bireye yüklenen kültürel anlamlar sosyal etkileşim sürecinde kazanılmaktadır. Doğuştan ya da sonradan kazanılmış engellilik, sosyal ve kültürel olarak hem bireyin hem de toplumun bu duruma gösterdiği tepkilerle şekillenmektedir. Bu anlamda yapılan tüm tanımlamalar toplumdaki topluma değişiklik göstermektedir.¹³

Engellilik, hayatın gerçek olgularından biri ve insan olmanın doğasında olan bir olgudur. Engelli kavramı ile ilgili çok farklı tanımlamalar yapılmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde engellilik “Normal bir kişinin kişisel ya da sosyal hayatında kendi kendine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan oluşan herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar”¹⁴ olarak tanımlanmıştır.

Yine en yaygın olarak yapılan tanımlardan birinde: Engelli; doğuştan ya da sonradan birtakım nedenlerden dolayı kişinin zihinsel, ruhsal, duygusal, sosyal ve bedensel yeteneklerini kaybetmesi neticesinde sosyal hayata uyum sağlayamayan ve günlük hayatta yapılması gereken işlevleri karşılayamayan aynı zamanda bakım, rehabilitasyon, koruma ve desteğe ihtiyaç duyan dezavantajlı kişi¹⁵ olarak tanımlanmıştır.

¹³ Esra Burcu, “Türkiye’de Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar Ankara Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran 2011– 28 (1): s. 37.

¹⁴ Dünya Engelliler Vakfı WHF, *Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu*, Haz: Cihan Koca, İstanbul, 2010, s. 4.

¹⁵ Selmin Çuhadar, *Özel Eğitim Süreci*, Ed. Sezgin Vuran, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2013, s. 5; İbrahim Coşkun, *İlahi Adalet ve Engelli Bireyler*, Kitap Dünyası Yay. İstanbul, 2016, s. 9; İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, DİB. Yay. Ankara, 2005, s. 11; Esra Burcu, *Türkiye’de Yeni Bir Alan “Engellilik Sosyolojisi” ve Gelişimi*, Sosyoloji Konferansları, Ed: Nevin Güngör Ergan, Sayı: 52, Yıl: 2015-2, Özel Sayı (Türkiye’de Sosyolojinin 100 Yılı), *İÜİF*, MSAM, s. 336.

573 sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK de “Özel Eğitim Gerektiren Birey” başlığı kapsamında çeşitli nedenlerle bireysel özellikleri ve eğitim yetersizliği açısından akranlarından farklılık gösteren kişi olarak tanımlamıştır.¹⁶

Engelliğin tanımı noktasında yukarıda da belirtildiği gibi ortak bir görüş bulunmaması farklı engellilik tanımlamaları yapılmasına yol açmıştır. Bu kapsamda 5378 Sayılı Kanun’da özürlü¹⁷ (engelli) kavramı: “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama esnasında güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” olarak tanımlanmaktadır.¹⁸

Yine aynı 5378 Sayılı Kanun’da ayrıca, “hafif özürlü”, “ağır özürlü”, “bakıma muhtaç özürlü” gibi ayrıma gidilmiş ve engel durumuna göre sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. “Hafif özürlü kavramı; engellilik durumuna göre hafif olarak sınıflanan kişiyi, Ağır özürlü kavramı; engellilik oranına göre, ağır özürlü olarak tanımlanan kişiyi, Bakıma muhtaç özürlüyü ise; engellilik durumuna göre devletin resmî sağlık kurulu raporu ile ağır özürlü olduğunu belgelendiren ve hayatını başkalarının desteği olmadan hayatını devam ettiremeyen kişi olarak tanımlanmıştır.”¹⁹

“Engellilik” kavramına ortak bir tanım bulunamamasından dolayı bu noktada Avrupa Birliği’ de özürlüyü farklı bir çerçeveden tanımlamıştır. AB engelliği, fiziksel, zihinsel veya duygusal noksanlıkların sonucunda normal kabul edilen bir kişinin, eylem ve fonksiyonların yapılabilmesinin imkânsız kılındığı ve sınırlandırıldığı kişi olarak tanımlamıştır.²⁰

Özürlülük kavramı, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından da farklı şekillerde tanımlanmıştır.

¹⁶ www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf, Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Tarihi: 30/5/1997, Resmi Gazete’de Yayımlanma Tarihi: 6/6/1997 No: 23011.

¹⁷ Bu çalışmanın birçok yerinde “özürlü” kavramı yerine genel olarak “engelli” tanımı kullanılacaktır.

¹⁸ Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Denetleme Raporu, *T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Faaliyetlerinin Denetimi ile Özürlü Bireyler, Yakınları ve Toplumun Bütün Kesimlerinde Özürlülük Konusunda Toplumsal Bilinç ve Duyarlılık Oluşturulması Amacıyla Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi ve Bu Tür Çalışmaların Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesi ve Geliştirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler*, Tarihi: 27/08/2009, Sayısı: 2009/5, s. 5.

¹⁹ DDK, *T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Özürlülük Konusunda Toplumsal Bilinç ve Duyarlılık Oluşturulması Amacıyla Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi*, s. 5.

²⁰ Mehmet Fatih Uşan, *İş Hukukunda Sakat İstihdamı*, Konya, 1999, s. 127; Hilal Özay, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, TDV Yayınları, Ankara, 2012, s. 33.

Dünya Sağlık Örgütü durumu sağlık yönünden ele almış ve üç sınıfta değerlendirmiştir:

a) Sakatlık: “Sağlık bakımından ‘sakatlık’ psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya dengesizliği ifade eder.”²¹ Ayrıca doğuştan hastalık neticesinde veya bir kaza sonucunda hareket kabiliyetinin sınırlanması ve işlev bozukluğunu meydana getiren durum olarak da tanımlanmıştır.²²

b) Özürlülük: “Sağlık alanında ‘özürlü’ bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir iş yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade eder.”²³

c) Engellilik: “Sağlık alanında ‘engellilik’ bir noksanlık veya sakatlık sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder.”²⁴

Dünya Sağlık Örgütü’ nün yapmış olduğu bu üç tanımın birbirine yakın ve birbiriyle ilintili olduğu görülmektedir. Bu tanımların her birinin ya hastalık ya da vücut düzenindeki bir aksaklıktan kaynaklandığı belirtilmiştir. Bireyin engelli sayılmasında bedensel (ortopedik,) özürlüden çok, organın görevini ne kadar yerine getirebildiği dikkate alınırsa engellilerin iş hayatına katılabilmeleri için o derece önem kazanacaktır.²⁵ Böylece engellilerin toplumsal hayata uyum sağlamaları kolaylaşacak ve karşılaştıkları sorunları aşma noktasında bir basamak olarak engelli bireylere yardımcı olacaktır.

İnsanlar, hastalık ve kaza sonucu iş gücünü kısmen veya tamamen yitirebilir. Oluşan bu malullük durum bazen geçici bazen de kalıcı olabilir. Uluslararası Çalışma Örgütü’ de özürlü kavramını tanımlarken, iş hayatına katılım yönünden değerlendirmiştir. ILO’nun 1955 yılındaki yaptığı özürlü tanımına göre; Özürlü, zihinsel ya da fiziksel kabiliyetlerin azalması sonucu cazip bir işi elde etme ya da muhafaza etme şansını önemli derecede kaybeden kişidir.²⁶ Yine ILO’nun 1983

²¹ Özay, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, s. 35

²² Özay, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, s. 42.

²³ Özay, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, s. 42; Dünya Engelliler Vakfı WHF, *Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu*, s. 4; Yener Şişman, “Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 60, 2011/1; Ertan Kahramanoğlu, *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında Yürütülen Rehabilitasyon Hizmetleri*, Dünya’da ve Türkiye’de Sakatlar ve Sorunları, Açık Oturum, 6 Şubat 1981, İstanbul, 1982.

²⁴ Özay, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, s. 42.

²⁵ Özay, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, s. 42.

²⁶ Nurettin Albayrak, *Türkiye Tarafından Onaylanan ILO sözleşmeleri*, ÇSGB, Baskı Kayıhan Ajans, Ed: Fazıl Sayın, Ankara, 2014, s. 278.

yılında yaptığı yeni tanımda ise; ruhsal ve fiziksel bir arıza (kusur) sonucu münasip bir işi edinme, o işi devam etme ve bu işte ilerleme durumları büyük oranda tükenmiş kişi²⁷ olarak tarif etmiştir.

ILO'nun 1983 yılında "Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdam Hakkında 159 Sayılı Sözleşme" si ülkemizde 1999 yılında kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Benzer şekilde Türk İş Mevzuatında özürlü tanımı şöyle yapılmıştır. "Zihin veya beden kuvvetinden belirli bir oranda yoksun olduğu sağlık kurul raporu ile kesinleşen ve bir iş bulmakta çoğu zaman zorluk çeken, ancak herhangi bir iş yerinde söz konusu yetersizliğine karşın, bazı işleri hemen veya kısa bir alıştırmaya ve uygulama sonunda yapabilecek durumda olan kimse sakat"²⁸ olarak adlandırılmıştır.

Birleşmiş Milletler, engelli bireylerin insan hakları ve temel özgürlüklerden tam ve eşit yararlanabilmeleri ve engelli bireylerin doğuştan gelen insan onuruna saygı göstermelerini teşvik etmek amacıyla 13 Aralık 2006 yılında "Engellilerin Hakları Sözleşmesi" BM genel kurulunda kabul etmiştir. Bu uluslararası düzeydeki en kapsamlı sözleşme, Türkiye'de 2008 yılında yürürlüğe girmiştir.²⁹

Dikkat edilirse engellilik ile ilgili tanımları yapan kişi veya kurumların hayat felsefesi, bakış açısı ve ülkelerin mevzuatları esas alınarak tanımlama yaptıkları görülecektir. Uzmanlık alanı sağlık olanlar, kendilerine göre tanımlamaya gitmiş, sosyologlar kendine göre tanımlamış, ekonomistler vs. ise kendilerine göre bir tanımda bulunmuşlar ve böylece ortak bir tanıma varamamışlardır. Ancak bize göre en kapsamlı tanım Dünya Sağlık Örgütü'nün yapmış olduğu tanımdır.

1.2. Engelliliğin Gruplandırılması

Engellilik farklı sebeplere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Biz genel ve kapsayıcı olması açısından beş grupta açıklayacağız. Bunlar:

- ✓ Ortopedik Engellilik
- ✓ Zihinsel Engellilik

²⁷ Albayrak, *Türkiye Tarafından Onaylanan ILO sözleşmeleri* s. 278; Özay, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, s. 43.

²⁸ ILO, 1983 tarih ve "Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdam Hakkında 159 Sayılı Sözleşme" adlı bu sözleşmeyi Türkiye 1999 yılında benimsemiştir. TBMM, bu sözleşmeyi 08.07.1999 tarih ve 4407 sayılı kanun ile onaylamıştır. Ardından 22.08.1999 tarih ve 99/13277 sayılı Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır; Özay, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, s. 43.

²⁹ <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=26554&Cr=disab&CrI=>; Özay, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, s. 36.

- ✓ Görme, İşitme ve Konuşma Engelliliği
 - ✓ Psikolojik- Ruhi Engellilik
 - ✓ Kalıcı – Süreğen Engellilik
- ❖ “Ortopedik engellilik, yapılan bütün tedavi yöntemlerine karşın doğuştan veya sonradan meydana gelen sinir sistemi, kas, iskelet veya eklemlerde meydana gelen özürden ötürü bunlardan birini bazen de birkaçını yeterince kullanamama halidir.
 - ❖ Zihinsel engellilik, akli melekelerin hiç bulunmaması ya da belli sebeplere bağlı olarak yavaşlama, duraklama, gerileme gibi nedenlerden dolayı davranış, tavır ve uyum bakımından akranlarından sürekli geri kalma veya verimsiz olma durumudur.
 - ❖ Görme, işitme ve konuşmada engellilik, bu her üç özelliğe bu organların görevlerini kısmen veya tamamen kaybedilmesidir.
 - ❖ Ruhi engellilik, psikolojik olarak çeşitli nedenlere bağlı, meydana gelen problemler karşısında hayatını devam ettirme noktasında sürekli işlev ve yetenek kaybıdır.
 - ❖ Kalıcı hastalıklara bağlı olarak engellilik, kişinin bir işi yapabilme noktasında kabiliyetlerine engel olan, sürekli tedaviye ve bakıma ihtiyaç duyulan hastalığın devam etme halidir.”³⁰

1.3. Engelliliğe Neden Olan Hususlar

İnsanoğlunun doğuştan ya da sonradan engelli olmalarında onların ihmal, hata ve kusuru olduğu gibi ilahi irade ve imtihan da etkili olabilmektedir.³¹ Buna bağlı olarak ülkemizdeki engellilik oranlarının bu kadar yüksek olmasında engelliliğin önlenmesi ve erken teşhisi noktasındaki çalışmaların yeterli olmayışından kaynaklandığı görülmektedir.³² Bu durum bize insandan kaynaklanan nedenlerin daha fazla olduğunu göstermektedir.

³⁰ Harun Işık, “Engellilik Sorununa Kelâmi Bir Yaklaşım”, *Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Akademi Dergisi*, Yıl, 17, Sayı:57, Güz, 2013, s. 3.

³¹ İsmail Karagöz, *Toplumsal Emanet: Engelliler*, DİB. Yayınları / 722 Cep Kitapları / 84 Sorunlarımız Sorumluluklarımız, 2008, s. 27.

³² İsmail Bulut, “Kader-Engellilik İlişisine Kelâmi Bir Yaklaşım”, *A.Ü.İ.F.D (Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, Sayı: 43, Erzurum, 2015, s. 22.

Engellilerin gruplandırılması, fiziksel ve zihinsel olabildiği gibi doğuştan veya sonradan da olabilmektedir. Geçici olabileceği gibi sürekli de olabilmektedir.³³ Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın Devlet İstatistik Enstitüsü ile ortaklaşa yapmış olduğu araştırma sonucunda Türkiye'de engelli oranının dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür.³⁴

Türkiye Özürlüler Araştırması'nın bu konudaki sonuçları şöyledir:

Gruplara Göre Engelliliğin Dağılımı:

(Tablo-1)³⁵

<i>Engel Grubu</i>	Engelli Sayısı
<i>Dil ve Konuşma</i>	52.286
<i>Görme</i>	281.604
<i>İşitme</i>	210.531
<i>Ortopedik</i>	420.964
<i>Ruhsal ve Duygusal</i>	220.679
<i>Süreğen Hastalıklar</i>	1.025.579
<i>Zihinsel</i>	562.319
TOPLAM	1.869.521

Meydana Gelme Zamanına Göre Engelliliğin Dağılımı:

(Tablo-2)³⁶

	Doğuştan	Sonradan	Bilinmeyen
<i>Ortopedik özürlü</i>	23.91	73.30	2.79
<i>Görme özürlü</i>	20.41	76,32	3,27
<i>İşitme özürlü</i>	29.49	67.10	3,41
<i>Dil ve konuşma özürlü</i>	46.63	50.16	3.21
<i>Zihinsel özürlü</i>	47.92	49.89	2,19
Toplam	33,67	63,35	2,97

³³ Özay, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, s. 67.

³⁴ Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye Özürlüler Araştırması*, 2002, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, DİE Matbaası, Ankara, Eylül 2009, s. 26; Bulut, *Kader-Engellilik İlişkisine Kelâmi Bir Yaklaşım*, s. 22.

³⁵ DİE, *Türkiye Özürlüler Araştırması*, 2002, s. 26; Bulut, *Kader-Engellilik İlişkisine Kelâmi Bir Yaklaşım*, s. 23.

³⁶ Bulut, *Kader-Engellilik İlişkisine Kelâmi Bir Yaklaşım*, s. 24.

1.3.1. Doğuştan Gelen Engellilik Durumları

İnsanın dünyaya gelme evresindeki, genetik (kalıtsal) veya çevresel faktörlerin etkisiyle olan durumları ifade eder. Doğuştan gelen engellilikte başlıca birkaç faktör etkilidir. Bu faktörler; kalıtsal bozukluk, kan uyuşmazlığı, gebelik esnasında yaşanan sıkıntılar ve doğum anındaki diğer sorunlardır. Gebelikte anne adayının aldığı ilaçlar, atlattığı hastalıklar ve kötü/yetersiz beslenme bu faktörlerin başında gelmektedir. Doğum sırasında yaşanan sorunlar ise; Doğum sarsıntısı (travma) ve doğum esnasında bebeğin oksijensiz kalmasıdır. Doğuştan oluşan engellikte, engelin sebebini bilmeyenlerin oranı diğer bütün özür kategorilerine göre % 50'ler civarındadır. Nitekim bu durum doğuştan gelen özür nedenleri konusunda yeterince malumat sahibi olunmadığını göstermektedir. Doğuştan meydana gelen özürün sebeplerini bilmeyenlerin oranı yukarıda geçtiği gibi bütün özür çeşitlerinden daha yüksektir. Buna mukabil ortopedik ve işitme özürlülerde doğuştan gelen özürün nedenini bilmeyen bayanların oranı erkeklerden daha fazladır. Genetik nedenlerden dolayı engelli olanların oranı diğer özür türlerinden daha yüksek düzeydedir. Genetik nedenlerden sonra diğer bütün özür türlerinde ikinci sırada doğum esnasındaki problemlerden kaynaklanan nedenler takip etmektedir. Ancak her iki sebepte de şehirdeki oran kırsal bölgelerden, bayanlardaki oran da erkeklerden daha yüksek gözlenmektedir.”³⁷

Doğuştan Gelen Özürün Nedenleri:

(Tablo 3)³⁸

	Toplam	Ortopedik	Görme	İşitme	Zihinsel
<i>Genetik ve kalıtsal bozukluk</i>	20,76	16,96	23,42	19,74	22,91
<i>Kan uyuşmazlığı</i>	5,54	3,76	5,38	6,45	6,56
<i>Doğum travması</i>	6,76	9,73	4,75	6,03	6,52
<i>Doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalması</i>	5,51	6,11	4,2	1,35	10,36
<i>Annenin hamileliği sırasında kullandığı ilaçlar</i>	2,14	2,53	2,3	1,6	2,14
<i>Annenin hamileliğinde geçirdiği hastalıklar</i>	3,81	3,31	4,19	4,41	3,33
<i>Annenin hamileliğinde yetersiz/kötü beslenmesi</i>	1,86	2,04	2,11	1,03	2,26
<i>Bilmiyor</i>	53,63	55,56	53,64	59,39	45,91

³⁷ DİE, *Türkiye Özürlüler Araştırması*, 2002, s. 26; Bulut, *Kader-Engellilik İlişkisine Kelâmi Bir Yaklaşım*, s. 24.

³⁸ Bulut, *Kader-Engellilik İlişkisine Kelâmi Bir Yaklaşım*, s. 24.

Kalıtımsal problemlerle ilgi “gen teknolojisi”³⁹ her ne kadar ileri aşama kaydetse de henüz sorun net olarak çözülememiştir.⁴⁰ Türkiye, akraba evliliğinin yoğun olduğu bir ülke olduğundan dolayı kromozom sayısı ile alakalı olarak kalıtımsal rahatsızlıklar ve kan uyuşmazlığı neticesinde oluşan genetik bozukluk bir sonraki nesle geçebilmektedir.

Tıp ilmindeki gelişmeler neticesinde bazı engellilik türleri önlenebilir duruma gelmiştir. Gebelik sırasında risk taşıyan anne adayları takip altına alınarak yapılacak bazı testlerle bebeğin engellilik durumu tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda tedbir açısından evlilik öncesi kan uyuşmazlığını önlemek için istenen testler muhakkak yapılmalıdır. Eğer uyuşmazlık varsa kesinlikle göz ardı edilmemelidir.

1.3.2. Sonradan Oluşan Engellilik Durumları

Ülkemizde engelli ve özürlü bireylerin artmasında, halkımızın sağlık ve tedavi bağlamında yanlış algılamaları da kısmen etkili olmaktadır. Oysa hastalıklara karşı zaman kaybetmeden gerekli tedbirler alınmalı, tedavi yollarına başvurulmalıdır. Allah Resülü (s.a.v)’de hastalıklara karşı tedavi olunması gerektiğini emretmiştir. İhmal veya tedbirsizlik neticesinde meydana gelen olumsuz durumu ve engelliği teslimiyetçi bir yaklaşımla, yanlış bir tevekkül anlayışına bağlamak doğru değildir.⁴¹ Biz kader konusunu ayrı bir başlıkta detaylı olarak irdedeceğimiz için şimdilik bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

Devlet İstatistik Enstitüsünün 2002 yılında yaptığı araştırmada sonradan özürlü olanların özür nedenleri incelenmiş, kaza ve hastalık nedeniyle özürlü olanların oranı tüm özür türlerinden yüksek olduğu görülmüştür. Ortopedik özürlülerde kaza veya hastalık nedeni ile özürlü olanların oranı hemen hemen benzer iken diğer özür

³⁹ Koruyucu ve tedavi edici hekimlik alanında, fizyolojik sistemlerin, biyokimyasal süreçlerin, hastalık oluşturma mekanizmalarının, insan ve patojen genomlarının daha iyi anlaşılması ve DNA, RNA, antikor gibi moleküllerin manipülasyon yeteneğinin konvansiyonel metotlarla tanı ve tedavide kullanılması, Detaylı bilgi için bkz: Tuğçe Kalefatoğlu Macar vd. *Gen Teknolojisi ve Bitkilerde Genetik Transformasyon Yöntemleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi 17 (2017) 021004 (377-392); https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/EK-12.pdf (08.01.2018).

⁴⁰ Bulut, *Kader-Engellilik İlişkisine Kelâmî Bir Yaklaşım*, s. 24.

⁴¹ Fikret Karaman, “Tevekkül, Kader ve Trafik Kazaları”, 1. Tebliğ, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, 20-21 Aralık 2003, DİB Yayınları/630, Ankara, Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz ve Halil Altuntaş, s. 64.

gruplarında (görme, işitme ve zihinsel) hastalık sebebi ile engelli olanların oranı daha yüksek olarak görülmüştür.⁴²

Hastalık ve kaza nedeniyle engelli oranları şehir ve kırsal bölge ayırımında önemli bir farklılık göstermemiştir. Kaza ve hastalık sebepleri cinsiyet ayrımı bağlamında incelendiğinde ise, bütün özür türlerinde kaza nedeniyle özürlü olanların oranı erkeklerde daha yüksek çıkmışken, hastalık sebebiyle engelli olanların oranı bayanlarda daha yüksek bir oranda çıkmıştır.⁴³ Bu durum bize sonradan meydana gelen engelliliğin doğuştan gelen engellilikten daha fazla olduğunu göstermektedir. Zamanında yapılmayan tedavi neticesinde organ kayıplarına varan hasarlar oluşabilmekte ve hem engelli bireyi hem de ona bakmakla yükümlü kişiyi sıkıntılı bir sürece kadar götürmektedir.

“Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de yaptıklarınızın çoğunu da affeder”⁴⁴ anlamındaki ayet insanların başına gelen musibetlerde kendi işlediği günahların da tesirinin olduğunu göstermektedir. Kur’an’da Allah bazı kavimlerin çeşitli afetlerle helak edilmesinden⁴⁵ bahsederken onların kendi yaptıkları zulüm ve azgınlıkları örnek göstermiştir. Söz gelimi, bir insanın trafik kazasında kurallara uymaması neticesinde oluşabilecek sakatlıklar, sağlığına dikkat etmemesi sonucunda vücudunda oluşacak bazı hastalıklar ya da doğadaki düzen ve yasalara uymaması sonunda oluşacak her türlü engel durumunda insan kusuru benzer şekilde kendinde aramalıdır.⁴⁶

Aslında birçok engellilik önlenabilir özelliktedir. Özürülüğün önlenmesindeki en önemli etken toplumun bilinçlendirilmesidir.⁴⁷ Ferdin, ailenin, toplumun ve diğer kurumların olduğu gibi, devletin manevi çatısı altında yer alan gerçek ve tüzel kişilerin de sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekmektedir. Sonradan meydana gelebilecek kaza vb. olaylar neticesinde olması muhtemel engellilik durumlarını önlemek veya azaltmak böylece mümkün olabilecektir. Bu durum doğuştan gelen engellilik ve hastalık ile uğraşmaktan daha kolay olacaktır.⁴⁸

Özetle ifade etmek gerekirse; Doğum öncesinde bir takım genetik rahatsızlıklar, kalıtsal bozukluklar, akraba evlilikleri, ilaca karşı duyarlılık, anne

⁴² DİE, *Türkiye Özürülüler Araştırması*, 2002, s. 26.

⁴³ DİE, *Türkiye Özürülüler Araştırması*, 2002, s. 26.

⁴⁴ Şura, 42/30.

⁴⁵ Krş.: Tevbe, 9/70; Hud, 11/101; Nahl, 16/33; Ankebüt, 29/40; Rum, 30/9; Sebe, 34/19.

⁴⁶ Karagöz, *Ayet ve Hadiler Işığında Engelliler*, s. 62.

⁴⁷ Nevin Ergun, vd. *Aile Eğitim Rehberi-Ortopedik Özürülüler*, Aile Eğitim Serisi-2, Ankara, 2007, s. 29.

⁴⁸ Karaman, *Tevekkül, Kader ve Trafik Kazaları*, s. 63.

adayının bazı zararlı madde kullanımı, dengesiz ve yetersiz beslenmesi çocuğun engelli oluşunda etkili olan hususlardır. Doğum esnasında ve doğum sonrasında meydana gelen engellilik nedenleri arasında yetersiz koşullarda gerçekleşen doğuma bağlı bazı yanlış uygulamaları da sayabiliriz. Yine doğum sonrasında bulaşıcı hastalıklar (suçiçeği, kızamık, sarılık) ve kalıcı hasar oluşturabilecek çocuk felci gibi rahatsızlıklara karşı bebek aşılanmalı ve takibi yapılmalıdır. Doğum sonrası dediğimiz daha çok ev kazaları, trafik kazaları, iş kazaları ve tabii afetlere bağlı olarak meydana gelen engellilik, dikkatli ve tedbirli olmakla büyük oranda önlenmektedir.

1.4. Engellilik ile İlgili Bazı İstatistikî Bilgiler ve Engellilerin Hakları

İslam dini, insana hak ettiği değeri vererek onu üstün ve şeref sahibi kılmıştır. Ona hayat hakkı, inanma hakkı ve inandığı değerlere göre yaşama hakkı vermiştir. Keza insana dilediği ölçüde hareket etme hakkı ile beden ve ruh sağlığını koruma gibi hakları tanımıştır.⁴⁹ İnsan olarak bu dünyaya gelmeyi, bu haklara sahip olmak için yeterli görmüştür. Bu konuda kişinin din, mezhep, dil, cinsiyet, ırk ve milliyetine bakılmaksızın ayrıma gitmeden herkese bu hakkı tanımıştır. İnsanın sahip olduğu tüm temel hak ve özgürlükler sadece insan olmak hasebiyle herkes için geçerli ve devredilemez haklar olarak kabul edilmiştir.⁵⁰

İslam'da insan hakları, toplumsal bir protokol gibi sadece varsayımlar üzerinden değil, bizzat Allah tarafından koyulmuş ve uygulanabilirliği olan bir gerçeklik sayılmıştır. İnsanın bu dünyadaki görevi adaleti tesis etmek ve hâkim kılmaktır.⁵¹ Bu hak, Allah tarafından herkese verildiğine göre, engelli bireylerin de hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın haklarının verilmesi gerekir.

Geçmişte Batı'da engellilere yönelik kötü muameleler yapılmıştır. Adeta engelliler insan yerine konulmamıştır. "Deliler" aç bırakılmak suretiyle ölüme terk edilmiştir. Şeytanın musallat olduğu düşüncesiyle zihinsel engelli insanlar yakılmıştır. Batıda zihinsel engelliler çeşitli işkencelere tabi tutulurken, İslam dünyasında Bimarhanelerde tedavisi mümkün hasta olarak kabul edilip, tıbbi yöntemlerle

⁴⁹ Döndüren, *İslam'ın Engellilere Tamıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar*, s. 101.

⁵⁰ Burhan Erkuş, *İnsan Hakları*, DİB. Yayınları/715, Cep Kitapları/77, Sorunlarımız Sorumluluklarımız Serisi-1, 3. Baskı, 2011, s. 12.

⁵¹ Hüseyin, Hâtemi, *İslâm'da İnsan Hakkı ve Adalet Kavramları*, Doğu'da ve Batı'da İnsan Hakları (Kutlu Doğum Haftası: 1993-94), TDV. Yayınları / 201, Ankara, 1996, s. 4.

rehabilitasyonları sağlanmaya çalışılmıştır.⁵² Modern zamanlarda ise bu algı değişmiş ve daha hümanist bir tavır takınmaya başlanmıştır.

I. Dünya Savaşının sonunda savaşa katılan ülkelerde çok sayıda savaş malulleri bulunmaktaydı. Bu durum devletlere, engelli ve malullerle ilgilenmeyi zorunlu kılmıştır. Daha sonra bu ülkeler, mecburi istihdam, hükümetlerin desteklediği mesleki eğitim faaliyetleri, engellilerin rehabilitasyonları vs. sağlamaya yönelik adımları atmak zorunda kalmıştır.⁵³ Bu kapsamda Batıda, engelli bireylerin, hayatın her alanına eşit katılım sağlamalarına olanak sağlamak için devletlere önemli sorumluluklar yüklemiştir.⁵⁴

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 'nin istatistiki verilerine göre, dünya genelinde 650 milyon civarında engelli bulunmaktadır. Bu rakamın 500 milyona yakını gelişmekte olan ülkelerin vatandaşıdır. Yine dünyada yaşayan en fakir kesimin % 20'sinin engelli olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda engelliler azımsanmayacak kadar büyük bir sayıya ulaşmıştır. UNESCO'nun yapmış olduğu araştırmalara göre okula gitmeyen dünyadaki çocuk nüfusunun % 35' inin engelli olduğu görülmüştür. Engelli olup okula gidebilen çocukların oranı ise, % 2'dir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) hesaplamalarına göre, dünyada bazı ülkelerdeki engellilerin % 80'i iş gücüne katılamamaktadır.⁵⁵

Birçok ülkede, engellilerin istihdamına yönelik sistematik veri bulunmamaktadır. Bazı ülkelerde elde edilen verilerde ise engelli bireylerin istihdam oranlarının toplam nüfustan aşağıda olduğu görülmüştür.⁵⁶

Bazı Ülkelerdeki Engelli İstihdam Oranları ve Orantıları Şöyledir:

⁵² Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI (2006), Sayı: 2, s. 40.

⁵³ Mehmet Fatih Uşan, *Mesleki Eğitim ve İstihdam, Devlet Personel Rejimi ve İş Mevzuatı*, e-Akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler, Aylık İnternet Dergisi, Sayı 15, Mayıs-2013, www.e-akademi.org/makaleler/fusan-1.htm (14.12.2017).

⁵⁴ Şişman, *Türkiye'de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler*, Sosyal Siyaset Konferansları, s. 170.

⁵⁵ Selda Çağlar, *Engelli Hakları Sözleşmesi'nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye'nin Uyum Sorunu*, TBB Dergisi, 2011 (96), s. 150

⁵⁶ www.who.int, (14.12.2017), *Dünya Engellilik Raporu*, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, DSÖ Kütüphanesi ve Yayınlar Kataloğu Verileri, Ankara, 2011, s. 257.

(Tablo-4)⁵⁷

Ülke	Yıl	Engelli bireylerin istihdam oranı (%)	Toplam nüfusun istihdam oranı (%)	İstihdam orantısı
Avustralya	2003	41.9	72.1	0.58
Avusturya	2003	43.4	68.1	0.64
Kanada	2003	56.3	74.9	0.75
Almanya	2003	46.1	64.8	0.71
Hindistan	2002	37.6	62.5	0.61
Japonya	2003	22.7	59.4	0.38
Malavi	2003	42.3	46.2	0.92
Meksika	2003	47.2	60.1	0.79
Hollanda	2003	39.9	61.9	0.64
Norveç	2003	61.7	81.4	0.76
Peru	2003	23.8	64.1	0.37
Polonya	2003	20.8	63.9	0.33
Güney Afrika	2006	12.4	41.1	0.30
İspanya	2003	22.1	50.5	0.44
İsviçre	2003	62.2	76.6	0.81
Birleşik Krallık	2003	38.9	68.6	0.57
ABD	2005	38.1	73.2	0.52
Zambiya	2005	45.5	56.5	0.81

Not: İstihdam oranı çalışma çağında olup çalışan (engelli olan ve olmayan) nüfusun oranıdır. Çalışma çağının tanımları ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir.

Dünya Sağlık Araştırmasında 51 ülkeden elde edilen verilerin analizinde, iş gücüne katılım oranları engelli erkeklerde % 52,8 engelli kadınlarda % 19,6 olduğu görülmüştür. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütünün 27 ülkede yapmış olduğu çalışmaya göre ise çalışma çağındaki engelli bireyler çok büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Ortalama istihdam oranı ise % 44 seviyesindedir. Bu oran, engelli olmayan bireylerin ortalama istihdamının (% 75) yarısından fazladır.⁵⁸

⁵⁷ Dünya Engellilik Raporu, s. 258.

⁵⁸ Dünya Engellilik Raporu, s. 257.

Engelli ve engelli olmayanların istihdam oranları şöyledir:

Tablo-5⁵⁹

Bireyler	Düşük Gelirli Ülkeler %		Yüksek Gelirli Ülkeler %		Bütün Ülkeler %	
	Engelli olmayan	Engelli	Engelli olmayan	Engelli	Engelli olmayan	Engelli
Erkek	71.2	58.6	53.7	36.4	64.9	52.8
Kadın	31.5	20.1	28.8	19.6	29.9	19.6
18-49 yaş arası	58.8	42.9	54.7	35.2	57.6	41.2
50-59 yaş arası	62.9	45.3	57.0	32.7	60.9	40.2
60 yaş ve üzeri	38.1	15.1	11.2	3.9	26.8	10.4

Not: Tahminler, olabildiğince Dünya Sağlık Araştırması katmanlandırma sonrası ağırlıklar (aksi halde olasılık ağırlıkları) ve yaşa göre standartlaştırılmış ağırlıklar kullanılarak ağırlıklandırılmıştır. <<http://www.who.int/bulletin/volumes/88/2/09-067058/en/>>20.1.2018.

Ülkemizde engelliler ile ilgili sayısal verilere bakıldığında da; dünyadaki tablonun bir benzeri görülmektedir. 2002 yılında yapılan “Türkiye Özürlüler Araştırması” engelli nüfusunun toplam nüfus içindeki oranını, % 12,29 olarak açıklamıştır. Türkiye’deki engellilerin çalışma hayatına katılmama oranı % 78,29’ dur. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelliler içinde iş gücüne katılım oranının % 21,71 olduğu görülmüştür.⁶⁰

Engellilerin istihdam oranı, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlüler için kentlerde % 25,61 kırsal bölgelerde % 17,76 ile önemli bir farklılaşma göstermiştir. Süreğen hastalığı olanlarda kentte % 23,08, kırdada % 22,48 arası bir oranda çıkmıştır.⁶¹

⁵⁹ Dünya Engellilik Raporu, s. 258.

⁶⁰ DİE, Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, s. 13.

⁶¹ DİE, Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, s. 14.

Türkiye’de iş gücü durumuna göre engelli nüfus oranı aşağıdaki gibidir:

(Tablo-6)⁶²

Yerleşim yeri	İş gücüne katılma oranı	İşsizlik oranı	İş gücüne katılmayan nüfus oranı
Türkiye	21.71	15.46	78.29
Marmara	24.75	10.48	75.25
Ege	24.50	15.61	75.50
Akdeniz	20.03	20.25	79.97
İç Anadolu	22.51	16.04	77.49
Karadeniz	17.38	14.42	82.62
Doğu Anadolu	19.58	25.40	80.42
Güneydoğu Anadolu	19.85	16.19	80.15

Türkiye’de Kamu Kurumlarında istihdam edilen engellilerin 2017 Eylül itibariyle istatistik oranı şöyledir:

(Tablo-7)⁶³

ENGELLİ MEMUR İSTİHDAMINDA GENEL SAYISAL GÖRÜNÜM

Kapsamdaki Mevcut Memur Kadro Sayısı	2.067.744
Engelli Kontenjanı % 3 (5)	62.244
Kontenjan Kapsamında Çalışan Engelli Memur Sayısı	48.803
Kontenjan Fazlası Çalışan Engelli Memur Sayısı	1.070
Toplam Çalışan Engelli Memur Sayısı	49.873
Engelli Kontenjan Açığı	13.441

⁶² DİE, *Türkiye Özürlüler Araştırması*, 2002, s. 14.

⁶³ www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler (05.01.2018).

Türkiye’de Kamu Kurumlarında istihdam edilen engellilerin 2017 Eylül itibariyle farklı şekilde gösterilmiş istatistik oranı:

(Tablo-8)⁶⁴

*657 sayılı DMK’na göre engelli memur istihdam yükümlülüğü kamu kurumlarının yurtdışı teşkilatı hariç dolu memur kadrolarının % 3’ü kadardır.

Emniyet Genel Müdürlüğü’nde engelli kontenjan oranı emniyet hizmetleri sınıfındaki kadrolar hariç tutulmak üzere % 5 olarak uygulanmaktadır.

** Engelli memur kontenjan açığının hesaplanmasında kontenjan fazlası çalışan engelli memur sayısı bu sayıya dâhil edilmemiştir.

Türkiye’de engelliler ile ilgili doğrudan veya dolaylı olarak pek çok hukuki düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak mevzuatımızda bu bağlamda dağınıklık söz konusudur. Anayasamıza göre engelli kişilere yönelik diğer yasal düzenlemelere dayanak olarak 5378 Sayılı Özürlüler Kanunu düzenlenmiştir.⁶⁵ Ülkemiz açısından engelliler bağlamında politika üretme, yasal mevzuatlar ve kurumsal yapıyı tesis etme faaliyetleri 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren yoğunluk kazanmıştır. Bu itibarla 1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖİB) kurulmuştur. 1999 yılında “Özürlüler Şurası” toplanmıştır. Daha sonra “Özürlüler Kanunu” olarak bilinen yasal düzenleme 2005 yılında yapılmıştır.⁶⁶

⁶⁴ www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler (05.01.2018).

⁶⁵ Şişman, *Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler*, s. 170.

⁶⁶ Şişman, *Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler*, s. 171.

Bu kapsamda temel haklar hususunda bir takım düzenlemeler Anayasamızda da yer almaktadır.⁶⁷ İster “herkes” ve “bütün vatandaşlar” ibaresiyle başlayan maddelerde ister “sakatlar” diye başlayan maddelerde yazılmış haliyle olsun, Anayasanın 5, 17, 42, 50, 56 ve 61. Maddelerinde direkt ya da dolaylı olarak engellileri ilgilendiren hükümler bulunmaktadır.⁶⁸ Anayasanın 17. Maddesinde “Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir” ve 61. Maddesinde “Devlet sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır” denilmektedir.⁶⁹ Yine *Sosyal ve Ekonomik Haklar* başlığı altında 1982 Anayasasında devletin sosyal sorumluluk alanlarını belirtmiştir. Bu kapsamda yerel yönetimlerin engellilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak proje geliştirmeleri istenmiştir.

Türkiye, AB sürecinde engelliler ile ilgili geliştirilen politikalar kapsamında mevcut yetersiz altyapı ve kurumsallaşmayı gerçekleştirmek amacıyla engellilerin sosyal hakları “insan hakları” çerçevesinde, sivil inisiyatif ve engellilere yönelik sosyal politikalara ağırlık verilmiştir.⁷⁰

Aslında engelli bireyler de onur ve şeref bakımından sağlıklı insanlarla eşit haklara sahiptir. Ancak bu hakları kullanma ve bu haklara erişme konusunda dezavantajlı bir durum vardır. Engellilikten kaynaklanan ayrımcılık ve mağduriyetlerin giderilmesi, uluslararası arenada engellilerin haklarını aramada etkili mücadele edilmesini gündeme getirmiştir. “13 Aralık 2016 yılında Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS) kabul edilmiştir. Bireysel şikâyet mekanizmasını öngören Seçmeli Protokol ile birlikte sözleşme 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.” Bu sözleşme Türkiye’de de aynı yıl yürürlüğe girmiştir. (18 Aralık 2008)⁷¹

Sözleşme ismindeki “haklar” ibaresinin bulunmasıyla bir sözleşme izlenimi vermektedir. Ancak içerik itibariyle engellilik gerçeğini ve insan haklarını çağdaş bir anlayışla yorumlamaya çalışmıştır. BM’nin diğer sözleşmelerinde olduğu gibi insan hakları meselesini, engelli bireylerin ihtiyaçlarını göz önüne alarak düzenlenmiş bir insan hakları belgesi niteliğindedir.⁷²

⁶⁷ Detaylı bilgi için bkz: *Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat*, T.C. Başbakanlık ÖİB Yay. 3. Baskı, Ankara-2008.

⁶⁸ Bkz: <http://www.saglik.gov.tr/TR,11472/tcanayasasi-56madde.html> (21.12.2017).

⁶⁹ Sermet Başaran, “Engellilerin Toplumsal Bütünleşmesinde Fiziki ve Mimari Düzenlemeler”, *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık, 2001, Sayı: 132, s. 36.

⁷⁰ Burcu, *Türkiye’de Yeni Bir Alan “Engellilik Sosyolojisi” ve Gelişimi*, s. 336.

⁷¹ Çağlar, *Engelli Hakları Sözleşmesi’nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye’nin Uyum Sorunu*, s. 150.

⁷² Çağlar, *Engelli Hakları Sözleşmesi’nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye’nin Uyum Sorunu*, s. 150.

Bu sözleşmede engelliliği; kişiyi sakatlık, hastalık, organlarda bozukluk olarak değerlendirmesinin engellilerin haklarının korunmasına ve yerine getirilmesine mani olarak görmüştür. Engellilere uygulanan tedavilerin veya rehabilitasyonla giderilmeye çalışılan sorunların çözümüne yetmediğine, hak ihlallerinin bu yöntemlerle aşılmasının zor olduğuna da değinilmiştir. Asıl problemin engelliliğe karşı sergilenen ayırımın ve engelsiz olan insanlara göre inşa edilen fiziki yapılardan ve sosyal çevreden kaynaklandığı dillendirilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan sözleşme çok geniş çerçeveden tanımladığı için ayrımcılığı yasaklamanın dışında önleyici ve giderici değişkenleri de belirterek, devletler için etkili ve olumlu çözüm yolları hazırlamıştır.⁷³

Engelli Hakları Sözleşmesi bu anlamda ne sadece tek başına ayrımcılık yasağını belirten sözleşmedir, ne de doğrudan temel hak ve özgürlükler üzerine hazırlanmıştır. Her iki durumu da kapsayan bir sözleşmedir. Ayrımcılıkla mücadele, sözleşmenin birçok noktasına serpiştirilmiştir. Sözleşme daha tasarı halinde iken en yoğun tartışılan mesele, ayrımcılığın ne olduğu noktasında yapılan tartışmalar üzerine meydana gelmiştir. Ayrımcılığın tanımında kullanılacak kelime ve terimlerin nasıl bir dille ifade edileceği, ayrımcılık eylemlerinin meydana gelme biçimlerine yer verip vermeyeceği konusu üzerine çeşitli önerileri değerlendirmiştir. Ayrımcılık yasağı eşitlik ilkesi ile birlikte bağımsız bir hükümle Engelli Hakları Sözleşmesi'nde yeniden değerlendirilmiş ve 5. Maddede düzenlenmiştir.⁷⁴ Böylece ayrımcılık ile mücadele, engellilerin tüm hak ve özgürlüklerinin korunması ve yerine getirme noktasında bir ilke olmaktan ziyade, Sözleşme'deki belirlenen haklardan bağımsız olarak, engelliler tarafından kazanılmış bir hak olmuştur.⁷⁵

Peygamberler de, temel hak ve özgürlüklerin en önde gelen destekçileri ve savunucuları olmuşlardır. Kendilerinin uğradıkları haksızlıklar bir yana onlara inanan insanların zayıf ve güçsüz olmaları da haksızlığa uğramalarında etkili olmuştur. Bu duruma direniş gösteren peygamberler insanın hakkını araması noktasında etkin rol üstlenmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v)'de Kur'an'ın insanoğluna tanıdığı hakları herhangi bir ayırım yapmadan "*Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.*"⁷⁶ Ayetinin bir gereği olarak, insanların onurlu bir yaşam sürebilmeleri adına, insan

⁷³ Çağlar, *Engelli Hakları Sözleşmesi'nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye'nin Uyum Sorunu*, s. 151.

⁷⁴ Engelli Hakları Sözleşmesi Madde 35 Bent 1 Kapsamında Taraf Devletlerce Sunulacak Olan Sözleşmeye Özgü Belgeye Dair Kılavuz, Engelli Hakları Komitesi İkinci Oturum, Cenevre, 19-23/2009 CRPD/C/2/3 Dağıtım: Genel 18 December 2009; Çağlar, *Engelli Hakları Sözleşmesi'nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye'nin Uyum Sorunu*, s. 155.

⁷⁵ Çağlar, *Engelli Hakları Sözleşmesi'nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye'nin Uyum Sorunu*, s. 151-153.

⁷⁶ İsra, 17/70.

olmalarını yeterli görmüştür.⁷⁷ Peygamberlerin bu asil duruşu, Hak dinin aslında her türlü ayrımcılığı yasakladığının ve bütün insanların eşit haklara sahip olduğunun bir göstergesi olmuştur.

Özetle ifade etmek gerekirse, “*Allah, yerde olanların hepsini sizin için yarattı.*”⁷⁸ Ayetiyle dünyaya gelen her insanın evrende var olan nimetlerden yararlanmaya hakkı olduğunu ve hiçbir ayırım yapmadan, yeryüzündeki nimetlerin herkes için yaratıldığını ifade etmektedir. Engellileri, bahşedilen bu haklardan mahrum etmeye kimsenin hakkı ve salahiyeti yoktur. Aksine engellilerin de bu imkânlardan yararlanmaları için önlem alması bir görevdir. Bu durum kul hakkı olarak değerlendirilmeli ve dini bir vecibe olarak telakki edilmelidir.⁷⁹

⁷⁷ Hızır Yağcı, “Hz. Peygamber’in İnsan Hakları İhlalleri ile Mücadelesi”, *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık, 2010, Sayı: 240, s. 28.

⁷⁸ Krş: Bakara, 2/29; Bakara, 2/22; Nahl, 16/12; Yunus, 10/67.

⁷⁹ Sancaklı, *Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti*, s. 47.

İKİNCİ BÖLÜM

İLAHİ ADALET VE ENGELLİLİK

2.1. Allah'ın Adaleti ve İradesi

İslam düşüncesinde ve diğer filozoflar arasında kâinattaki olumsuz durumlar, elemeler, ıstıraplar, hastalıklar ve sakatlıklar ilk zamanlardan beri tartışıla gelmiştir. Sadece din ile ilgilenenler değil sıradan insanlar bile bu meseleye dâhil olmuş ve kendilerine göre birtakım itirazlar dile getirmişlerdir. Masum çocukların, hayvanların, engellilerin ve ailelerinin çektiği elem ve ıstırap dolaylı olarak herkesi ilgilendirmiştir.

Adalet kelimesi Arapça “a-d-l” fiilinin mastarıdır ve zulmün zıddı olarak tarif edilmektedir. Sözlükte; doğruluk, eşitlik, denklik ve dengeli olma, her şeye hakkını vermek anlamına gelir.⁸⁰ Hakikat üzere hüküm vermek, eşit olmak anlamında da kullanılan bir kavramdır. Terim anlamı; bireysel ve toplumsal açıdan birlik ve düzeni, eşitlik ve hakkaniyet ilkelerine uygun yaşam sürmeyi sağlayan, insanın davranışlarını ahlaki açıdan inceleyen ve eleştirisini yapan bir kavram olarak ifade edilmiştir.⁸¹

Kur'an-ı Kerimde irade, Allah için kullanıldığı gibi insan için de kullanılmıştır. Ayetlerin önemli bir bölümünde ilahi iradenin mutlak olduğunu yani insanın iradesinin sınırlı olduğu bildirilmiştir.⁸² Yine hayır ve şer, her şeyin Allah'ın dilemesiyle mümkün olduğu açıklanmıştır.⁸³ Ayrıca Allah'ın iradesinin bir amacı, anlamı ve hikmeti olduğu, kulları için zulüm dilemediği⁸⁴ bildirilmiştir. İnsanın iradesinin geçtiği ahlaki konularla ilgili ayetlerde ise serbest olduğu belirtilmiştir.⁸⁵ Lakin kulun iradesinin Allah'ın izin verdiği kadar olduğu bildirilmiştir.⁸⁶

İrade hürriyeti meselesi, kaza ve kader çerçevesinde değerlendirilmiştir. Konuya “şer” probleminin de eklenmesiyle, kötü fiillerin Allah tarafından yaratılıp yaratılmadığı “husun – kubuh” meselesinin doğmasına yol açmıştır.⁸⁷ Kelamcılar arasında da en çok tartışılan ve dengeli bir çözüm yolu bulunmaya çalışılan kötülük

⁸⁰ Mehmet Sürmeli vd, *Dini Terimler Sözlüğü*, Devlet Kitapları Müdürlüğü, MEB Yayınları, Ed: Ahmet Nedim Serinsu, Ankara, Trh, “Adalet” Mad, s. 2.

⁸¹ Mustafa Çağrı, “Adalet” Mad, *DİA*, c. I, 1998, s. 341.

⁸² Krş: Bakara, 2/253; Rad, 13/11; Ahzâb, 33/17.

⁸³ Krş: En'am, 6/125; İsrâ, 17/ 16; Cin, 72/10.

⁸⁴ Krş: Bakara, 2/26, 185; Ali İmran, 3/108; Mü'min, 40/31.

⁸⁵ Krş: Ali İmran, 3/145; İsrâ, 17/ 18-19; Ahzâb, 33/28-29.

⁸⁶ Mustafa Çağrı, “İrade” Mad, *DİA*, c. XXII, 2000, s. 381.

⁸⁷ Mustafa Sait Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*, M.Ü. İ.F. Vakfı Yayınları, İstanbul - 1997, s. 143.

problemi bu konuları içermekte ve büyük görüş ayrılıklarına neden olmaktadır. Allah'ın bir kötülüğü isteyip istemediği, onu yaratıp yaratmadığı, eğer yarattı ise O'nun için bir zulüm olup olmayacağı ile insanın kendi fiilini yaratıp yaratmadığı gibi birçok mesele ve tartışmalı konular bu problem çerçevesinde değerlendirilmiştir.⁸⁸ Kötülük problemi diğer düşünce sistemlerinde olduğu gibi İslam düşünce tarihinde de teolojik açılardan tartışılmıştır.⁸⁹ Konumuz itibarıyla engelli bireylerin bu sorunları nasıl değerlendirilmelidir, sorunun çözümü nerede aranmalıdır?

Öncelikle Müslümanların ilahi adalete bakış algısının anlaşılabilmesi için adalet kavramına yüklenen anlam ve İslam Tarihindeki Kelam mezheplerinin yaptığı değerlendirme ve yorumlar bize yol gösterici olacaktır. Kelamcılar arasında bu meselede iki farklı görüş ortaya çıkmıştır.⁹⁰ Bunlardan ilki var olan her şeyin ilahi hikmet ve adalete uygunluğu noktasında deliller getirmeye çalışan Mu'tezilî bakış açısı, ikincisi ise tevekkül ve teslimiyeti ön plana çıkaran Ehl-i Sünnet'in bakış açısıdır. Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre iyi ve kötü var olan her şey, Allah'tan geldiği için bir adalet ve hikmet olarak değerlendirilmiştir. Burada Mu'tezilî âlimler, bütün enerjisini, Allah'ın tüm kötülüklerden uzak kalması gerektiğini belirtmek için harcamışlardır. Yine dünyadaki kötülüklerin onun adaletine bir zarar vermediğini ispatlamak için bir gayret içine girmişlerdir. İki grubunda aslında temel endişesi, ilahi irade ve kudretin zarar görmemesidir.⁹¹

Ehl-i Sünnet içerisinde Eş'ari adaleti, Allah tarafından sınırları belirlenen ve insanın hiçbir surette dâhil olmadığı ahlaki bir süreç olarak görmüştür. Ona göre adil olmanın ölçüsü vahiy olduğu için aklın kötü, hikmetsiz ve adaletsizmiş gibi değerlendirdiği işlerde aslında bir hikmet adalete göre bina edilmiştir. Dolayısıyla Allah, bir sebep belirtmeksizin kullarına zulmedecek olsa dahi O'nun ahlaki olarak herhangi bir suç ya da sorumluluk ile ithamı düşünülemez. Bunun için aklen ve ahlaki olarak zulüm gibi görünen işlerden dolayı sorumlu tutulması bir yana istemesi halinde insanlara zulüm etmesi de mümkündür. Allah'ın şimdiye kadar kullarına zalimce davranmamasını O'nun bundan sonra da insanlara aynı şekilde davranacağı anlamına

⁸⁸ Metin Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Kaknüs Yay. İstanbul, 2001, 2. Baskı, 2014, s. 52.

⁸⁹ Bkz. Lütfullah Cebeci, *Kur'an'da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1985.

⁹⁰ Hilmi Karaağaç, "Kaderiyye / Mu'tezile'nin Mecûsilikle İmtihanın Teolojik Arka Planı", *Kelam Araştırmaları* 13: 1 (2015), s. 200.

⁹¹ Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, s. 53.

gelmeyeceğini belirtir. Çünkü egemenliği noktasında kimse O'na denk olmadığı için kimseye hesap vermeden her şeyi yapabilecek şekilde sıfatlara sahiptir.⁹²

Mâtürîdîler adaleti, hakka, doğruya ve sünnete uygunluk olarak değerlendirmişlerdir. Mâtürîdîye göre Allah'ü Teâlâ'nın yaratması tesadüfi olmayıp belli bir düzen ve ölçüye göredir. Hâkim ve ilim sahibi olan Allah, boş işlerle uğraşmaz. Ancak insanın hikmetini kavrayamayacağı bir fiil yaratabilir. Allah, kullarına karşı cömert ve lütufkârdır. Ancak insanı çeşitli hastalık ve musibetlerle sınavabilir.⁹³

Kelam tarihinde akılcı bir yol izleyen Mu'tezilîlerin çoğunluğu ise Allah'ın kulları için en faydalı, en iyi ve en uygun şeyleri yapması anlamına gelen aslahın Allah'a vacip olduğunu söylerken⁹⁴ Ehl-i Sünnet bunu reddetmiştir.⁹⁵ Peki, engelli olarak dünyaya gelen ya da sonradan herhangi bir nedenden dolayı engelli olanların, çocukların, suçsuz insanların çektiği acıları, ıstırapları, elemeleri, hastalıkları ve diğer musibetleri “aslah” çerçevesinde nasıl değerlendirmek gerekmektedir? Allah'ın masum insanlara ıstırap çektirmesi, engelinden dolayı birçok sorunla karşılaşması Allah'ın adaletine uygun mudur? Ya da Allah'ın ilmi ve saltanatı hem geçmişi hem de geleceği kuşattığına göre aynı zamanda çok merhametli⁹⁶ olduğuna ve kullarına asla zulmetmeyeceğine⁹⁷ göre insanın başına gelen imtihanın bir tecellisi olarak insanın hiç etkisi yok mudur?

Sorusuna cevaben deriz ki: Kur'an “*Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de yaptıklarınızın çoğunu da affeder.*”⁹⁸ ayetiyle musibetlerin meydana gelmesinde insanın etki ve kusurunun da olduğunu bildirilerek aslında bu durumu izah etmiştir.

İnsanların mal veya canlarına isabet eden, her türlü musibet ister az ister çok olsun Allah'ın izni ve iradesiyledir. İnsanı üzen her şey de musibettir. Dolayısıyla insanların herhangi bir uzvundaki hastalık ve arıza da bir musibettir. Allah'ın izni,

⁹² Harun Çağlayan, “Sosyolojik Açıdan Müslüman İlahi Adalet Algısı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, V, S. 2 - 2016, s. 769.

⁹³ Osman Oral, “Kelâm İlminde İlâhi Adalet”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11: 1 (2013), s. 453.

⁹⁴ Fethi Kerim Kazanç, “Kelami Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış”, *Kelam Araştırmaları* 6-1 (2008), s. 85.

⁹⁵ Hulusi Arslan ve Mustafa Bozkurt, *Sistemik Kelam*, Ankara, 2016, s. 285.

⁹⁶ Fatıha, 1/2.

⁹⁷ Nisa, 4/40.

⁹⁸ Şura, 42/30.

takdiri ve iradesi olmadan insan bedeninde veya organlarında her hangi bir aksaklık oluşması mümkün değildir.⁹⁹

Yüce Allah mutlak adalet sahibidir. Kullarına asla zulmedici değildir. Eğer kulunu bu dünyada birçok hikmetten dolayı mahrum bırakılmışsa şunu çok iyi bilmeliyiz ki ahirette çok daha güzelleriyle mükâfatlandırılacaktır. Sabreden ve hikmetini anlamaya çalışan kazanacaktır.¹⁰⁰ Çünkü herkesin sağlıklı, huzur ve güven içinde yaşadığı bir dünyada insanlar birbirlerinin yararlandığı şeyleri nasıl karşılayacaktır? Herkes aynı pozisyon ve şartlarda olursa barınma, beslenme, giyinme gibi temel ihtiyaçlar ne şekilde temin edilecektir? Bu sorulara yanıt bulmak bizi zorlamaktadır. Bunun için yüce Allah, dünyayı yaratırken rahmetini kendisi ezeli ilmiyle ayarlamış, insanların ihtiyaç duyduğu şeylerin yerine getirilmesinde kimini kiminden üstün kılmıştır.¹⁰¹ İnsanın başına gelen ve eksiklik gibi görünen engellilik bir eşitsizlik, adaletsizlik gibi görünse de bu eşitsizlik ahirette telafi edilecektir.¹⁰² Ancak engelli birey, hadiseleri kendi bakış açısına göre değerlendirdikçe hiçbir zaman isyanı bitmeyecek ve ilahi adaleti eleştirmeye devam edecektir.

2.2. İnsanın Sorumluluğu ve Adalet

Allah-insan ilişkisi, düşünce tarihimizde pek çok yönleriyle ele alınan meselelerden biridir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli hususların başında onun sorumlu bir varlık olması gelmektedir.¹⁰³ Kelam ilminde insanın sorumluluğu meselesi de bu cümleden değerlendirilir. Yüce Allah'ın mutlak ilmi, iradesi ve gücü karşısında insanın özgür ve bağımsızlığı, bu kelâmî problemlerin özünü oluşturmaktadır.¹⁰⁴ Aslında insanın fiillerinin ve sorumluluklarının mahiyeti ile ilgili sorun, iki ana unsurun ilişkisine dayandırılmaktadır. Bunlar Allah'ın ve kulun iradesi meselesidir.

⁹⁹ Karagöz, *Toplumsal Emanet: Engelliler*, s. 28.

¹⁰⁰ Ahmet Bulut, *Allah'ın Özel Kulları Engelliler*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2014, s. 24.

¹⁰¹ Enam, 6/165.

¹⁰² Metin Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, DİB. Yay-1070 İlmî Eserler:174, İnanç Kitapları Serisi, 2. Baskı- Ankara, 2015. s. 57.

¹⁰³ Mustafa Bozkurt, “Kadı Abdülcebbar'ın Teklif Anlayışı”, *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2006, IX, S. 26, s. 211; Akseki, *Ahlak Dersleri*, DİB. Yay. İlmî Eserler-195, Tas: Sedat Memiş, 5. Baskı, Ankara, 2016, s. 91.

¹⁰⁴ Hulusi Arslan, “Mu'tezili Düşüncede İlahi Fiil-İnsani Fiil Ayrımı ve Bu Ayrımın Temel Kriterleri”, *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos, 2003. VI, S. 16, s. 55.

İnsanoğlu akıl ve iradesi sayesinde kendine özgü bir inanç, değer yargısı ve yaşam tarzıyla şahsına münhasır bir kişiliğe sahiptir. Bundan ötürü insanın dini, ahlaki ve toplumsal açıdan istikamet üzere olması istenmiştir bundan dolayı da sorumlu olmuştur. Fıtratı bozulmamış her insan ahlaken yaptığı her şeyde sorumluluk duygusunu hissetmektedir. Hz. Peygamberin “Müftüler sana fetva verseler de vicdanına danış”¹⁰⁵ buyurması vicdani sorumluluğun bir göstergesidir. Toplumsal olarak bir arada yaşama mecburiyetinde olan insan, sosyal çevresi tarafından kendisine biçilen sorumlulukları yerine getirir. İnsanın boyunu aşan yüce kudret sahibi otorite karşısında da bir takım sorumlulukları vardır.¹⁰⁶

İnsanoğlu bu dünyada rüzgâr önündeki bir yaprak gibi eli kolu bağlı mahkûm bir varlık mıdır? Yoksa seçme yeteneği olan özgür bir varlık mıdır? Kişiliği, iradesi bulunan ve sorumlu olan bir varlık olarak insanı yaratan Allah, yarattığı her varlığın kendine has bir kader ile var etmiştir. İnsanı iyilik ve kötülük yapabilecek¹⁰⁷ kapasitede yaratmıştır. Ona akıl ve irade vermiştir. İnsanın yaratılma gayesi, Allah tarafından tespit edilmiştir. Bunun yerine getirme işini insana bırakmıştır. Bu gayeyi gerçekleştirirken insanı serbest bırakmış ve onu bu manada hür kılmıştır.¹⁰⁸

“İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı zannediyor?”¹⁰⁹ Ayeti de insanın boşuna yaratılmadığını, hayatının bir gayesi bulunduğunu ve sorumluluk sahibi olduğunu bildirmiştir. Bu gayenin neticesi olarak, “Nihayet o gün (dünyada yararlanmış olduğunuz) nimetlerden hesaba çekileceksiniz”¹¹⁰ ayetinde olduğu gibi herkesin gücü nispetinde verilen nimetlerden hesaba çekileceğini belirterek, insanın sorumlu bir varlık olduğunu vurgulamıştır.¹¹¹

Allah, insanlara fiil ve hareketlerini belirleyebilecek güç ve imkân vermiştir. Eğer Allah insanoğluna böyle bir güç vermemiş olsaydı, insanın sorumlu olması ve bunun neticesi olarak ceza ya da mükâfata gerek kalmaması lazımdı. Bu durumda Allah’ın adalet ve hikmetinin sorgulanması gerekirdi.¹¹² Öyleyse insanın elinde olmayan nedenlerden dolayı vücut organlarından biri eksilen veya işlevini yerine

¹⁰⁵ Darimi, Büyü, V, s. 356.

¹⁰⁶ Kemal Yıldız, *Sorumluluk*, Mad, DİA, c. XXXVII, 2009, s. 380.

¹⁰⁷ Şems, 9/8.

¹⁰⁸ Ahmet Akbulut, “Allah’ın Takdiri-Kulun Tedbiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1992, XXXII, s. 130.

¹⁰⁹ Kıyamet, 75/36.

¹¹⁰ Krş: İbrahim 14/ 51; Enbiya, 21/47; Tekasür, 102/8.

¹¹¹ Karagöz, *Toplumsal Emanet: Engelliler*, s. 7.

¹¹² Emrullah Yüksel, *Maturidiler ve Eşariler Arasındaki Görüş Ayrılıkları*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 73.

getiremeyen engellilerin durumu nasıldır? Kulun gücünün dışında olan şeylerle sorumlu olmaması gerekir.¹¹³ Çünkü sorumlu olan kişinin güç yetiremeyeceği şeyle mükellef tutulması imkânsızdır. Hanefî mezhebinin bilginlerine göre kişinin böyle gücünün yetmeyeceği şeylerle mükellef tutulması uygun değildir. Ancak İmam Eş'ari ve mezhebine göre böyle bir durumun olması caizdir.¹¹⁴

Eş'arîler'e göre bir şeyin iyi veya kötü oluşu şer'i delillerle bilinir. İyiliği; yapan kişinin şar'î tarafından methedilmesi, kötülüğü ise; yapan kişinin şar'î tarafından yerilmesi diye tanımlarlar. Hiçbir şey ne Allah'a ne de kula vaciptir¹¹⁵ derler.

Eş'arîler'e göre Allah, her şeyin yaratıcısı ve mutlak güç sahibidir. Mülkünde istediği gibi tasarruf eder. O'nun gücüne karşı koyacak ve hükmüne engel olacak hiçbir kimse yoktur. Yapmış olduğu fiillerden ve hikmetinden dolayı sorgulanamaz. Kudreti sonsuzdur ve sınırlanmaz. *“Allah, dilediğini yapar”*¹¹⁶, *“Allah, dilediğine hükmeder”*¹¹⁷ ve *“Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma”*¹¹⁸ ayetlerini delil getirerek görüşlerini desteklerler. Yine *“Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin”*¹¹⁹ ayetini meleklerin eşyanın isimlerini bilmedikleri halde meleklerden onların isimlerini haber vermelerini istemesini güç yetirilmeyen şeylerin caiz olması noktasında delil olarak göstermişlerdir.

Mâturîdîler ise bu delillere cevap verirken *“Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma”*¹²⁰ ayetini Eş'arîlerin aksine, burada sorumlu tutulmaktan dolayı Allah'a sığınılmasını, güç yetirilemeyecek şeylerden sorumlu olunmayacağına delil getirmiştir. Allah'ın böyle bir yük vermesi caizdir ama sorumlu değildir derler.¹²¹ *“...şunların isimlerini bana bildirin”*¹²² ayetindeki soruyu Allah'ın melekleri aciz bırakmak için sorduğunu söyleyerek, onları sorumlu tutmak için yaptığı bir hitap gibi

¹¹³ Bakara 2/286.

¹¹⁴ Bozkurt, *Kadı Abdülcebbar'ın Teklif Anlayışı*, s. 229.

¹¹⁵ El- Cüveynî, *Kitabu'l- İrşad,- (İnanç Esasları Klavuzu)*,TDV. Yay. Ter.: Adnan Bülent Baloğlu vd. Ankara, 2010, s. 214-216.

¹¹⁶ Ali İmran, 3/40.

¹¹⁷ Maide, 5/1.

¹¹⁸ Bakara 2/286.

¹¹⁹ Bakara 2/31.

¹²⁰ Bakara 2/286.

¹²¹ Er-Razi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer el- Hüseyin b. Hasan b. Ali et- Teymi, *el- Erbe'in Fi Usûli'd-Din*, Thk: Mahmud Abdülaziz el- Mahmud, Daru'l- Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 2009, s. 175.

¹²² Bakara, 2 /31.

değerlendirmeler.¹²³ Ancak Eş'arîler ve Mâtürîdîler Allah'ın insan için zulüm gibi görünen şeylerin yaratmasından dolayı zalim değildir görüşünde birleşmişlerdir.¹²⁴

Mâtürîdî'ye göre; fiiller, ya özünde iyidir ya da özünden dolayı kötüdür. Allah onlar iyi olduğu için yapılmasını istemiş, kötü olduğu için de yasaklamıştır. Buna göre, Allah'ın kuluna verdiği nimetleri bilmenin ve şükretmenin iyi bir şey olduğunu, verilen nimetlerin alınması noktasında nankörlüğün ise kötü olduğunu insan aklıyla bilir¹²⁵ demektir.

Mu'tezilî âlimlerden iradeyi “zatın mürid olmasını gerektiren mânâ” diye tanımlayanlar olmuştur. Her ne kadar mürid “fili, herhangi bir şekilde değil özel bir şekilde yapmayı mümkün kılan bir sığata sahip olan” diye tanımlansa da tam açıklık getirmemektedir. Onlara göre hiçbir tanım insanın kendi varlığında farkına vardığı “mürîd” oluşundan daha açık olmayacaktır. Bu farkında olma durumu insanın irade sıfatının ispatı demektir.¹²⁶ Öyleyse insanın hem doğum öncesi engellilik hem de sonradan oluşan engellilik ile ilgili olarak insanların hata, kusur ve ihmaliyle gerçekleşen engellilik durumlarında irade ve sorumluluk sahibi insanların mesuliyetinin olması gerekir.

Bu noktada İlahiyatçıların tamamı Yüce Allah'ın dileyen (mürid) aynı zanda dilediği şeyi gerçekleştiren (fa'âlün lima yürîd)¹²⁷ olduğu konusunda icma etmişlerdir. Ancak bu sıfatın manası noktasında kadim ve hadis oluşu gibi konularda farklı görüşler beyan etmişlerdir.¹²⁸

Müslümanlar arasında yaygın olan Eş'ari'lerin başlatmış olduğu Allah'ın mutlak gücüne dayalı anlayışın¹²⁹ günümüz şartlarında sosyo-kültürel açıdan toplum yaşamında tek düze bir hayatın etkili olmasına yol açtığını rahatlıkla söylenebiliriz.¹³⁰

¹²³ Yüksel, *Maturidiler ve Eş'ariler Arasındaki Görüş Ayrılıkları*, s. 78.

¹²⁴ Er-Razi, *el- Erbe'in Fi Usûli'd-Din*, s. 175.

¹²⁵ Ebu Mansur, Muhammed b. Muhammed, *Kitabu't- Tevhid*, Neş.: Fethullah Huleyf, El- Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut, 1390, s. 184-201.

¹²⁶ Murat Memiş, “İlahi İradenin Yaratılmışlığı Sorunu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* XIII/1-2009, s. 232.

¹²⁷ Hud,11/107.

¹²⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “İrade” Mad, *DİA*, c. XXII, 2000, s. 380.

¹²⁹ Geniş bilgi için bkz: Taftazani, Ebu'l-Vefa, *Ana Konularıyla Kelâm*, çev: Şerafettin Gölçük, Kitap Dünyası Yayınları, 2. Baskı, Konya, 2000.

¹³⁰ Çağlayan, *Sosyolojik Açıdan Müslüman İlahi Adalet Algısı*, s. 770.

2.3. Kur'an ve Engelliler

Yüce Allah'ın yarattığı mahlûkat içerisinde şeref ve değer bakımından en üstünü¹³¹ ve en mükemmeli¹³² hiç kuşkusuz insandır. İnsana verilen bu değer ve üstünlük onun bedeni ve fiziki yapısından değil onun daha çok ruhi yönünden kaynaklanmaktadır. Onun için insanoğlunun bedensel veya zihinsel yönden sağlıklı ya da engelli olması önemli değildir.

Kur'an, yaratılış yönünden en kapsamlı olarak insanın yaratıldığından bahsetmektedir. Hem Hz. Âdem (a.s)'ın ilk insan olması hasebiyle yaratılışından hem de ondan sonra gelen insanların yaratılışlarından ayrıntılı olarak bahseder.¹³³ Allah her şeyi en güzel yarattığı¹³⁴ ve ona en güzel şekli verdiği gibi¹³⁵ insanı da en mükemmel şekilde var etmiştir.¹³⁶ Allah, insanı bizzat iki eliyle yaratmış ve ona ruhundan üflemiştir.¹³⁷ Bu durum insanın şanına ve Allah'ın ona verdiği değere işarettir.¹³⁸

Bu manada sağlıklı ya da engelli ayrımı söz konusu değildir. İnsan, özü itibariye şerefli kılınmıştır. Kişinin sağlıklı ve çok güzel olması ile engelli, çirkin ve hasta olmasını karşılaştırarak değerlendirmek bizim için bir kıstas olsa da her şeyi ve herkesi yaratan açısından öyle değildir.

Kur'an-ı Kerimde Yüce Allah, kendisini inkâr edenler ile kendisine iman edenleri tasvir ederken; kör, sağır insanlarla işiten, gören insanlar arasında benzetme yapmıştır: *"Bu iki zümrenin durumu kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz?"*¹³⁹ Bu ayette Yüce Allah, görme ve işitme engellileri aşağılayan bir durumdan mı bahsetmiştir? Yoksa başka mecazi anlam mı ifade etmektedir? Yine Abese Süresinde görme engelli sahabe için Hz. Peygamberin uyarılması engellilere bir ayrıcalık mı tanımaktadır?

¹³¹ İsra, 17 /70.

¹³² Tin, 95/ 4.

¹³³ Alak, 96/1,2; Hac, 22/5; Mü'minun,23/12; Rahman, 55/14; Hucurat, 49/13; En'am, 6/2; Tarık, 86/5-7; Kiyamet, 75/37-39; Furkan, 25/54.

¹³⁴ Secde, 32/7; Mü'minun, 23/14.

¹³⁵ Araf, 7/11.

¹³⁶ Teğabun, 64/3.

¹³⁷ Sad, 38 /72,75; Hicr, 15/29; Secde, 32/9.

¹³⁸ İbrahim Karagöz, "Kur'an'ın Engellilere Bakışı" 1. Tebliğ, Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri), 20-21 Aralık 2003, DİB: Yayınları/630, İlmî Eserler /19 Ankara, Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz ve Halil Altuntaş, s. 33.

¹³⁹ Hud, 11/24.

Zemahşeriye göre “*Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler...*”¹⁴⁰ ayetini Allah’u Teâlâ, münafıkları nitelerken içinde buldukları manzarayı açıklığa kavuşturmak için onların bu durumunu darbı mesellerle anlatmıştır. Âlimlerde bu tür darb-ı meselleri anlaşılması güç olan hususların; gizli, incelikli manalarına derinlemesine nüfuz etmek ve hakikatlerin üzerindeki örtüsünün açılması için eserlerinde yer verme gereği duymuşlardır. Nitekim darb-ı meseller insana, hayal olanı gerçekmiş gibi, soyut olanı somut gibi, uzakta olanı sanki göz önündeymiş gibi tasavvur etme olanağı tanımaktadır”¹⁴¹ demiştir.

Bunların durumu nedir ki Allah böyle bir benzetme yapmıştır, sorusuna Zemahşeri; mesel kelimesi, tıpkı aslan gibi atılgan ve cesur kimse için kullanıldığı gibi istiare yoluyla bir özelliği, durumu ya da bir kıssayı anlatmak için kullanılabilir. Ancak o durum, özellik ya da kıssa sıra dışılık veya belli bir hususu ifade ediyorsa sanki “*Muttakilere va’dedilen cennetin durumu şöyledir*”¹⁴² ayetinde olduğu gibi “*Sana anlatmış olduğumuz sıra dışı kıssalar içerisinde, cennetin sıra dışı kıssaları da yer almaktadır.*” şeklinde değerlendirmiştir.¹⁴³ Allah (c.c) “*Bizim insanlara verdiğimiz bu temsilleri, sadece bilenler anlar*”¹⁴⁴ buyurmuştur. Burada mecaz anlam ifade eden sağır, kör, dilsiz gibi kavramlar başka ayetlerde hakiki manada engellilik içinde kullanılmıştır.¹⁴⁵ Şimdi gerçek anlamda kullanılan bazı kavramları vermek istiyoruz.

Kur’an-ı Kerimde engellilerin durumunu ifade eden bir takım kelimeleri vardır. Bunlar: “sefih”, “za’f”, “a’ma”, “ekmeh”, “a’rac”, “marad”, “durr”, “summ”,¹⁴⁶ vb. kelimelerdir. Şimdi bu kavramları biraz açmaya çalışalım.

Kur’an’da geçen kavramlardan olan “Sefeh” kumaşın dokunma sırasındaki gevşekliği ve seyrekliğini ifade eder. Kur’an’da “Sefeh” bir karakter bozukluğu ve zihinsel yetersizlik olarak anlam kazanır.¹⁴⁷ İki yerde¹⁴⁸ zihinsel engelliliği işaret eder. Ancak “sefeh” kişinin davranışlarını etkileyen delilikten farklıdır. Daha çok anlayış

¹⁴⁰ Bakara 2 /18.

¹⁴¹ Zemahşeri, *El- Keşşâf ‘An Hakâ’iki Ğavâmidı’t - Tenzil ve ‘Uyûni’l- Ekâvil Fi Vücûhit - Tevil*, Çev. Abdülaziz Hatip, Mehmet Erdoğan vd. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017, İstanbul, I, s. 218.

¹⁴² Rad, 13/35.

¹⁴³ Zemahşeri, *Keşşaf*, I, s. 220.

¹⁴⁴ Ankebut, 29/43.

¹⁴⁵ Zemahşeri, *Keşşaf*, I, s. 220.

¹⁴⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya, 2010, III, s. 476.

¹⁴⁷ Emrullah Yüksel, “İlahi Fiillerde Hikmet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:8, Erzurum, 1988, s. 44.

¹⁴⁸ Bakara, 2/182; Nisa, 4/5.

eksikliği, ileri görüşlü olamamayı, ahmaklığı ifade eder.¹⁴⁹ “Sefeh” hafiflik anlamına da gelmektedir ayrıca rüzgârın bir şeyi kımıldattığı zamana da denilmektedir. Ağzı bozuk kimse için de “sefih” kavramı kullanılır. Çünkü böyle insanlar genelde hafif meşrepli olurlar.¹⁵⁰ Bu durumda ki bir “sefeh” ehliyeti tamamen ortadan kaldırmaz.¹⁵¹

İnsanın bedenine bazı hastalıklar isabet edebildiği gibi aklına da birtakım hastalıklar arız olabilir. Her iki durumda insanın ehliyetini etkiler. Ancak oluşan bu arıza ehliyet üzerinde aynı derecede etkili değildir. Bir kimse akıllı olarak baliğ olduktan sonra yani sağlıklı iken kendisinde “sefeh” arız oldu ise bu engel durumunda İslam hukukuna göre muamele şekli de değişmektedir.¹⁵²

“Za’f” Arap dilinde kuvvetin karşıtıdır. İnsanın hem psikolojik hem fiziksel yapısında bulunabilir. Akıldaki zayıflık, zekâ ve anlayış (kavrama) eksikliğini anlatan bir lafızdır. Kur’an’da bir ayette¹⁵³ “Za’f” kelimesi zihinsel açıdan engelliği ifade eder. Kök manası zayıflık olan “za’f” insanın zihinsel kapasitesi ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Kur’an “za’f” kelimesini zihinsel engellilik açısından hafif, orta veya ileri derecede her boyutuna işaret ederek zekâ düzeyi normalin altında olan herkesi niteler.¹⁵⁴ Bu kavram zihinsel engelli bireyler için kullanılır.

Kur’an’da geçen diğer bir kavram olarak “A’mâ”, her iki gözü görmeyenler için kullanılır. Bu manada bir gözü görmeyen kişiye “a’ma” demek yeterli olmaz.¹⁵⁵ Kur’an’da bazen manevi anlamda, bazen maddi körlük anlamında kullanılmıştır.¹⁵⁶ Körlerin - ve genel olarak sakatların - hukukuna dikkatleri çekmek üzere Abdullah b. Ümmü Mektum (r.a)’dan “a’mâ” diye bahsedilmiştir. Ancak “basiret körlüğü, düşünce kıtlığı” anlamıyla kullanılarak bu tür körlüğün fertte ve toplumda meydana getirdiği tesirler anlatılır.¹⁵⁷

İnsanın anlama kapasitesine hitap eden Kur’an, yaptığı mukayeselerle bu önemli kabiliyetini kullanmaya teşvik ederek kurtuluşun bu özelliğe bağlı olduğuna dikkat çeker. Maddi anlamda insanın görme organı olan gözün körelebileceği gibi,

¹⁴⁹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, III, s. 476.

¹⁵⁰ Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. El- Hüseyin b. Hasan b. Ali et- Teymi el- Bekri Er-Razi Eş – Şafii, *Tefsiri Kebir Mefatihul Ğayb*, Akçağ Yay. Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Ankara, 1995, II, s. 43.

¹⁵¹ Hacı Yusuf Apaydın, “Hacir” Mad, *DİA*. c. XIV, 1996, s. 516.

¹⁵² Detaylı bilgi için bkz: Mustafa Uzunpostalcı, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, 2007, s. 290-298.

¹⁵³ Bakara, 2/182.

¹⁵⁴ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, III, s. 477.

¹⁵⁵ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, III, s. 477.

¹⁵⁶ Bkz. Bakara, 2/18; En’am, 6/50; Nur, 24/61; Fetih, 48/17; Hud, 11/24; Furkan, 25/73; Abese, 80/1-12.

¹⁵⁷ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, III, s. 477.

kalp gözünün de körelebileceğini ve bu basiret körelmesinin daha tehlikeli olduğunu hatırlatmıştır. Kur'an körü, görme yetisini kaybeden kişi değil, basiretini kaybeden ve hakikati göremeyen kişi olarak tanımlar.¹⁵⁸ Daha öncede geçtiği gibi Allah, inkâr edip isyan edenler ile iman edip sâlih amel işleyen kimseleri benzetme yaparak: *“Bu iki zümrenin durumu kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz?”*¹⁵⁹ Ayetiyle aslında durum tespiti yapmaktadır. Burada görme ve işitme engellileri yerme asla söz konusu değildir. Böyle şeyi Allah için düşünmek dahi mümkün değildir.¹⁶⁰

Ancak Razi (ö. 605/1209) abese süresinde görme engelli bir sahabî olan Ümmü Mektum (r.a)'ın ayet inmesine neden olan olayda hatalı olduğunu belirtir. Nedenlerini ise şöyle ifade eder: *“Ümmü Mektum (r.a) her ne kadar görme engelli olmasından dolayı onları görmese de diğer duyu organları sağlam olduğu için Hz. Peygamber (s.a.v)'in kâfirlere hitap ederken onların seslerini duyuyordu. Orada konuşulanları duyduğundan Allah Resulü'nün bu meseleye ne kadar önem verdiğini anlamış olması lazımdı. Binaenaleyh Ümmü Mektum (r.a)'ın Hz. Peygamber (s.a.v)'in sözünü kesmeye yönelmesi, Hz. Peygamber (s.a.v)'in gayesini tamamlamadan önce kendi talebini dillendirmesi, Hz. Peygamber (s.a.v)'e bir eziyettir ki bu büyük günahdır. Daha önemli olan şey az önemli olan şeyden önce gelir. Bu zat İslam diniyle şereflenmiş ve gerekli olan şeyleri de öğrenmiştir. Hâlbuki o kâfirlerin Müslüman olmaları daha büyük toplulukların Müslüman olmalarına vesile olacaktı. Ancak Ümmü Mektum (r.a)'ın araya ufacık bir maksattan dolayı bu sözü sokuşturması büyük menfaatin elde edilmesine engel olmuştur bu da uygun değildir.”*¹⁶¹

Razi burada Ümmü Mektum (r.a)'a yaptığı eleştiride dikkat edilirse gözlerinden a'mâ olduğunu belirttikten sonra başka bir iletişim organ olan kulaklarının engelli olmadığı delilini getirerek Hz. Peygamber (s.a.v)'i savunmuştur. Tabi biz Abese Suresinde bahsedilen meselede durumun çalışmamıza bakan yönünü değerlendirdiğimiz için detayına inmeden Peygamberin uyarılması meselesine değinmek istiyoruz.

Peygamberin tüm arzusu, Mekke'nin ileri gelen müşriklerinden Utbe b.Rebia, Ebu Cehil ve amcası Abbas b. Abdulmüttalib'i İslam'a kazandırabilmektir. Onlar İslam'a girerlerse, belki de tüm çevreleri İslam'a girecekti. Belki bir bakıma sohbetin

¹⁵⁸ Ahmet Saim Kılavuz, “A'mâ” Mad, *DİA*, c. II, 1989, s. 554-555.

¹⁵⁹ Hud, 11/24.

¹⁶⁰ Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, s. 17.

¹⁶¹ Er-Razi, *Tefsiri Kebir*, XXII, s. 500.

kesilmesini istememişti. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v)'in yüz çevirdiğini İbn Mektum (r.a) hissetmemişti bile. Buna rağmen her şeyi gören ve bilen Allah, elçisini uyarılmıştı.¹⁶² Peki, Ümmü Mektum (r.a)'ın yaptığı şey hatalı ise Hz. Peygamber (s.a.v) neden bu hareketinden dolayı uyarılmıştır? Peygamber sırf yüzünü ekşittiği için kınandığına göre, bu görme engelli bir sahabe açısından bir saygı ve tazim ile anmak gibi anlamlara mı gelmektedir? Hz. Peygamberin maslahat ve fayda kabul ettiği hususlarda, ashabına her türlü muamele konusunda müsaade edildiği her halükarda anlaşılmaktadır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) çoğu kere ashabını eğitiyor ve birçok şeyden men ediyordu. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) onları eğitmek için gönderilmişti. Durum böyle olunca yüzünü ekşitmesini ve yüz çevirmesini de bu eğitimin bir parçası olarak anlamak lazımdır. Razi'de bu kınama işini belki yüz ekşitmekten dolayı değil kalben oradakilerin kıymeti ve onlara meyletmesi sebebiyle uyarılmış olabileceğini ifade eder. Ancak bir yandan onu tazim ederken âmâ (kör) olarak anması onu küçümsediğinden değil aksine daha fazla şefkat ve merhamete müstahak olduğundan dolayıdır¹⁶³ demektir.

Bu görme engelli sahabe, bir başka konuda da ayet inmesine vesile olmuştur. Vahiy Kâtiplerinden olan Zeyd b. Sabit (r.a), bu olayı şöyle anlatmaktadır: “Allah Resul’ü (s.a.v), “*Mü’minlerden (cihada katılmayıp) oturanlarla malları ve canları ile Allah yolunda cihad edenler bir olmaz*”¹⁶⁴ ayetini yazdırıyordu. Tam o esnada yanına İbn Mektum (r.a) geldi ve “Ey Allah’ın Resulü! Vallahi cihada gücüm yetseydi, mutlaka bende savaşırdım!” dedi.¹⁶⁵ Bunun üzerine aynı ayet (özür sahipleri hariç) kısmı eklenerek yeniden indirildi.”¹⁶⁶ İlginç olan özürülülerin savaştan muaf olmalarına vesile olan bu sahabe şehadet arzusuyla yanıp, sancaktarlık yaptığı Kâdisiye Savaşı’nda şehit olmasıdır.¹⁶⁷

Kur’an’da geçen benzer bir kavram olan “Kemeh” de insanın “a’mâ” olarak doğmasıdır. “Kemeh” kör olarak dünyaya gelen, görme duyusunu kaybetmiş, körlük isabet etmiş kişidir. Dilbilimciler, “kemeh” halini izah ederken doğuştan olabileceği gibi, sonradan da ortaya çıkabileceğini ifade ederler. “Kemihe” kör oldu demektir. “Kemihe besaruhu”, gözünü karanlık kapladı, görme yetisi örttü anlamında;

¹⁶² Görmez vd. *Hadislerle İslam 4 (Hadislerin Hadislerle Yorumu)*, s. 267.

¹⁶³ Er-Razi, *Tefsiri Kebir XXII*, s. 500.

¹⁶⁴ Nisa, 4/95.

¹⁶⁵ Buhari, *Tefsir*, (Nisa), 18.

¹⁶⁶ Buhari, *Fedailü'l-Kur'an*, 4.

¹⁶⁷ Nesai, *es-Sünenü'l-Kübra*, V,181. No: 8605, Görmez, *Hadislerle İslam 4 (Hadislerin Hadislerle Yorumu)*, s. 268.

“kemihe’n-nehar”, toz bulutu güneşe engel oldu anlamında; “kemihe’r- racul”, adamın durumu değişti, akıl yetisini kaybetti manasına gelir. Bu noktada aklını kaybeden kişiye “ekmeh” nitelendirilmesi yapılır. Benzer bir durum göz içinde geçerlidir. “Kemeh” durumu ortaya çıkınca göz nurunu / ışığını yitirir. Kemeh’in gündüz gördüğü halde gece görmeyen kimse olduğu da söylenmiştir. Kur’an-ı Kerimde iki yerde¹⁶⁸ “el- kemeh” kelimesi gözleri görmeyen engellileri niteleyen bir sıfat olarak geçmektedir.¹⁶⁹

“Kemeh” kelimesinin geçtiği yerde İsa (a.s)’ın bir mucizesi olarak görme engellileri iyileştirmesinden bahsedilir. Mücahid (r.a)’a göre, “kör” diye tercüme edilen bu kavram “gündüz görüp gece görmeyen” manasında değerlendirmiştir. Katade (r.a) ve Abdullah b. Abbas (r.a)’a göre, “annesinden kör olarak doğan” demektir. İkrime (r.a)’a göre, “görme zayıf olan ve gözlerinden su akan” demektir. Taberi (ö. 310/923) Arapçada bilinen manasıyla kör demek olduğunu belirtir. Bu itibarla “gündüz görüp gece görmeyen ya da görme zayıf olan” manalarındaki yorumların doğru olmadığını söylemiştir. Gece görmeme veya görme yetisinin kaybedilmesi gibi durumlar insanlar tarafından tedavi edilebilecek hastalıklar olmalarından dolayı mucize olmaktan uzaktırlar. Zira Allah zaten doktorların iyileştirmekte aciz kaldığı hastalar olarak beyan etmiştir. Buradaki körü “anasından doğma görme engelli olarak nitelemek daha uygundur” demiştir.¹⁷⁰

Engeller içinde en zor olanı görme engelliliktir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v)’in meşhur şairi Hassân b. Sâbit (r.a)’ın durumuna işaret ederek Aişe (r.ah) annemizin “Âmâlıktan daha büyük hangi azap vardır?”¹⁷¹ Demesi bunu teyit etmektedir. Bundan ötürü görme engeli, ayet ve hadislere konu olmuştur.¹⁷²

Bu nedenle engelli bireylere karşı sorumluklarımız önemlidir. Hz. Peygamber bile bu konuda uyarılmışsa engelli kardeşlerimizin bizim üzerimizdeki haklarını ve onlara olan tavır ve davranışlarımızı gözden geçirmemiz gerekir. Allah ve Resulüne yönelmiş görme engelli bir birey, isyan ve inkâr içindeki zengin ve itibar sahibi olsa bile ondan daha değerlidir.¹⁷³

¹⁶⁸ Ali İmran, 3/49; Maide, 5 /110.

¹⁶⁹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, III, s. 478.

¹⁷⁰ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, çev: Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, 1996, II, s. 265.

¹⁷¹ Buhari, *Meğazi*, 35.

¹⁷² Görmez, *Hadislerle İslam 4 (Hadislerin Hadislerle Yorumu)*, s. 269.

¹⁷³ Karagöz, *Toplumsal Emanet Engelliler*, s. 21.

Kur'an'da geçen başka bir kavram; “Bekem” ve “el- ebkem” kelimeleridir. Dilsizlik, akıl noksanlığı, zaafiyeti, sağırlık, körlük, acizlik durumunu ifade eden kavramlardır. Bu kelimeler insandaki fiziksel ya da zihinsel zayıflık ve kusur anlamında yoğunluk kazanmıştır. Kur'an-ı Kerimde dilsizlik ile hem mecaz¹⁷⁴ hem hakikat¹⁷⁵ anlamda kullanılmıştır.¹⁷⁶ Mecaz anlamdaki şu ayete bir bakalım:

*“Allah şu iki kişiyi de misal verdi: Onlardan birisi dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez ve efendisine bir yükür. Nereye gönderirse olumlu sonuç alamaz. Bu, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?”*¹⁷⁷ Allah bu ayette puta tapanların inançlarını darb-ı meselde olduğu gibi batıl olduğunu göstermek istemiştir. İki de insan olması hasebiyle eşit olmalarına rağmen dilsiz ve acizlerin, fazilet ve şeref bakımından, kâmil konuşan kimseye denk olamayacağı ilk anda akla gelebilir. Ancak, cansız varlıkların ilah olması ve Âlemlerin Rabbine denk olduğunu söylemek tam anlamıyla geçersizdir.¹⁷⁸ Bu ayette mecazi bir yöntem ile putlar yerilmiştir. Yoksa konuşma engelli bireylerin diğer sağlıklı bireylerle kıyaslaması kesinlikle söz konusu değildir.

Kur'an'da geçen başka bir kavram “Arec”tir. “Arec”, kişinin ayağının doğuştan değil de sonradan oluşan bir durum nedeniyle engelli olmasıdır. Eğer ayak doğuştan rahatsız olursa “arice” denir. “Arec” kelimesi Kur'an'da ayağında topallık vb. engeli bulunan kimseleri nitelemek için kullanılmıştır.¹⁷⁹ Kur'an'da ortopedik engelliliğe örnek olarak “arec” yani topallık misal verilir. “Arec” kelimesinin içerdiği anlamlardan batma, kaybolma, yükselme, merdiven gibi manalar bulunur ki bu da total birinin yürüyüşünü temsil eder.¹⁸⁰ Yürüme bozukluğu anlamına gelen topallıkta bir nevi hafif özürülük grubuna girmektedir. Kur'an'daki bu ifade ister doğuştan isterse sonradan olsun her durumda engelliliği içerir.

Müfessirler *“Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur...”*¹⁸¹ Ayetinin nüzul sebebi hakkında farklı görüşler belirtmişlerdir. Abdullah b. Abbas (r.a) ve Dahhak (r.a)'tan nakledilen bir görüşe göre bu ayet Müslümanların, kör, topal, hasta ve sakatlarla beraber yemek yenilmesine izin vermek için nazil olduğunu belirtmiştir. Zira Müslümanlar, bu insanlarla yemek yedikleri zaman,

¹⁷⁴ Bkz: Bakara, 2/18; En'am, 6/-39-50; Enfâl, 8/22; Rad, 13/16.

¹⁷⁵ Nahl, 16/76.

¹⁷⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, III, s. 479.

¹⁷⁷ Nahl, 16/76.

¹⁷⁸ Er-Razi, *Tefsiri Kebir*, XIX, XX, s.70.

¹⁷⁹ Nur, 24/61; Fetih, 48/17.

¹⁸⁰ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, III, s. 479.

¹⁸¹ Bkz: Nur, 24/61; Fetih, 48/17.

mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin¹⁸² ayetini yasaklanmış bir iş yapmış olacaklarından çekinerek bu engellilerle yemek yemiyorlardı. Çünkü kör topal ve hastaların yemek yerken sağlıklı bireyler gibi yemek yiyemeyeceği ve dolayısıyla onların hakkının yenmiş olacağından çekiniyorlardı. Ya da bu gibi engellilerle yemek yemekten tiksiniyorlardı. Bunun üzerine bu ayetler nazil olmuştur.¹⁸³

Abdullah b. Abbas (r.a)'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu ayet inmeden evvel zenginler, fakirlerin haklarını yemekten korkar ve onlarla beraber yemek yemezlerdi. “Biz zenginiz, siz fakirsiniz sizin yemeğinizi nasıl yiyelim” diyorlardı. Ayet nazil olunca beraber yemek yemelerinde bir sakınca olmadığı beyan edilmiştir.¹⁸⁴ Yukarıda da geçtiği gibi bazı engelli türlerinden bahsedilerek mallarınızı aranızda haksız olarak yemeyin¹⁸⁵ ayetinin muhatabı olmaktan çekindikleri için onlarla aynı sofraya oturmazlardı yoksa onlardaki herhangi bir özür sebebiyle birlikte yemeye engel söz konusu değildir.

Kur'an'da geçen diğer bir kavram “Marad” dır. “Marad” kelimesi, zayıflayan her şey için kullanılabilir. Bedende meydana gelen noksanlıktır. Sıhhatin kaybolup ıstırap halinin hâkim olmasıdır. Kur'an'da “el-marad” ve türevleri hem maddi hem de manevi anlamda hasta olmayı ifade eder. Dini açıdan ikiyüzlülük yapanlar, manevi hasta olarak nitelendirilirken,¹⁸⁶ bazı ayetler ise hakiki manasında hastalık olarak nitelendirilmiştir.¹⁸⁷ “El-marad” kelimesi temel olarak -varlık ve durumlarda meydana gelen- zayıflığı, bozulmayı ifade eder. Geceleyin yıldızların görülmemesi, rüzgârın zayıf bir şekilde esmesi, bir işte azim ve kararlılığın yetersiz olması, malın başına bir felaket gelmesi, de “marad” kelimesi ve türevleriyle anlatılır. İnsan bedeni ve sağlığı ile ilişkili olduğu vakit hasta olmayı, sağlığını yitirmeyi ve buna bağlı olarak ıstırap çekmeyi anlatır.¹⁸⁸

Kur'an'da geçen başka bir kavram “darru” dur. “Ed-darru” faydanın zıddı zarar anlamındadır. “Ed-durru”, zayıf, cılız ve kötü durumu ifade eder. Kişinin bedenine, malına, ahlakına, namusuna faydanın zıddı olarak isabet eden şeye “durr” denir. “Darru” ise bir noksanlığı ifade etmek için kullanılır. Organın eksikliği, malın

¹⁸² Nisa, 4/29.

¹⁸³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul, VI, s. 212.

¹⁸⁴ et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, II, s. 161.

¹⁸⁵ Nisa, 4/29.

¹⁸⁶ Krş: Bakara, 2/10; Maide, 5/52; Enfal, 8/49; Tevbe, 9 /25; Hac, 22/53; Nur, 24/50; Ahzab, 33/12, 32, 60; Muhammed, 47/20, 29.

¹⁸⁷ Krş: Bakara, 2/184, 185, 196; Nisa, 4/43, 102; Maide, 5/6; Tevbe, 9/91; Nur, 24/61; Şuara, 26/80; Fetih, 48/17; Müzemmil, 73/20.

¹⁸⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, III, s. 480, 481.

eksikliği, ailesine ilişkin azlık ve noksanlık buna örnektir.¹⁸⁹ Ayrıca “Darr” Allah’ın isimlerinden biridir. “Zarar vermek” anlamında darr veya durr mastarının sıfatıdır. Kur’an-ı Kerim’de menfaat ve hayır kavramları ile birlikte bunların karşıtı olarak birçok ayette geçer. İslam âlimlerinin bir kısmı, insanı olumsuz bir şekilde etkileyen, fizyolojik veya psikolojik varlığı ile ilgili hoşla gitmeyen durumları meydana getiren ve insanın mutluluğunu ve keyfini bozan “zarar verme” fiilinin Allah’a nispet edilmesinin ulûhiyet anlayışıyla bağdaşmayacağını söylemişlerdir. Kur’an’da Allah’a nispet edilen zarar kavramı müstakil olarak bir isim veya sıfat niteliğı taşımamaktadır. Esmâü’l-Hüsna içinde “rahman-rahim”, ”kabız-basıt”, “muhyi-mumit” gibi karşıt anlamlı ikileme gibi kullanılan isimler de vardır. Bunlar çelişki değil, birbirinin zıddı veya alternatifi olarak varlık ve olayların düzenli ve uyumlu bir şekilde işleyişinden ibarettir. Bu bağlamda “darr” ismi “zarar veren” manasında değil, zarar verici olan her şeyi yaratan, kâinatı etki-tepki ilişkisi içinde düzenleyip yöneten şeklinde anlaşılmalıdır.¹⁹⁰

Kur’an’da “ uli’ d-darar” ifadesi, görme engelliler ve diğer engellilik türlerini de ifade eden bir deyimdir.¹⁹¹ “Ed-darr” engellilik durumlarından hangisi olursa olsun, katlanılması güç, sabır gerektiren, acı ve ıstırap veren hususlar için kullanılır. Türkçede kullanılan özür, “engelli, sakat, özel gereksinime ihtiyaç duyan birey” gibi terimler “uli’ d-dar” kavramıyla karşılanabilir.¹⁹²

Yukarıda geçtiğı gibi Kur’an’da engelliler ile ilgili ayetler gerçek anlamda kullanıldığı gibi mecazi anlamda da kullanılmıştır. Konumuz itibariyle ele aldığımız gerçek manadaki engelliler nitelenirken asla onları küçümseme söz konusu değildir. Engelli bireyin kulluk noktasında sağlıklı bireyden farkı yoktur. Allah, üstünlüğün takvada¹⁹³ olduğuna değinerek bu durumu belirlemiştir.

¹⁸⁹ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, III, s. 479.

¹⁹⁰ Bekir Topaloğlu, “Dâr” Mad, *DİA*, c. VIII, 1993, s. 481.

¹⁹¹ Nisa, 4/95.

¹⁹² Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, III, s. 480.

¹⁹³ Hucurat, 49/13.

2.4. Hadislerde Engelliler

Engelli bireyler ile ilgili hadis kaynaklarında birtakım bölümler oluşturulmuştur.¹⁹⁴ Bu bölümler incelendiğinde engelli bireylerin toplumla iç içe olduklarını ve o halleriyle kabul gördüklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) sabır ve şükür bağlamında imtihanın gerçekleştiğini bizlere engelli sahabeler ile olan ilişkilerinde öğretmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in sağlığın korunmasını ve hasta olunca tedavi olunması gerektiğini beyan eden pek çok hadisi vardır. Bunların önemli bir kısmı “koruyucu hekimlik” kapsamına girmektedir. Hadis kaynaklarında tıbb, merdâ gibi bölümlerde yer alan bu konu ”Tıbbı Nebevi” adıyla bağımsız eserlerin yazılmasına vesile olmuştur. Hz. Peygamber *“Ey Allah'ın kulları tedavi olunuz. Zira Allah hiçbir hastalık yaratmamıştır ki şifasını da birlikte yaratmış olmasın. Ancak yaşlılık bunun dışındadır”*¹⁹⁵ buyurmuştur. Bu durumda, henüz tedavisi mümkün olmayan bazı hastalıklar ve engelliliğe çözüm bulunamaması, bilimin henüz bunları tedavi edecek düzeye ulaşmadığından kaynaklanmaktadır.¹⁹⁶

Ebu Hureyre (r.a) 'dan gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v) bir kıssa ile engellilerin sabır ve şükür durumlarını ve imtihan çeşidini bizlere şöyle anlatmıştır: “Allah, İsrailoğulları'ndan alacalı, a'mâ ve kel olan üç kişiyi imtihan etmek ister. Bu üç arkadaşına melek gönderir. Melek onlarla konuşur ne istediklerini sorar hepsi tedavi olmayı ister melekler onların rahatsızlık duyduğu durumdan kurtarır ve onlara hayvanların doğurgan olanlarından verir. Zamanla bu mallar çoğalarak zengin olurlar. Günün birinde melek her bir arkadaşın önceki suretine girerek Allah'ın kendilerine verdiği bu nimetlerden Allah rızası için ister. Abraş ve kel olan, bu edindikleri malları kendilerine atadan ataya miras yoluyla kaldığını savunarak bir şey vermezler bunun üzerine ikisi de iyileşmeden önceki hallerine döner. A'mâ olan ise, “Ben bir âmâ idim. Allah benim görmemi sağladı. Fakirdim, beni zengin etti. Yemin ederim ki Allah için aldığım hiçbir şeye karışmayacağım!” İstediklerini al! der. Bunun üzerine melek, “Malını muhafaza et! Siz imtihan edildiniz ve Allah senden razı oldu, diğer iki arkadaşına ise kızdı.”¹⁹⁷ Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) hem bize imtihan olma örneğini

¹⁹⁴ Bkz. Buhari, *Tıbb*; Tirmizi, *Zühd*, 57 No:2400-2401, IV, 602-3.

¹⁹⁵ Ebu Davut, *Tıbb*, 11/3874, c. IX- X, s. 269.

¹⁹⁶ Döndüren, *İslam'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar*, s. 102.

¹⁹⁷ Buhari, *Enbiya* 51; Müslim, *Zühd*, 10.

göstermiş, hem de verilen nimetlerin kıymetinin bilinmesi ve şükürünün yerine getirilmesi gerektiğini öğretmiştir.

İslam dini, asırlardır dünya sahnesinde kendi tarihinin büyük bir bölümünde insanlığın gerçekleştirmiş olduğu başarılarla asla inkâr edilmesi mümkün olmayan katkılar sunmuştur. Onun inşa ettiği medeniyet, insana sadece insan olduğu için değer vermekte, onu varlığın özü ve yaratılmışların en kâmilisi olarak görmektedir. İslam medeniyetinin ana unsuru “Allah sizin ne biçimlerinize ne de bedenlerinize bakar; fakat o sizin yüreklerinize bakar”¹⁹⁸ hadisinde de geçtiği gibi bedeni bir eksiklik veya kusurun değil, yüreğin önemsendiği bir medeniyettir.¹⁹⁹

Öncelikle Allah Resulü'nün engellilere bakışı ve onlara olan davranışları hakkında bilgi sahibi olmak için, onun diğer insanlarla olan münasebetlerinin incelenmesi bize bazı fikirler verecektir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in muhatapları ile ilişkisi onların engelli ya da sağlıklı oluşlarına göre değişiklik göstermemektedir. Net bir ifade ile kişilerin zihni ve bedeni yeterliliği ya da engelli oluşu onlara karşı tutumlarında belirleyici bir etmen değildir.²⁰⁰

Dini konularda bize her türlü örneği gösteren ayet²⁰¹ ve hadislerde²⁰² övülerek bahsedilmiş vefa timsali sahabeler içinde hiç kuşkusuz engelliler de bulunmaktaydı. Hz. Peygamberin engelli sahabelerine ve özel ihtiyaç sahibi insanlara gösterdiği şefkat, alaka ve onlara gösterdiği samimi tutum sosyal bilimler açısından başı başına değerlendirilmesi ve üzerinde çalışılması gereken bir konudur.²⁰³

Hız. Peygamber (s.a.v)'in diğer insanlarla olan iletişimi ve onlara karşı yaklaşımı engelli bireylere karşı davranışları aslında bizlere birçok şeyi anlatmaktadır. Çünkü Hz. Peygamberin daha gençliğinden itibaren zayıflara, güçsüzlere, yetim ve kimsesizlere kol kanat gerdiği bilinmektedir. Peygamber efendimizin ilk eşi Hz. Hatice (r.a) O'nun bu durumunu, Hira mağarasında ilk vahiy geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.v) çok korkmuştu. Evine geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.v)'in tedirgin olduğunu ve korku hissettiğini görünce Allah'ın kendisini asla utandırmayacağını,

¹⁹⁸ Müslim, *Birr*, 45.

¹⁹⁹ Muhammed Ali Asar, “Hz. Peygamber ve Engelliler”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim, 2012, Sayı: 262, s. 38.

²⁰⁰ Yaşar Yiğit, “Hz. Peygamberin Engellilere Davranışı”, *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık, 2001, Sayı: 132, s. 41.

²⁰¹ Bkz. Bakara, 2 /207; Ali İmran, 3/ 172; Ahzab, 33/23; Nahl, 16/41-42; Hadid, 57/10; Tevbe, 9/100.

²⁰² Buhari, *Fadaili Ashab'un- Nebi*, 1-66.

²⁰³ Ali Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz, Bedensel Özürlü Sâhâbilerin Hayatı*, Aşiyân Yayınları, İstanbul, 2007, s. 16.

çünkü kendisinin zayıf, kimsesiz, yetim ve bakıma muhtaç kimselere baktığını²⁰⁴ ifade ederek bu hasletleri peygamberliği için bir delil saymıştır.

Mekke'nin fethi sırasında Hz. Ebu Bekir (r.a) yaşlı, aynı zamanda gözleri görmeyen babasını sırtına alarak Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanına getirmiştir. Ancak Allah Resulü (s.a.v) bu durumdan hoşnut olmamıştır. Sen haber verseydin biz onun yanına giderdik diyerek²⁰⁵ görme engelli olan Ebu Kuhafe'ye değer verdiğini göstermiştir.²⁰⁶

Hz. Peygamber (s.a.v), engellilerin toplumla sürekli sosyal bir diyalog içinde olmalarını sağlamak adına onları çeşitli alanlarda kendilerine uygun kademelerde istihdam etmiş bu sayede engellilerin de aktif ve etkin olmalarının zeminini hazırlamıştır. Engelliğin kulluğa ve toplum hayatına katılmak için bir eksiklik olmadığını bizlere göstermiştir.²⁰⁷

Hz. Peygamber (s.a.v)'in yakın arkadaşları arasında bulunan engelli sahabeler yukarıda geçtiği üzere toplum hayatının dışına itilmemiş bilakis hayatın merkezine çekilmiştir. Bir kenarda yalnız kalmalarına müsaade edilmemiştir. Engelli sahabeleri asla başkasına el açacak seviyeye düşürmemiştir. Savaşlara giderken Medine'de İbn Ümmü Mektûm (r.a)'ı yerine namaz kılmak üzere bırakmıştır. Yine yürüme engelli olan Muaz b. Cebel (r.a)'ı Yemen bölgesine vali olarak atamıştır.²⁰⁸ Bütün bunlar Allah Resul'ü (s.a.v)'in engellileri çalışmaya ve kendi ayakları üzerinde durmaya teşvik etmesine örnektir. Medineli Ensar'dan olan gözleri önceleri görmesine rağmen ileri yaşlarda gözleri görmemeye başlayan İtban b. Malik (r.a), muâhât²⁰⁹ neticesinde Hz. Ömer (r.a)'ın kardeşi olmuştur aynı zaman da Sâlimoğulları kabilesine namaz kıldırabilecek ehliyetinde bir kişidir. Ancak, onların yaşadığı mahalle ile evi arasında bir vadi vardır. Bazen sel gibi durumlar oluştuğunda onların mescidine gitmesi gün geçtikçe zorlaşmıştır. Gözleri iyice görme yetisini kaybedince bu sıkıntıyı gidermek için Hz. Peygamber (s.a.v)'e giderek bir ricada bulunmuştur. Evine gelerek orda namaz kılmasını ve kıldığı yeri de kendine namazgâh edinmek istediğini bildirmiştir.²¹⁰ Allah Resul'ü de ertesi gün Hz. Ebu Bekir (r.a)'ı yanına alarak onun

²⁰⁴ Buhari, *Bed'ul Vahy*, 3.

²⁰⁵ Ahmet b. Hanbel, III, 160; VI 349-350

²⁰⁶ Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz, Bedensel Özürlü Sâhâbilerin Hayatı*, s. 16.

²⁰⁷ Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz, Bedensel Özürlü Sâhâbilerin Hayatı*, s. 17.

²⁰⁸ Nesai, *es-Sünenü'l-Kübra*, V,181. No: 8605; Görmez, *Hadislerle İslam 4 (Hadislerin Hadislerle Yorumu.)* s. 268.

²⁰⁹ Hz. Peygamber'in Medine'de Ensar ve Muhacirlerden bazılarını birbirleriyle kardeş ilân etmesi. Geniş bilgi için bakz: Hüseyin Algül, "Muâhât" Mad, *DİA*, c. XXX, 2005, s. 308.

²¹⁰ Buhari, *Ezan*, 40.

evini şereflendirmiştir.²¹¹ Bu ziyaret Hz. Peygamber (s.a.v)’in görme engelli sahabeye karşı gösterdiği muhteşem bir onurlandırma ve engellilere karşı samimi ilgisini göstermektedir.

Engelli bireyler aslında bizim cennet vesilemiz olabilirler. Onlarla olan ilişkilerimiz, Rabbimiz ile olan iletişimimizi göstermektedir. Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) kıyamet gününde Allah’ın şöyle buyuracağını ifade etmiştir:

“Ey Âdemoğlu! Ben hastalandım, beni ziyaret etmedin” buyurunca, İnsanoğlu:

“Ey Rabbim! Sen âlemlerin rabbisin. Ben seni nasıl ziyaret edecektim?” Yüce Allah cevap verir:

“Hani filan kulum hastalandı sen onu ziyaret etmedin, eğer onu ziyaret etseydin, beni onun yanında bulurdun”²¹² buyurmuştur.

Peygamber Efendimizin bizlere verdiği bu haber, bizim engelli kardeşlerimizle olan ilişkilerimize ışık tutmaktadır. Onlara yapılan muameleyi Allah, kendine yapılmış saymıştır. Onların en ufak ihtiyaçlarına çözüm üretmediğinde kişi Rabbini gücendirmiş olacaktır.²¹³ Güzel ahlakı tamamlamak için gönderilen Hz. Peygamber (s.a.v) hiçbir zaman engellilere karşı onları rencide eden sağır, kör, topal, çolak gibi ifadeleri kullanmamıştır. Hatta bir tartışma esnasında Ebu Zer (r.a)’ın Bilal-i Habeşi (r.a)’ı annesinden dolayı kınamasını Hz. Peygamber “sende cahiliye kalıntıları var”²¹⁴ diyerek uyarması hiçbir şekilde ayrımcılığa müsaade etmediğinin bir göstergesidir. Ebu Zer (r.a) hatasını anladıktan sonra yere uzanıp üzerimden geçmeden kalkmam demesi müthiş bir özür dileme, pişman olma durumudur. Allah Resul’ü Hz. Peygamber (s.a.v)’in terbiyesi ile yetişmiş olan sahabelerin teslimiyeti bize örnek teşkil etmelidir. O kutlu insanların yolunu izleyerek onlara va’dedilmiş müjdelere bizlerin de nail olmaya çalışılması gerekmektedir. İmanın zirve noktası yaratılanın yaratıcısına teslimiyetidir.²¹⁵ Rabbin kulundan razı olduğu andır.²¹⁶

Ancak bütün bu yukarıda Allah Resul’ünün engellilere verdiği önemi ve onlara karşı hassasiyeti bilinmesine rağmen engelli kişiler hakkında bir takım zayıf veya uydurma birçok rivayet maalesef bazı kaynaklarda kendine yer bulabilmiştir. Bunlardan bir kısmı engelli kişileri teselli etmek adına uydurulmuştur. Bazen de Allah

²¹¹ Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz, Bedensel Özürlü Sâhâbilerin Hayatı*, s. 241.

²¹² Müslim, *Birr*, 43.

²¹³ Bulut, *Allah’ın Özel Kulları Engelliler*, s. 36.

²¹⁴ Buhari, *İman*, 21.

²¹⁵ Bulut, *Allah’ın Özel Kulları Engelliler*, s. 25.

²¹⁶ Beyyine, 98/8.

Resulü'nün hastalıkları iyileştirdiğine bir delil olarak uydurulma gereği hissedilmiştir.²¹⁷

Sebeplere tevessül etmek, tedbirli olmak ve hastalıklar karşısında tedavi olmak Hz. Peygamber (s.a.v)'in üzerinde durduğu bir konudur. Aynı zamanda sünnettir. Elinden geldiğince sünnetleri yerine getirmeye gayret göstermek gerekir. Engelli ve engelli yakınları ilahi irade ve Allah'ın takdiri karşısında gücü oranında sorumlu olduğu bilinci ile hayatına devam etmeli ve imtihanı kazanmaya çalışmalıdır. Öte yandan engelli olmayan sağlıklı bireylerden Allah'ın kendilerine bahsetmiş olduğu sağlık nimetinin kıymetini ve kadrini anlamaya çalışmaları ve sürekli şükretmeleri beklenmektedir. Ayrıca engelli bireylere gerekli yardımı göstermeleri de istenmektedir.²¹⁸ Allah Resul'ünün dönemindeki tıp uygulamaları o dönemde geçerlilik arz edebilir ancak o döneme takılıp modern tıptan uzaklaşmak ve tedaviyi aksatmak yersiz bir davranıştır.

Özetlemeye çalışırsak, Hz. Peygamber (s.a.v)'in görme engelli sahabeleri cemaate davet etmesi ve onlara çeşitli görevler tevdi etmesi, hatta cihada katılmalarına izin vermesi onların toplumdan ayrıştırılmaması gerektiğinin bir göstergesidir. Ehil ve yetenekli buldukları alanda bu yeteneklerinin toplumun yararına kullanmalarını istemiştir. Bu durum onların maneviyat ve kişiliklerinin gelişmesinde çok önemlidir. Zira günümüzde de engelli kardeşlerimiz bizden bunu beklemektedirler.²¹⁹

Hayatın tüm yönleriyle bizlere en güzel örnek olan Hz. Peygamber (s.a.v)'in engelli kişilere yönelik yaklaşımı, bizim de engellilerle olan ilişkilerimizde yol gösterici bir rol modelidir. Ancak onun yolunu takip ettiğini iddia eden bizler maalesef engelli kardeşlerimize hayatımızda gereği kadar yer açamıyoruz?

Sürekli olarak bazı konu başlıkları ve birkaç rivayet ile geçirtilen engelliler meselesi, kesinlikle öyle kenarda bırakılacak bir husus değildir. Özellikle 21. Asırda bilimin ilerlemesiyle her şeyin mekanikleştiği yaralanma ve sakatlanmaların çoğaldığı bir dönemde her zamankinden daha fazla üzerinde durulması gereken bir konudur.

Belki eskiden insanlar böyle bir durum karşısında takdiri ilahi deyip sabredebiliyorlardı. Ancak her şeyin sorgulandığı, bilgiye ulaşmanın ve iletişimin kolay olduğu dolayısıyla insanların birbirinden çabucak etkilendiği bir asırda

²¹⁷ Bünyamin Erul, "Engelliler ile İlgili Hadislerin Analizi" 2. Tebliğ, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, 20-21 Aralık 2003, DİB: Yayınları/630, İlmi Eserler /19 Ankara, Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz ve Halil Altuntaş, s. 82.

²¹⁸ Erul, "Engelliler ile İlgili Hadislerin Analizi" s. 84.

²¹⁹ Görmez, *Hadislerle İslâm 4 (Hadislerin Hadislerle Yorumu)*, s. 272.

yaşamaktayız. Bunun sonucu olarak insanlara engelliliği; imtihan, sabır ve mükâfat çerçevesinden bakarak anlatmaya çalışmak hiç de kolay olmayacaktır.

2.5. Kader İnsan İlişkisi

Hız. Âdem'den bu yana insanlık tarihinin geçirmiş olduğu aşamalar içinde değişmeyen bazı gerçekler bulunmaktadır. Düşünme yeteneği bulunan insan, bulunduğu ortama uyum sağlamaya çalışmış her zaman kâinattaki konumunu, kendisinin nereden geldiğini, niçin geldiğini, nereye gideceğini, hep düşünmüştür. Hâlâ da düşünmeye devam etmektedir. Sorular değişmemiştir. Değişen şey aslında bulunduğu cevaplardır. İnsanoğlunun bu sorulara vereceği cevaplar düşünmeye devam ettiği müddetçe de sürüp gidecektir.²²⁰ Kader meselesi de ilk çağlardan bu yana tartışılan konuların başında gelmektedir. Kur'an'da, insanın iradesini ortadan kaldıracak şekilde yapmış olduğumuz şeylerin önceden tespit edildiği, halkın "alın yazısı" şeklinde aldandığı net bir ifade yer almamaktadır.²²¹ Ancak kader denilince ilk akla gelen "alın yazısı" olmaktadır. Keza kadere gerçek anlamının dışında başka anlamlar yüklenmiştir.²²²

Şüphesiz kaza-kader gibi anlaşılması, anlatılması güç olan bir konuda rehber Kur'an olmalıdır. Bilindiği üzere inanç ile ilgili meselelerde Kur'an esas kaynaktır. Öte yandan "...Onlardan bir kısmı Cennette bir kısmı Cehennemdedir"²²³, "Onlardan şaki ve sa'id olanları da vardır."²²⁴ Ayetleri insanın başına gelecek şeylerin önceden biliniyor olması şeklinde anlaşılabilir. Ancak burada bir durum tespiti yapılmıştır. Yoksa insanların o gaye ile yaratıldıklarına kesin bir işaret yoktur.²²⁵

Yine bir kısım insanlar bu ayetlerde olduğu gibi kaderin anlamını Allah'ın kulları için takdir ettiği şeyleri bir kadere göre zorlaması şeklinde algılamışlardır. Aslında mesele öyle değildir. Çünkü insanın kendi isteği ile yaptığı eylemleri, Allah'ın önceden bilmesi o bilgisine göre takdir ve tayin etmesi, yeri ve zamanı gelince kulun cüz'i iradesi istikametinde yaratmasıdır. Takdir ve kader kelimelerinin Allah'a

²²⁰ Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*, s. 15.

²²¹ Osman Karadeniz, "Kader Konusunda Bazı Yanlış Anlamalar", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII, İzmir-1992, s. 229.

²²² Bkz. Selim Özarlan, *14-18 Yaş Lise Gençlerinde Kader İnancı*, Ankara, 1994, s. 67. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

²²³ Şura, 42/7.

²²⁴ Hud, 11/105.

²²⁵ Karadeniz, *Kader Konusunda Bazı Yanlış Anlamalar*, s. 230.

atfedilmesi, yaptığı işlerin bir uyum, ölçü ve hikmete binaen olduğunu bildirmektedir. Bu konu ayrıca onun boş ve anlamsız işler yapmayacağını da göstergesidir. Diğer bir ifadeyle Allah, evrendeki her şeye bir ölçü ve nizam koymuştur.²²⁶

İnsanın başına gelen acı ve elemeler ister insan kaynaklı isterse doğanın etkisiyle olsun tüm bu olayların ilahi bir boyutu vardır. Madalyonun öteki yüzü olan hastalık, engellilik, ölüm gibi olaylar ve bunlara bağlı olarak çekilen acı, ıstırap ve musibetler de kaza - kader inancı çerçevesinde değerlendirilmektedir. İnsanın yaşadığı tüm sıkıntılar, Allah'a inanan bir kişinin bile zaman zaman aklına "acaba neden Rabbim beni bu zor sıkıntılara musallat etti, suçum neydi?" ya da "Allah kendisine inanan kullarına karşı yapılan bu zulümlere neden dur demiyor?" gibi sorular sorabilmektedir. Bu tür sorular Müslüman biri tarafından sorulabildiği gibi teist bir inanca sahip insanlar tarafından da gelebilir.²²⁷

Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde; Hz. Âdem (a.s) ile Hz. Musa (a.s) arasındaki münakaşadan bahsetmiştir. Hz. Âdem (a.s)'ın yaptığı hata yüzünden hem kendisinin hem de diğer insanların cennetten çıkarılmasına sebep olmakla itham edilmesi üzerine Hz. Âdem (a.s)'ın bu durumu, Allah'ın ezeli ilmiyle kaderde mevcut olduğunu söyleyerek kendisini savunduğunu bildirmiştir.²²⁸ Ebu Hureyre (r.a)'ın rivayetiyle gelen bu hadise göre Mekke müşrikleri Allah Resul'üne gelerek Kader meselesi hakkında tartışmışlardır. Bunun üzerine şu ayet inmiştir: "*Yüzüstü ateşe sürüklendikleri gün. Cehennemden temasını (yakmasını) tadın, denilecek. Gerçekten biz her şeyi bir kadere (ölçü ve dengeye) göre yarattık.*"²²⁹ Sadece bu olayı ve kader ile ilgili inen ayeti direkt olarak ele almak konuyu anlamamak anlamına gelir. Kader ile ilgili olarak yukarıdaki örnek bize doyurucu ve yeterli bilgi vermemektedir. Söz konusu rivayetler incelendiğinde, önce şu hususlar dikkatimizi çekmektedir. Birincisi, Hz. Peygamber (s.a.v), kesin ve açık ifadelerle kaderi ispat etmesi, diğeri ise; insanın fiil ve hareketlerinde özgür olduğuna hiç değinmemesidir.²³⁰

Musibetlerin ve imtihanın, kaza - kader ile ilişkisi söz konusu olduğu zaman, insanın kaçamadığı zorunlu kader anlayışı hemen akla gelmemelidir. Gerçekte kadere imanın ne anlama geldiğini bilenler bu gibi telakkilerin ne kadar yanlış olduğunu

²²⁶ Cihat Tunç, "Kader ve Kazâ Hakkında Düşünceler", *E.Ü.İ.F. Dergisi*, V (4), Kayseri-1987, s. 2-7; Yusuf Şevki Yavuz, "Kader" Mad, *DİA*, c. XXIV, 2001, s. 58; Çağlayan, *Sosyolojik Açıdan Müslüman İlahi Adalet Algısı*, s. 769.

²²⁷ Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Teodise*, Vadi Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2016, s. 10,11.

²²⁸ Müslim, *Kader*, 15.

²²⁹ Kamer, 54/48, 49.

²³⁰ Hasan Ocak, "Hadislerde Geçen Hayır ve Şer Kavramlarının İslam Düşüncesindeki Yansımaları", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, Sayı: 8, s. 105.

kendi kendilerine anlayabilirler.²³¹ Kaderi yaratılış planı, irademizi aşan olaylar ve kendi fiillerimiz olarak değerlendirmemiz gerekmektedir. Kader, bu üçünün taalluk ettiği ortak durumu ihata etmektedir.²³²

Allah'ın zulüm gibi görünen, afetler, hastalıklar ve neticesi itibariyle insana zararlıymış gibi gelen veya öyle algılanan şeyler, gerçek mahiyetini ve hikmetini ancak Allah'ın bildiği doğal yaşamın sonunda meydana gelen olaylardır. Bir çocuk, doktorun kendisine tedavi için verdiği ilaçların tadını beğenmeyebilir. Ancak hastalığına şifa olacağını anlayamadığından tepkide bulunur. İşte bunun gibi insanoğlu da başına gelen musibet ve sıkıntı anında Allah'ın fiillerindeki hikmeti kavrayamadığı için ilahi adaleti sorgulamaya başlar.²³³ Anlaşılamayan meselelere itiraz etmek yerine, hem merak edip öğrenmeye çalışmak hem de bu durumun bir ibadet sayılacağını unutmamak daha yerinde bir iş olacaktır.

2.6. Kaza ve Kader Bağlamında Engelliler

Kader problemi, insanın doğasında olan ve tüm insanlığı ilgilendiren bir olaydır. Gelmiş-geçmiş, inanan-inanmayan birçok düşünür bu mesele ile ilgilenmiş, dinlerde bu konu ile ilgili farklı görüşler belirtilmiştir. Fakat günümüze kadar insanların kabul edeceği ortak bir çözüme ulaşamamıştır.²³⁴ Kaza ve Kader konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkması, ayet ve hadislerin parçacı bir okumaya tabi tutulmasıyla bağlamından kopartılarak bir bütünlük ile ele alınmayışından kaynaklanmaktadır.²³⁵ Yine bunun nedenlerinden bir tanesi de sorunun karmaşık ve içinden çıkılmasının zor olmasıdır. Ancak bu meselenin çözülmemiş olması çözülmeyecek olduğu anlamına gelmez. Biz sadece gerçeği araştırmakla görevliyiz.²³⁶

Engelliliğin meydana gelmesinde birçok faktör bulunmaktadır. Tüm bu faktörleri insana bağlamamak gerekir. İnsandan kaynaklanan etkenlerde de bu durumu ilahi kader olarak açıklamak doğru değildir. Kadere bakış aynı zamanda engelliğe bakışı da göstermektedir.²³⁷

²³¹ Akseki, *Ahlak Dersleri*, s. 79, 80; Bkz. Özarslan, *14-18 Yaş Lise Gençlerinde Kader İnancı*, s. 56.

²³² Ali Yıldız Musahan, "Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 66, (Bahar-2016), s. 135.

²³³ Çağlayan, *Sosyolojik Açıdan Müslüman İlahi Adalet Algısı*, s. 770.

²³⁴ Akbulut, *Allah'ın Takdiri-Kulun Tedbiri*, s. 129.

²³⁵ Talat Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1989, s. 178.

²³⁶ Akbulut, *Allah'ın Takdiri-Kulun Tedbiri*, s. 129.

²³⁷ Bulut, *Kader-Engellilik İlişkisine Kelami Bir Yaklaşım*, s. 21.

Arapça bir şeyin niceliğini belirleme anlamına gelen “kader”, Allah’ın takdir etmesi, güç vermesi, hikmeti gereğince hususi bir ölçü ve hususi bir şekil ile yapmasıdır.²³⁸ Sözlükte planlamak, hükmetmek, gücü yetmek, ölçü ile yapmak,²³⁹ bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymet bilmek ve rızık daraltmak manalarına gelir. Allah’ın nesne ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşeri fiilleri, ezelde takdir edip zamanı geldiğinde yaratması anlamında tarif edilen bir terimdir.²⁴⁰

Kaza ise sözlükte; hükmetmek, karara bağlamak, emretmek, sağlam yapmak ve ezeldeki planın gerçekleşmesi anlamındadır.²⁴¹ Terim olarak kaza, Allah’ın ezeli planını gerçekleştirme şeklinde tanımlanır. Selefîyye, Mâturîdîyye ve Şii kelamcılar da bu tanıma benimsemişlerdir. Eşariyye âlimlerinin ekseriyeti ve İslam filozofları ise yukarıdaki tanımları tersine çevirerek kazaya kader, kadere kaza anlamı vermişlerdir. Buna göre kaza Allah’ın ezeli hükmü, yani her şeyin levh-i mahfuzda veya külli akılda topluca var olması olarak tanımlamışlardır. Kaderi ise, nesne ve olayların kazaya uygun olarak gerçekleşmesi ve dış dünyada meydana gelmesi olarak tanımlamışlardır.²⁴²

Kader ve Kaza meselesinin Kelam ilminde tartışılması sahabe arasında meydana gelen siyasi hadiselerin neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Emevîlerin ilahi adalet meselesini kendi siyasi meşruiyetlerine vesile kılmaya çalışmaları toplumda tepki uyandırmış ve bu konu siyasi alandan uzaklaşarak ilahiyat alanında tartışılmaya başlanmıştır. Hicretten yaklaşık iki asır sonra bu anlayış kelam ekolleri arasında Allah’ın iradesi ve insanın iradesi kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır.²⁴³

Yine kader meselesi, sosyokültürel ve psikolojik açılardan ele alındığında günümüzde hâkim olan ve olayları kaderci bir anlayışla değerlendiren düşüncenin - günümüzde de insanların engelliliğin nedenleri irdelerken benzer yaklaşım sergilediklerini gözlemleyebiliriz- temelleri eski Arap kültüründeki “dehr” kavramının etkili olmasından da kaynaklanmaktadır.²⁴⁴ Bedeviler karşılaştıkları her türlü güçlük

²³⁸ Rağıp el- İsfehani, *Müfredat, (Kur’an Kavramlar Sözlüğü)*, Ter: Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu, Çıra Yay. İstanbul, 2010, s. 936.

²³⁹ Ebu’l-Fadl Cemalüddin M. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, Beyrut 2009, c. V, s. 76, 77; Sürmeli, “Kader” Mad, *Dini Terimler Sözlüğü*, s. 188.

²⁴⁰ Yavuz, “Kader” Mad, *DİA*, c. XXIV, 2001, s. 58.

²⁴¹ Sürmeli, “Kaza” Mad, *Dini Terimler Sözlüğü*, s. 197.

²⁴² Yavuz, “Kader” *DİA*, XXIV, s. 58.

²⁴³ Arslan-Bozkurt, *Sistemik Kelam*, s. 236; Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikâdi İslam Mezhepler*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, No:1, İzmir, 2014, s. 21.

²⁴⁴ Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, s. 156.

ve belirsizlik karşısında kadere teslim olarak olayların üstesinden gelmeye çalışmışlardır.²⁴⁵

Bütün bu olaylar ve fikri mücadeleler Müslümanları etkilemekle kalmamış, bazı hadislerin uydurulmasına bile yol açmıştır. Daha sonra Kur'an'daki kader ile ilgili ayetler de farklı şekillerde yorumlanmıştır.²⁴⁶

Kur'an'daki kader ile ilgili ayetler incelendiğinde bazı ayetlerin sanki cebri bir anlayışı desteklediği görülebilir. Misal; “Allah çok bağışlayan, seven, arşın sahibi, şanı ve izzeti yüce olan ve dilediğini mutlaka yapandır.”²⁴⁷ “Yeryüzünde veya kendi nefislerinizle uğradığınız hiç bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılı olmasın...”²⁴⁸ Ayetlerinde geçen “Allah dilediğini mutlaka yapandır” ve ikinci ayette ki “önce mutlaka bir kitapta yazılıdır” meselesi her şeyi Allah yaratır, sanki insanın sorumluluğu yoktur gibi algılanabilir.

Buradaki “önce” ibaresi dünya ve insanlar yaratılmadan önce mi, yoksa musibet gelmeden önce mi şeklinde nasıl algılanmalıdır? Eğer insanlar yaratılmadan önce yazılı denirse, bu insanlar için her şeyin belirlenmiş olduğu anlamına gelir. O zaman insanın iradesi, sorumluluğu ve özgürlüğünün bir önemi kalmaz²⁴⁹ buna bağlı olarak insanın ihmal ve kusurundan kaynaklanan engellilikten bahsetmekte mümkün olmazdı. Eğer insan yaşarken ve musibet meydana gelmeden önce yazılı ise; o olayın bir kanuna göre meydana gelmesi demektir ki bu ayette geçen “kitap” ibaresi de varlığın ve hayatın kanununu ifade eder.²⁵⁰ Yoksa engelliliği, mutlak kadere bağlamak ve tabiattaki düzeni (sünnetullah) ihlal eden insanın sorumluluğunu devre dışı bırakmak doğru değildir. Ancak yukarıda geçtiği gibi toplumumuzda kaderciliğin çok baskın olmasıyla insanlar engellilik gibi ağır bir durumun nedenlerini irdelemek ve tedbir almak yerine “kader” deyip geçebilmektedirler.

Şüphesiz kader ile ilgili bu farklı anlam yüklemeleri ve farklı okumalar çeşitli ekollerin doğmasına yol açmıştır.²⁵¹ Şimdi en çok bilinen itikadi mezheplerin bu konu ile ilgili görüşlerine bakalım.

²⁴⁵ Bulut, *Kader-Engellilik İlişkisine Kelâmi Bir Yaklaşım*, s. 30.

²⁴⁶ Bkz. Özarlan, *14-18 Yaş Lise Gençlerinde Kader İnancı*, s. 15.

²⁴⁷ Burûc, 85/14-16.

²⁴⁸ Hadid, 57/22.

²⁴⁹ Şaban Ali Düzgün, “Kaderi Farklı Kategoriler İçinde Okumanın İmkânı”, *Kelam Araştırmaları*, 11: 2, (2013), s. 195.

²⁵⁰ Düzgün, “Kaderi Farklı Kategoriler İçinde Okumanın İmkânı”, s. 195.

²⁵¹ Özarlan, *14-18 Yaş Lise Gençlerinde Kader İnancı*, s. 15.

2.7. Kelâm Ekollerinin Kader Anlayışına Göre Engelliler

Genel olarak kader konusu Kelam ilmi ile uğraşan herkesi en çok meşgul eden problemlerin başında gelmiştir. Bu problem, Allah'ın ilim, irade ve kudreti ile bu dünyada yaptıklarından sorumlu tutulan irade sahibi insanoğlunun hürriyeti ile yakından ilgilidir. Günümüze kadar bu çerçevede yapılan tartışmalar bu iki görüşün etkisi altında temellendirilmiştir. Kaza ve Kader konusunda mezhepler arasında farklı görüşler vardır.²⁵² Bütün mezhepler Allah'ın iyi olanı irade edip yarattığını, hayrın Allah'tan geldiğini kabul ederken; kötü ve şer gibi görünen (engellilik, hastalık, musibetler vb.) şeylerin Allah'a nispet edilip edilmeyeceği noktasında ihtilafa düşmüşlerdir.²⁵³

İslam düşüncesinde bir kısım âlimler insanın, Allah'ın emir ve nehiyleriyle mükellef kılındığı için meydana gelen fiilleri insanın hürriyeti bağlamında değerlendirmiştir. Bu görüşü savunanlar kaderi inkâr etmeleri nedeniyle ilk başlarda “Kaderiyye” olarak anılmış, sonraları bu görüşün mensupları “Mutezile” olarak adlandırılmıştır.²⁵⁴

Diğer bir ekol, her şeyin yaratıcısı ve sahibi olarak Allah'ın mutlak hâkimiyetini kabul ederek fiillerin faili olarak Allah'ı görmüştür. İnsanın fiillerinin bir rolünün olmadığını savunan bu grup “Cebriye” olarak isimlendirilmiştir.²⁵⁵

Bu iki grubun da aşırılığa kaçtığını belirten üçüncü grup ise (Ehl-i sünnet); her şeyin yaratıcısı olarak Allah'ı kabul ederler. Ancak insanın da fiillerini kesb ederek kendisine mal ettiğini ileri sürmüş böylece orta yol bulmaya gayret göstermiştir. Fakat bu çabaya rağmen insanın hürriyetinin sınırı ve nereye kadar geçerli olduğu meselesi tam olarak çözülememiştir.²⁵⁶

²⁵² Karadeniz, *Kader Konusunda Bazı Yanlış Anlamalar*, s. 195.

²⁵³ Ocak, *Hadislerde Geçen Hayır ve Şer Kavramlarının İslam Düşüncesindeki Yansımaları*, s. 112.

²⁵⁴ Lütfü Cengiz, “Emeviler Döneminde Kader Problemi”, *Marife Dergisi*, Yıl.1, Sayı: 2 Güz 2001, s. 108.

²⁵⁵ Cengiz, *Emeviler Döneminde Kader Problemi*, s. 108.

²⁵⁶ Cengiz, *Emeviler Döneminde Kader Problemi*, s. 108.

2.7.1. Mu'tezile'ye Göre Engelliler

Mu'tezile, kulun yaşadığı acı, keder ve ıstırapları ilahi adalet ile çözmek ve bu manada izahlar getirmek için bir takım çaba içerisine girmiştir. Hem insanın hem de Allah'ın acı ve ıstırapları yapmaya gücü olduğunu ifade etmiştir. Yüce Allah doğrudan da dolaylı olarak da buna kadir iken, insanoğlu sadece dolaylı yollardan buna güç yetirebilir demiştir.²⁵⁷

O halde acı, sıkıntı, elem ve ıstırapların meydana gelmesinde Allah'ın mı yoksa insanın mı etkisi bulunmaktadır? Bu ayrım nasıl yapılmalıdır? Bu durumu Mu'tezile; kişinin elinde olmayan, kendisinden uzaklaştıramadığı ve insanların yapmasının mümkün olmadığı fiilleri Allah'a nispet ederek çözmeye çalışmıştır. Sebebini bilemedikleri durumları Allah'ın fiili olarak değerlendirmiştir. Hastalıklar ve diğer nedenlerin etkisi olmadan meydana gelen musibetler de bu şekildedir. Kimse kendini bilerek sakatlamaz veya hastalandırmaz bunlar Allah tarafından meydana gelmiştir derler.²⁵⁸

Mu'tezile, insandan kaynaklanan engelliliği, insanın sorumluluğu ve iradesi kapsamında değerlendirmiştir. İnsanın elinde olmayan engellilik karşısında ise, tevhid ve adalet ilkesi bağlamında durumu ele alarak açıklamaya çalışmışlardır. Allah'a her hangi bir kötülük atfetmek uygun olmadığı için, Kadı Abdülcebbar "Allah'ın adaletli ve bütün fiillerinin güzel oluşu, zulüm ve çirkin fiilleri asla yapmaması" şeklinde sınırlandırarak bu durumu bir hikmete binaen yaptığını dillendirmiştir.²⁵⁹

Mu'tezile, adalet ve hikmet kavramlarını temel dayanak saydıklarından ötürü bunları Allah için bir kötülük olarak değerlendirmemiştir. Onlara göre kötülük yapmak için buna ihtiyaç duymak veya farkında olmadan cahillik neticesinde yapmak gerekir derler. Allah ise mutlak hüküm ve hikmet sahibi ve zatı ile âlim olduğu için kötülük yapmaya ihtiyaç duymaz ve her şeyi bildiği için de o kötülüğü yapmaya muhtaç olmadığını bilir. O halde Allah kötülük yapmaz derler.²⁶⁰

Mu'tezilîler, Allah'ın fiilleri ve O'nun koyduğu hükümlerinde amaç kulların yararına olanı gözetmesidir derler. Bu görüş daha sonra gelecek olan fakihlerin de

²⁵⁷ Hulusi Arslan, "Doğal Felaket ve İstıraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri", *Marife Dergisi*, Yıl, 2, Sayı, 2, Güz, 2002, s. 21.

²⁵⁸ Arslan, *Doğal Felaket ve İstıraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri*, s. 21.

²⁵⁹ Kadı Abdülcebbar, *Şerhu'l- Usûli'l-Hamse (Mu'tezile'nin Beş İlkesi)*, çev: İlyas Çelebi, İstanbul, 2013, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları:14, I, s.32; Bkz, Hüseyin Maraz, *Mu'tezile'de Mükâfat ve Cezayı Temellendirme Yöntemi (İstihkak Teorisi)*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2017, s. 249.

²⁶⁰ Arslan, *Doğal Felaket ve İstıraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri*, s. 22.

benimsedikleri görüş olmuştur. Fail yapacağı maslahatı ondan bir yarar sağlamak için yapmışsa bu bir eksikliklerdir. Bu durum eksikliklerden münezzehe olan Allah için düşünülemez.²⁶¹ Zira hâkim olan, yaptığı işi ya kendi yararına yapar ya da başkasının yararına yapar. Allah faydalanmaktan münezzehe olduğu için O, insanın yararına bu fiilleri gerçekleştirir. İlahi fiillerin gayesi insanların faydalanmasıdır. Bu yaklaşıma göre acı ve musibetler insanoğlunun bunlardan ibret alması ve imtihan edilmeleri gibi maksatlarla gerçekleşmektedir.²⁶²

Yine Mu'tezile, kulun fiilleri üzerinde en çok duran mezhebi ekol olması hasebiyle kulun, hayır ya da şer olarak kendi fiillerini yaratmaya kadir olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim zulmün Allah'tan geldiğini iddia eden bazı Şii'lere ve insanın hürriyetini kabul etmeyen Cehm b. Safvan (ö. 128/746) ve taraftarlarına karşı ortaya çıkmış bir oluşum olarak görüşlerini temellendirmişlerdir. Bu tür görüşlerin Allah'ın adaleti ile bağdaşmasının mümkün olmadığından hareketle Allah'ın şerri veya zulüm olarak değerlendirilebilecek durumları yaratması durumunda O'nun âdil olmaması gerektiğini²⁶³ belirterek aslında engelliliği de insandan kaynaklanan hata veya ihmaller zincirine bağlayarak sorumluluğu insana yüklemiştir.

Mu'tezilî âlimler, zannedildiğinin aksine kaderi tümünden reddetmezler. Onlar sadece insanın fiillerinin Allah tarafından önceden belirlenmesi ve yaratılması anlamındaki özgürlüğü sınırlayan anlayışı reddetmişlerdir. Evrenin ve mevcudatın yaratılışıyla, insanın iradesini aşan durumlardaki kader anlayışını ise kabul etmişlerdir.²⁶⁴ İnsanın elinde olmayan, Allah'tan gelen hastalık ve engellilik karşısında bu durumu Allah'ın bir imtihanı olarak değerlendirmişlerdir.²⁶⁵

Mu'tezile'ye göre acı, keder ve sıkıntıların hepsi mihnedir. Bunun karşılığını Allaha almaları (bedel / ivaz) gerekir. Zira bunlar hak edilmemiş ve insanların istemediği şeylerdir. Çünkü insanın bir uzvunu kaybetmesi veya organlarından herhangi birinin eksik olarak dünyaya gelmesi, engelli kişiye sıkıntı vermektedir. O

²⁶¹ Er-Razi, *el- Erbe'in Fi Usûli'd-Din*, s. 245-246.

²⁶² Arslan, *Doğal Felaket ve İstisnalar Konusunda Kelamcıların Görüşleri*, s. 22; Selim Özarlan, *Günah Musibet İlişkisi Üzerine*, Nobel Yay. Ankara, 2012, s. 52.

²⁶³ Fikret Karaman, "Kelam İlminin Doğuşu ve Müttekaddimin Dönemi Problemleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.1, 1996- Elazığ, s.135.

²⁶⁴ Abdulhamit Sinanoğlu, "İslam Düşüncesinin İlk Özgürlükçü Hareketi Mu'tezilenin "Kader" Anlayışı", *K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2006), s. 90.

²⁶⁵ Musahan, *Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi*, s. 135; Özarlan, *Günah Musibet İlişkisi Üzerine*, s. 48-54.

halde bütün bunları engelli kişi için bir imtihan olarak görmek ve Allah tarafından karşılığının verilmesi gerektiğini kabul etmek gerekir.²⁶⁶

Sonuç olarak Mu'tezile, kader ile ilgili meseleleri Allah'ın adaletli oluşu üzerinden değerlendirmiştir. İnsanoğlunun iyiyi de kötüyü de seçebilme²⁶⁷ yeteneği olduğunu belirterek insanın yapacağı hata ve ihmallerden kaynaklanan durumların Allah tarafından yaratılmasını mümkün görmemiş ve sorumluluğun insana ait olması gerektiğini belirtmiştir.

2.7.2. Eş'ariyye' ye Göre Engelliler

İnsan hürriyeti, iradesi, fiilleri, kaza ve kader gibi tartışmalı meseleler, birbirine karşıt görüşler belirten Kaderiyye ve Cebriyye arasında tartışılmıştır. Kelam ilimi yaklaşık iki yüzyıl boyunca bu iki ekolün tekelinde kalmıştır. Daha sonra İmam Eş'ari görüşlerini belirterek Ehl-i Sünnet Kelamının genel karakterini belirlemiştir.²⁶⁸

Eş'ariler, Allah'ın umumi iradesinin her şeyi kapsadığına ittifak etmişlerdir. Bu noktada hayır ya da şer gibi görünenleri aynı seviyede Allah'ın iradesi kapsamında değerlendirmişlerdir.²⁶⁹ Ancak O'nun kötülükleri emretmediğini özellikle ifade etmişlerdir. Allah'ın kazasına uygun olarak meydana gelen iyi şeyler için "hak" ve kötü şeylere "batıl" demişlerdir.²⁷⁰

Eş'arilerin önemli isimlerinden Bâkılânî (ö.403/1013), kaza ve kader kavramlarına birçok anlamlar vermiştir. Ona göre kaza kavramı "yaratma" anlamına geldiği gibi "bildirme", "yazma" ve "emir" gibi anlamlara da gelmektedir. Allah'ın mâsiyyetleri kaza ettiğini, ancak emir yönüyle değil, halk, ihbar ve i'lam yönüyle takdir ettiğini belirtmiştir. Bâkılânî Allah'ın kaza ve kaderine razı olmak gerektiğini ileri sürerek, insanın fiillerini yaratma yönünden Allah'a nispet etmiştir.²⁷¹

Eş'arilerin ekseriyeti, Allah'ın bütün fiil ve hükümleri maksatlarla ve kulların menfaatleri ile ilişkilendirilemez demiştir. Eğer Allah herhangi bir maslahata binaen bir iş yaparsa bu O'nun eksikliğine delalet eder. Bir fiili bir amaç ve hikmete göre

²⁶⁶ Arslan, *Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri*, s. 25.

²⁶⁷ Şems, 91 /8.

²⁶⁸ Karaman, *Kelam İlminin Doğuşu ve Mütakaddimin Dönemi Problemleri*, s. 140.

²⁶⁹ Akseki, *Ahlak Dersleri*, s. 80; Ocak, *Hadislerde Geçen Hayır ve Şer Kavramlarının İslam Düşüncesindeki Yansımaları*, s. 112; Maraz, *Mu'tezile'de Mükâfat ve Cezayı Temellendirme Yöntemi (İstihkak Teorisi)*, s. 34.

²⁷⁰ Arslan-Bozkurt, *Sistemik Kelam*, s. 238.

²⁷¹ Sinanoğlu, *İslam Düşüncesinin İlk Özgürlükçü Hareketi Mu'tezilenin "Kader" Anlayışı*, s. 89.

yapmak, o meydana gelen maksat ile bir eksikliği gidermektir ki böyle bir durumda Allah bu gibi eksikliklerle itham edilmiş olur. Oysa Allah noksanlıklardan münezzehtir. Eş'arîlere göre, insanın başına gelen, acı veren, keder uyandıran elemeleri Allahtan başkası yaratamaz. Bunlar Allah'ın fiilleri olarak gerçekleştiği zaman, ister bir ceza olarak isterse sebepsiz yere olsun Allah için güzeldir. Malik olan Allah mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunur.²⁷²

Eş'arîler, “*Ey Rabbimiz! Unutursak ve hataya düşersek bizi sorumlu tutma*”²⁷³ ayetini insanın gücünün yetmeyeceği şeyleri teklif etmesinin mümkün olduğuna delil olarak getirirler. Eğer caiz olmasaydı bu şeylerden Allah'a sığınılması gerekmezdi derler.²⁷⁴ Bu söylem ile Eş'arîler, her türlü engelliliğin kaynağı olarak Allah'ı görmüş hatta bu konunun sorgulanmasını dahi doğru bulmamıştır.²⁷⁵

Bu tür söylemler engellilik, çeşitli ağır hastalıklar ve başka musibetleri açıklama noktasında hem engelli bireyi hem de yakınlarını tatmin edebilme açısından yetersizdir. Engellilerin yaşadığı hem fiziki elem ve acıları hem de içinde bulunduğu psikolojik durumundan rahatlatacak bir izaha muhtaçtır. Aksi takdirde herkes Neden benim başıma geldi? Neden Biz? Gibi soruları sorduğu zaman engelli kişiye sen Allah'ın bir mülküsün O da dilediğini yapar demek kesinlikle sorunu çözmediği gibi yeni tartışmalara da yol açacaktır.²⁷⁶

Neticede Eş'arîler, bu şekildeki düşünceleri ile aslında insanın rolünü hiçe saymışlardır. Böyle olunca ihmal veya tedbirsizlik neticesinde meydana gelen engellilik durumunu da direkt olarak Allah'a bağlamışlardır. Ülkemizde de dikkat edilirse Eş'ari ekolünün büyük bir etkisi vardır. Bu etkiden dolayı insanın başına gelebilecek her şey nedenleri sorgulanmadan “takdiri ilahi” denilerek geçiştirilmeye çalışılmaktadır.

2.7.3. Mâturîdiyye'ye Göre Engelliler

Mâturîdîler, insanın düşünme, isteme, niyet, eğilim ve tercihini insanın manevi bir donanımı olarak görmüş ve bu hususu öne çıkarmışlardır. Eğer fiillerde insanın rolü devre dışı bırakılır, Allah'a izafe edilirse o zaman emir ve nehiyleri

²⁷² Arslan, *Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri*, s. 25; Özarslan, *Günah Musibet İlişkisi Üzerine*, s. 54, 55.

²⁷³ Bakara, 2/286.

²⁷⁴ Hasan b. Abdulmuhsin Ebu Uzbe, *Ravdatul Behiyye*, Haydarabat, H. 1322, s. 55.

²⁷⁵ Bulut, *Kader-Engellilik İlişkisine Kelâmi Bir Yaklaşım*, s. 32.

²⁷⁶ Işık, *Engellilik Sorununa Kelâmi Bir Yaklaşım*, s. 15.

açıklamak zorlaşır demişlerdir.²⁷⁷ İnsanın fiil sahibi olduğunu akıl, tecrübe ve dini metinlere dayanarak anlaşılabilmesinin mümkün olduğu tezini savunmuşlardır.²⁷⁸ Maturidiler bu konuda kulun kendi iradesini, fiili gerçekleştirmeye meyletmesine “kesb”, Allah’ın bu fiili yaratmasına “halk” demişlerdir.²⁷⁹

Mâturîdîlere göre, Allah’ın fiillerinin birçok hikmet ve maslahatı vardır. Fakat buradaki hikmet ve faydalar Allah için değil, insanlar içindir. Yüce Allah insanoğluna hükümlerini bazı sebeplere bağlı kılarak meydana getirir. Onun için Allah’ın fiilleri bir maslahata dayandırılır. Fiilin bir maksat olmadan gerçekleşmesi, o fiilin manasızlığını gerektirmektedir. Mâturîdîler de bu konuda Mutezile gibi düşünmektedir.²⁸⁰ Mâturîdî, fayda anlayışını şöyle temellendirir: “İnsan yaratılışı, sonucunda yararı umulmayan veya zararı sakınılmayan bir fiili işlemeyi manasız bulur. Şu halde yarar-zarar ilkesi onun davranışlarıyla daima irtibatlandırılmamalıdır.” İnsanın bütün fiillerini ahiret hayatı ile değerlendirmeye tabi tutan Mâturîdî, fayda kavramını da bu çerçevede ele alır, failin maksadına uygun olan fiillerin faydalı olduğunu düşünür. Yani kulun Allah ile olan münasebeti açısından düşünüldüğünde ilahi emirleri yerine getirmek yarar, o emirlere karşı gelmek zarar doğurur. İtaat eden yarar sağlarken, isyan eden zarara uğrar.²⁸¹

Yine Mâturîdîlere göre, insanların engelli olarak dünyaya gelmesi veya hiçbir günahı yokken çeşitli musibetlerle sınanmasının bir hikmeti vardır. Bu durum; onları ikaz etmek, günah işledikleri zaman ahiretteki cezanın büyük ve çetin oluşunu hatırlatmak içindir.²⁸² Burada Mâturîdîler insanın başına gelen acı ve ıstırapların imtihan olduğunu, dünya ve ahirete yönelik bazı faydalarının olabileceğini belirterek Mu’tezile’ ye daha yakın durmaktadır. Mâturîdîler ve Mu’tezililer ilahi fiillerin meydana gelmesinde insanların faydasına olan şeylerin bulunması sebebiyle Eş’ariler ise Allah’ın mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkından ötürü bu durumu Allah açısından iyilik olarak değerlendirmişlerdir.²⁸³

²⁷⁷ Düzgün, *Kaderi Farklı Kategoriler İçinde Okumanın İmkânı*, s. 195.

²⁷⁸ Mustafa Sait Yazıcıoğlu, “Maturidi Kelâmında İnsan Hürriyeti Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXX, s. 157.

²⁷⁹ Nurettin Ebu’l- Hasan Ali b. Sultân Muhammed Aliyyü’l- Kâri, *Şerh’ul- Fıkh’l- Ekber*, Thk: Mervan Muhammed Eş-Şa’ar, Darun- Nefais, Dimeşk, H. 1430, s. 103.

²⁸⁰ Arslan, *Doğal Felaket ve İstıraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri*, s. 26.

²⁸¹ Emine Ögük, *Maturidi’nin Düşünce Sisteminde Şer - Hikmet İlişkisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 117.

²⁸² Arslan, *Doğal Felaket ve İstıraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri*, s. 27.

²⁸³ Arslan, *Doğal Felaket ve İstıraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri*, s. 27.

Bu meseleye bir başka açıdan bakmak gerekirse, gelişmiş ülkelerdeki engelli sayısı ile geri kalmış ülkelerdeki engelli sayısı gelişmiş ülkelerde -engelliliğin oluşma nedenlerine bağlı olarak- geri kalmış ülkelere göre daha azdır.²⁸⁴ Çünkü insan başına gelen engelliliğe kadar götürebilecek hastalık ve ihmallerin daha çok doğum öncesi sağlıklı beslenme ve zamanında yapılan müdahale ve kontrollerle önlenmesi mümkündür. Bu durumun neticesini ilahi takdire bağlamak kişinin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Öyle ise doğuma bağlı olarak meydana gelen engellilik ile ihmal ve kusurdan kaynaklanan engelliliğe karşı salt teslimiyet doğru kader anlayışının yansıması olamaz. Bu noktada Mâturîdiler'in dengeli bir yol izlediğini söyleyebiliriz.

2.7.4. Cebriyye'ye Göre Engelliler

Kulun kendi fiil ve iradesinde sorumluluğunun bulunmadığını, insanın sanki rüzgâr önündeki tüy gibi olduğunu savunan mezheptir.²⁸⁵ Cebriye, kulun fiillerini izah ederken Kaderiyye ve Mu'tezile'nin zıddı bir görüşü savunmuştur.²⁸⁶ Ancak onların tefritine karşılık, Cebriyye'de ifrata giderek delalete düşmüştür.²⁸⁷

Cebriyye, meydana gelen fiillerin sadece Allah'ın kudretiyle gerçekleşebileceği tezini savunmuştur. Ancak kulların yaptığı gibi görünen fiillerin hakikatte cansız nesnelere hareket mesabesinde olduğunu belirtmiştir.²⁸⁸ Cebriye “Sizi de sizin yaptıklarınızı da Allah yarattı”²⁸⁹, “Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz”²⁹⁰ ayetlerini kendilerine delil sayarak görüşlerini desteklemeye çalışmıştır.

Bu mezhebin kurucusu olan Cehm b. Safvan,(ö.128/746) bu ayetlere istinaden insanın Allah tarafından önceden belirlenmiş fiilleri yapmak zorunda olduğunu ileri sürmüş ve insanın iradesini yok saymıştır.²⁹¹ Allah'ın insanlara karşı merhametli oluşunu inkâra kalkışmıştır. Kendisi gibi düşünen insanları cüzzamlıların yanına götürerek çektikleri acı ve sıkıntılı durumu göstererek kendince “Allah merhametlilerin en merhametlisi ise neden böyle şeyler yapmaktadır” diyerek Allah'ın merhameti ile oradaki durumun bağdaşmayacağını savunmuştur. Ona göre kötülükler,

²⁸⁴ Arslan, *Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri*, s. 28.

²⁸⁵ Sürmeli, “Cebriye” Mad, *Dini Terimler Sözlüğü*, s. 44.

²⁸⁶ Karaman, *Kelam İlminin Doğuşu ve Mütakaddimin Dönemi Problemleri*, s. 114-138.

²⁸⁷ Ocak, *Hadislerde Geçen Hayır ve Şer Kavramlarının İslam Düşüncesindeki Yansımaları*, s. 116.

²⁸⁸ El - Harputi, *Tenkihul Kelâm fi Akâidi Ehli'l- İslâm, (Kelam İlmine Giriş)*, Çelik Yayınevi, Yayına Haz. Fikret Karaman, İstanbul, 2016, s. 174.

²⁸⁹ Saffat, 37/96.

²⁹⁰ İnsan, 76/30.

²⁹¹ Mevlüt Özler, *İslam Düşüncesinde Tevhid*, Nun Yay. İstanbul, 1995, s. 223.

ilahi boyutta merhametin olmadığına göstergesidir. Yine aynı görüşte olan ve görme engelli Ebu Ala el- Mearri' de (ö. 449/1057) Kurban kesmenin hayvanları haksız yere ve adaletsiz bir şekilde boğazlamak olduğunu değerlendirerek, et yemeyi terk etmiş ve hayatının kalan yaklaşık kırk beş yılını vejetaryen olarak geçirmiştir.²⁹²

Cebriyye'ye göre Allah, kâinatı yaratmadan önce her şeyi ezeli ilmi ile takdir etmiştir. Sadece bilinen şey “kaza” olmuştur. Kulların fiilleri dâhil önceden belirlenmiştir. Hem insanın fiilleri hem de iradesi dışında olan şeyler sadece bilinenin gerçekleşmesidir. Yoksa kendileri istediklerini yapabilselerdi yaratıcının sıfatını alırlardı. Hareket ve fiiller Allah'ın ezeldeki takdirine bağlıdır.²⁹³

Cebriyye'ye göre, insanın hiçbir özgürlüğü olmadığı için, bütün iyi ve çirkin fiiller Allah tarafından yaratılmıştır. Dolayısıyla ister doğum öncesi ister doğum sonrası oluşan engellilik Allah'ın elindedir. İnsanın bir sorumluluğu yoktur.

2.7.5. Kaderiyye 'ye Göre Engelliler

“Kaderiyye” nasıl bir mezheptir? Görüşleri nelerdir? Sorusuna verilen yanıt, cevap veren kişiye göre değişmektedir. Mu'tezile'ye göre, bir nispet ismi olarak Kaderiyye, kaza ve kaderi Allah'a nispet eden cebir taraftarlarının adıdır. Ehl-i Sünnet ve selef ise, Kaderiyye'yi ilahi takdiri kabul etmeyerek insanı fiillerinin faili kabul eden irade taraftarları olarak adlandırmıştır.²⁹⁴ Her iki zümre de kendi görüşlerini destekleyici mahiyette deliller getirmiştir. Ancak deliller kesin olarak medlulü ispat edememektedir.²⁹⁵

Bize göre ise, Ma'bed el- Cüheni (ö.80/699) ve Gaylan ed- Dimeşki'nin (ö.120/738) önderliğinde ortaya konan, istenmeyen kötü fiillerin ilahi kadere göre değil, insanın hür iradesiyle meydana geldiği tezini savunan bir harekettir. Kaderiyye mezhebi, kader ve iradeyi insana nispet etmekle kalmamış, daha da ileri giderek ilim ve takdir anlamındaki kaderi de inkâr etmişlerdir. İnsan, amellerini bizzat kendisi takdir edendir. O fiillere kendi iradesi ile yönelir ve sonra kendi kudretiyle o fiilleri yaratır. Yani Allah ezelde bunu takdir etmez. Allah'ın bu duruma müdahalesi yoktur. Ancak meydana gelince Allah bilir²⁹⁶ görüşünü savunanlardır.

²⁹² Işık, *Engellilik Sorununa Kelami Bir Yaklaşım*, s. 7.

²⁹³ Ocağ, *Hadislerde Geçen Hayır ve Şer Kavramlarının İslam Düşüncesindeki Yansımaları*, s. 116.

²⁹⁴ Sürmeli, “Kaderiyye” Mad, *Dini Terimler Sözlüğü*, s. 188.

²⁹⁵ Karaağaç, *Kaderiyye / Mu'tezile'nin Mecûsilikle İmtihanın Teolojik Arka Planı*, s. 209.

²⁹⁶ Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*, s. 285-289.

Kaderiyye'nin her şeyin insanın hür iradesiyle meydana geldiği düşüncesinden yola çıkarak, ister doğum öncesi nedenlerden isterse doğum sonrası nedenlerden meydana gelsin tüm sorumluluk insana aittir. Her şeyde olduğu gibi bu durumda insanın kendi eliyle gerçekleşmiştir. Doğum öncesi dâhil, dikkate alınmayan ihmal, hata ve kusurundan kaynaklanmaktadır diyebiliriz.

2.8. Şer-Hikmet Bağlamında Engelliler

“Şer” sözlükte; “zararlı, kötü, çirkin, bela, musibet” gibi anlamlara gelmektedir.²⁹⁷ Terim olarak ise; hoşlanılmayan, kendisinden yüz çevrilen zararlı ve kötü şey anlamındadır. Yine zararlı şeylerin yayılması, bir şeyin kendi tabiatı ile örtüşmemesi gibi anlamlara gelmektedir. Allah Kur'an'da insanın başına gelen şer gibi gördüğü hususlarda bir hayrın, hayır gibi gördüğü durumlarda bir şer olabileceği vurgusunu yapmıştır.²⁹⁸ Allah nelerin hayır olarak nelerin şer olarak gönderildiğini indirdiği vahiylerle bildirmiş, hayır yapmaları konusunda teşvik etmiş,²⁹⁹ kötü olan şeyleri de yasaklamıştır.³⁰⁰

Kelam ilminde şer konusu, Seneviyye ve Mecusiyye gibi düalist tanrı inancına sahip akımlarla yapılan tartışmaların neticesi olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu din mensuplarının İslam âlimlerine, “var olan kötülüklerin kaynağının ne olduğunu, eğer şerri yaratan Allah ise, O'nun şerir olması gerekir”, gibi soruları sormuşlar. Müslüman âlimler de onların bu sorularına hayrın da şerrin de bir ve tek olan Allah'ın irade ve kudretiyle yaratıldığını, acı ve elem olarak değerlendirilen şeylerin şer olarak değerlendirilmeyeceğini, Allah'ın kullarına asla zulmetmeyeceğini belirtmişlerdir. Bu tartışmalar neticesinde Kelam ilminde “şer” kavramı, ilmi bir konu olarak yerini almıştır.³⁰¹

“Hikmet” kavramı ise; sözlükte “hükm” isminin mastarı olarak “yargıda bulunmak” anlamına gelir. Yine engellemek, tam isabet etmek, her şey yerli yerine koymak,³⁰² sağlam olmak anlamlarına da gelmektedir.³⁰³ Hikmet kavramı eğer Allah

²⁹⁷ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, c. IV, s. 462; Sürmeli, “Şer” Mad, *Dini Terimler Sözlüğü*, s. 340; Yusuf Şevki Yavuz, “Şer” Mad, *DİA*, c. XXXVIII, 2010, s. 540.

²⁹⁸ Bakara, 2/216.

²⁹⁹ Krş, Bakara, 2/168-169; Al-i İmran, 3/114-115; Hac, 22/77.

³⁰⁰ Yavuz, “Şer” Mad, *DİA*, c. XXXVIII, 2010, s. 540.

³⁰¹ Yavuz, “Şer” Mad, *DİA*, c. XXXVIII, 2010, s. 540.

³⁰² Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2010, İSAM Yayınları, s. 128.

³⁰³ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, c. XII, s. 163.

için kullanılmışsa eşyayı bilmek, kusursuz ve sağlam yapmak anlamında kullanılır. Eğer insan için kullanılıyorsa var olan şeyleri bilip, hayır yapmak anlamında kullanılır.³⁰⁴ Kelamcılar, dil bilginlerinin hikmeti tanımlarken hem bilgi hem fiil hem de davranışta mükemmellik ve kusursuzluk şeklindeki tariflerinden hareketle bu konuyu Allah'ın fiil ve ilminde hikmet şeklinde ele almışlardır.³⁰⁵

Şer (Kötülük problemi) felsefe tarihinin en eski problemlerindendir. Thales'e (M.Ö. 640-550) kadar uzanan ve o dönemde de düşünürleri uğraştıran bir mesele olmuştur.³⁰⁶ Bu kapsamda düşünce tarihinde Kötülük problemi etrafında tartışılan şer meselesinin problem olarak değerlendirilmesi bazı sorulardan kaynaklanmıştır. Bunlar: “İnsana acı ve üzüntü veren durumların varlığı ile şefkat ve merhamet sahibi, ilmi sınırsız ve gücü her şeye yeten Tanrı inancı nasıl bağdaştırılmalıdır? Eğer tanrı bu kötülüğü bilerek yaratıyorsa O'nun adaletli olduğu şüpheye yol açmaz mı? İstemediği halde kötülükler oluyorsa o zaman da güçlü ve kudretli olmadığı anlamına gelmez mi?” gibi sorulardır. Bu tür sorular, kötümser olarak olaya bakanlar tarafından ileri sürülmüştür. Bu konuya iyimser yaklaşmaya çalışanlar ise olaylara tek tek bakmak yerine meseleyi bütüncül olarak ele almışlardır. Kötülük gibi görünen şeylerin evrendeki düzen içinde iyilik olarak anlaşılacağını dolayısı ile kötülüğün gerçekte var olmadığını belirtmişlerdir. Asıl olanın iyilik olduğunu, kötülüğün arızı olduğunu ve iyiliğe oranla daha az bulunduğunu söylemişlerdir.³⁰⁷

Eş'arîye'nin ilahi fiillerde hikmet aranmaması gerektiğini belirten görüşlerinin ardında da şer problemi yatmaktadır. Zira şer olarak nitelendirilen tüm olaylarda hikmet penceresinden açıklama yapmaya gerek duymayı imkânsız gören Eş'arîler, ilahi iradenin mutlak olduğunu ön plana çıkararak, Allah'ın kendi mülkünde dilediği gibi davranabilmesi tezini savunarak şer problemine çözüm aramaya çalışmışlardır.³⁰⁸

Eş'arîlerin sıklıkla vurguladıkları ve daha öncede geçen “mutlak mülkünde tasarruf” tezini biraz açalım; Allah'ın fiillerinde sorgulanamayacağı³⁰⁹ ve Allah için ahlaki bir mecburiyetin O'nun kudret ve iradesiyle bağdaşmasının mümkün olmayacağı tezinden hareketle ortaya çıkmıştır. Allah kendi mülkünde mutlak irade ve hüküm sahibi olduğundan, kötü olacağı algısı oluşturan bir durum da söz konusu

³⁰⁴ İlhan Kutluer, “Hikmet” Mad, *DİA*, .c. XVII, 1998, s. 503, 504; Yüksel, *İlahi Fiillerde Hikmet*, s. 43.

³⁰⁵ Mehmet Sait Özervarlı, “Hikmet” Mad, *DİA*, c. XVII, 1998, s. 511.

³⁰⁶ Mehmet Aydın, *Tanrı Ahlak İlişkisi*, TDV. Yayınları, İlmî Eserler Serisi 74, Ankara - 1994, s. 175.

³⁰⁷ Mustafa Çağrı, “Şer” Mad, *DİA*, c. XXXVIII, 2010, s. 542.

³⁰⁸ Yavuz, “Şer”, *DİA*, c. XXXVII, s. 540.

³⁰⁹ Enbiya, 21/23.

değildir.³¹⁰ Bu bağlamda engellilerin ve yakınlarının yaşamış olduğu acılar Allah'tan bir adalettir ve çekilen elem ve ıstırapların karşılığını vermesi de bu mana da Allah'a bir zorunluluk değildir.³¹¹ Allah'ın onların bu dünyada çektiği acılara karşın ahirette nimet vermesi, engellilerin çektiği acının bir karşılığı ya da telafisi olarak değil, aksine Allah'ın bir ihsanıdır.³¹² Bu manada engellilerin acı ve keder duymalarını istemesi mümkündür.

İmam Mâturîdî, hikmetin manasına doğruca gidip erişme, yerini bulma, her şeyi yerli yerine koyma anlamına geldiğini belirttikten sonra, bunun adalet anlamına geldiğini ifade etmiştir.³¹³ Mâturîdî'ye göre ilahi hikmet ve irade genel ulûhiyet anlayışından ayrı düşünölmeyeceği gibi insan da âlemden ayrı değerdendirilemez. Mâturîdî, şer ve hikmet ile ilgili görüşlerini ortaya koyarken, âlemin kendi başına var olmasının ve varlığını devam ettirmesinin mümkün olmadığını belirtmiş, sonradan oluşan âlemin eksik ve kusurlu bir yapıya sahip olduğunu söylemiştir. Öte yandan âlemdede hikmete uygun olarak varlığını devam ettiren bir düzenden de bahsetmiştir. Ona göre, bir düzenin olmasıyla onda eksikliklerin bulunması bir çelişki değildir. Âlem bir hikmete binaen yaratılmıştır. İrade sahibi olan Allah âlemdede bozduğu şeyi tekrar yapabilir, yok ettiği şeyi tekrar var edebilir. Mâturîdî bu görüşleriyle aslında kâinatın bir anda olup biten bir şey değil, devamlı ve tekrarlanan bir yapı olduğunu belirtmiştir. Bu kâinattaki bütün bu olaylar Allah'ın “kün” (ol) emrine dâhildir.³¹⁴

Bu meseleyi felsefi yöntemlerle ilk ele alan Câhız (ö.255/869)³¹⁵ ise, en başından itibaren dünyanın düzenini faydalı ile zararlının, iyi ile kötünün, hayır ile şerrin, uyumuna bağlamıştır. Câhız, eğer dünyada sadece kötölük olsaydı bütün varlıklar helake uğrardı, eğer sadece dünyada hayır olsaydı o zaman da bir sorumluluk, zorluktan söz edilemezdi. Ayrıyeten şerden kaçıp hayra ulaşmak için düşünmenin sebeplerinden de söz edilemezdi. Düşünmenin ortadan kalkmasıyla da hikmet yok olurdu demiştir. Burada İbn Sina (ö.428/1037) ile hayrın çok oluşu ve şerrin azlığı noktasında birleşmişlerdir. İbn Sina'da âlemdede şerrin varlığı ile ilgili olarak, şerrin

³¹⁰ Hafzullah Genç, “Eşarî ve Eşarîlik İlişkisi Üzerine Notlar” *Kelam Araştırmaları Dergisi*, cilt:15, Sayı:2, 2017, s. 446.

³¹¹ Yüksel, *İlahi Fiillerde Hikmet*, s. 48.

³¹² Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötölük ve Musibetler*, s. 57; Işık, *Engellilik Sorununa Kelâmi Bir Yaklaşım*, s. 14.

³¹³ Yüksel, *İlahi Fiillerde Hikmet*, s. 44.

³¹⁴ Ögük, *Maturidi'nin Düşünce Sisteminde Şer - Hikmet İlişkisi*, s. 93-95.

³¹⁵ Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından ve Mu'tezile kelamcılarında biri olup, bilgi problemi, tabiat felsefesi, kulların fiilleri, nübüvvet ve imamet başta olmak üzere kelami meselelerle ilgilenmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Ramazan Şeşen, “Câhız” Mad, *DİA*, c. VII, 1993, s. 20-24; Yusuf Şevki Yavuz, “Câhız” Mad, *DİA*, c. VII, 1993, 24-26.

külli şeylerde ve makullerde bulunmadığını fakat bireylerde ve bazı zamanlarda meydana geldiğini ve bunun harici olarak bulunduğunu söylemiş ve Allah'tan sudur eden her türlü şeyin ancak hayır olduğunu belirtmiştir.³¹⁶ Gazali'de (ö.505/1111) hem yaratılıştaki güzellik hem de terkipteki uyum bakımından bu âlemin en mükemmel olduğunu daha güzelinin olmadığını ifade etmiştir.³¹⁷ Daha çok optimist bir tavır takınan Gazali kendinden sonra gelecek olan İslam bilginlerini etkilediği gibi aydınlanma dönemi düşünürlerini de bu konuda etkilemiştir.³¹⁸

İnsanların şer olarak değerlendirdikleri şeylerin bir kısmı ilahi iradeye bağlanır. Allah bu gibi şer gördüklerimizle kulun kendine bağlılığını denemek ister.³¹⁹ Bazı kötülük olarak gördüğümüz şeyler ise kendi yaptığımız şeyler yüzündendir.³²⁰ Bu manada ilahi irade ve beşeri irade ayırımına dikkat etmek gerekmektedir. Beşeri iradenin direkt ilahi iradeye bağlı olan şerrin gerçekleşmesinde bir etkisi olmasa da doğuracağı sonuçlar üzerinde etkisi bulunabilir.³²¹ Örneğin, insanın her türlü tedbiri almasına rağmen meydana gelen bir doğal afet sonunda beden ve zihin sağlığını kısmen veya tamamen kaybederek engelli olması da böyledir.

Bu dünyada ölüm ve hayat birlikte iç içedir ve bedenimizi oluşturan ve organik yapıya sahip olan cismimiz, önce cansızlar âlemine ait iken şimdi canlıdır yine zamanı geldiğinde cansızlar âlemine katılacaktır. Dünya ve ahiret dengesi arasında insanın yazgısı bir yere kadar ortaktır. Ancak birinin veya toplumun başına bir şer veya musibet geldiği zaman onların yapmış olduğu şeylere bir karşılık olduğunu söyleyemeyiz. Dünyadaki şer sayılan musibetlerin başka hikmetleri olabilir.³²²

Yeryüzünde meydana gelen her türlü şer, elem, keder, musibetler yaratılmadan önce bir kitapta yazılıdır.³²³ Dolayısıyla hiçbir şeyin bütünüyle kendi elimizde olmadığı bu nedenle verilen nimetlere şımarmamız gerektiği gibi, başımıza gelen kötü gördüğümüz ve bizi rahatsız eden engellilik karşısında da ümitsizliğe kapılmamız gerekir. Allah yaşadığımız her şeyi bildiği için kaderimize bunları yazmıştır. Bu durum elimizde olana şımarmamak elimizden gidene üzülmemek

³¹⁶ Kazanç, *Kelami Düşünce Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış*, s. 88; Maraz, *Mu'tezile'de Mükâfat ve Cezayı Temellendirme Yöntemi (İstihkak Teorisi)*, s. 125, 126.

³¹⁷ Ocak, *Hadislerde Geçen Hayır ve Şer Kavramlarının İslam Düşüncesindeki Yansımaları*, s. 110; Kazanç, *Kelami Düşünce Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış*, s. 88.

³¹⁸ Kazanç, *Kelami Düşünce Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış*, s. 88.

³¹⁹ Enbiya, 21/35.

³²⁰ Rum, 30/41.

³²¹ Yüksel, *Maturidiler ve Eşariler Arasındaki Görüş Ayrılıkları*, s. 115.

³²¹ Bakara, 2/286.

³²² Murtaza Mutahhari, *Adl-i İlahi*, Çev: Hüseyin Hatemi, Kevser Yayınları, İstanbul, 2005, s. 222-234.

³²³ Bkz: Rad, 13/11; Ahzab, 33/62; Fاطر, 35/43; Fetih, 48/23.

içindir. Her ne surette olursa olsun Müslümana düşen yüce yaratıcının rızasına uygun bir yaşam sürmektir.

2.8.1. Sabır, Tahammül ve Engellilik

Sabır, sözlükte “engellemek, hapsedmek, tutmak, cesaretli olmak, acele etmemek ve direnç göstermek”³²⁴ manasındadır. Ahlaki bir terim olarak; “üzüntü ve başa gelen musibetlere karşı direnç gösterebilme, olumsuzluklara rağmen metaneti koruyabilme” gibi manalara gelir.³²⁵ Sabır, musibetler karşısında ilk anda tahammül edebilmek ve acıları yudumlamaktır. İnsanın başına gelen eza ve musibetleri sükûnet içerisinde ve gönül rızası ile karşılayabilmektir. Musibetler ve elemenden ötürü şikâyeti ve sızlanmayı terk edebilmektir.³²⁶ Kur’an-ı Kerimde “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele!*”³²⁷ buyurularak aslında insanın her an musibetlere karşı hazır olmasını istemiştir.

Allah, sabredenleri birçok sıfatlarla vasıflandırmış ve Kur’an-ı Kerim’de yetmiş³²⁸ aşkın yerde sabır ve türevlerine değinmiştir. Derece ve hayırların çoğunu sabra izafe etmiş ve onların meyvesi olarak göstermiştir. Gazali hiçbir ibadet yoktur ki onun ecri takdir ve hesapla olmasın! Ancak sabır bunun istisnasıdır. Bu açıdan orucu sabrın yarısı olduğu için sabır kategorisinde değerlendirilmelidir³²⁹ diyerek sabrın, insan hayatındaki öneminden bahsetmiştir. Ağır bir musibet olması hasebiyle engellilik karşısında çok büyük bir sabır göstermek gerekmektedir.

Hz. Ömer’in Ebu Musa el-Eş’arî’ye göndermiş olduğu bir mektupta şunların yazılı olduğu bildirilmiştir. “*Sabra yapış! Bilmiş ol ki sabır, üstün ve faziletlidir. Musibetler hususundaki sabır çok güzeldir... Bil ki sabır imanın temelidir*”³³⁰

³²⁴ İbn Manzur, *Lisanül Arap*, c. IV, s. 506-508; Sürmeli, “Sabır” Mad, *Dini Terimler Sözlüğü*, s. 314.

³²⁵ Mustafa Çağrı, “Sabır” Mad, *DİA*, c. XXXV, 2008, s. 337.

³²⁶ İbn Fûrek, *El-İbâne An Turuki'l-Kâsîdin (Tasavvuf İstilahları)*, Çev. Ahmet Yıldırım, İstanbul, 2014, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 25, Dini İlimler Serisi: 2, s. 60.

³²⁷ Bakara, 2/ 155.

³²⁸ Krş: Secde, 32/ 24; Araf, 7/137; Nahl, 16/96; Kasas, 28 /54; Zümer, 39/ 10; Enfal, 8/46; Ali İmran, 3/ 125-200; Bakara, 2/ 153-155.

³²⁹ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali, *İhya’u Ulumi’d-Din*, Ter: Ali Arslan, Merve Yayınları, İstanbul, Trh. IV s. 162.

³³⁰ Gazali, *İhya’u Ulumi’d-Din*, IV, s. 162.

Sabrın çeşitleri vardır. Bunlardan biri de bedenidir. Bedene isabet eden meşakatlere –hastalık, sakatlık- göğüs gerip tahammül etmek gibi... Sabredilen hususlara izafeten sabır bazı isimler alır. Mesela eğer bir musibete karşı gösteriliyorsa sadece “*sabır*” ile iktifa edilir. Eğer zenginliği göğüslemek ise buna “*zabt’un- nefis*” denir. Eğer bir savaşta göğüslemişse bu sabra “*şecaat*” denir. Eğer öfkeyi yenmek ve gayzı tutmak hususunda olursa buna “*hilim*” denir. Eğer az ile yetiniliyorsa bu sabra “*kanaat*” denir. Bu bakımdan imanın çoğu sabra dâhildir.³³¹ Gazali’nin de belirttiği gibi sabır çeşitlidir. Onun yaptığı sabır çeşitlerinin tanımında musibetler ve bedeni bir arazi durum varsa direkt “*sabır*” ile ilişkilidir. Daha sonra Gazali sabır hakkında şöyle demektedir:

*“İman ve sabır iç içedir. Dünyada kulun rastladığı hiçbir şey, iki durumun dışında kalmaz. Biri kulun heva ve isteğine uygun olandır. Diğeri kulun tabiatına uymayan tiksindiği şeydir. İnsan bu ikisinde de sabırlı olmaya muhtaçtır. Kul bu ikisine de uzak değildir. Bu açıdan kul, hiçbir zaman sabırdan müstağni değildir. Kulun başına bir musibet gelmesi, kulun isteği dışında gerçekleşen bir durumdur. Ancak onu def etme konusunda kulun ihtiyarı vardır.”*³³²

Sabır; acılara, yokluklara, haksızlık ve insana gelen belalara karşı bir kalkan görevi görmektedir. Müslümanın başına gelen her türlü olumsuzluğa karşı sağlam bir limandır.³³³ Sürekli sabırlı olmayı emreden dinimiz Allah’ın sabredenler ile beraber olduklarını müjdeler.³³⁴ Bu müjde ile engelli ve ailesi isyan etmeden hayata tutunmaktadır.

Hayatın çeşitli dönemlerinde zorluklar ve engellerle karşılaşabiliriz. Sabırlı ve vakar sahibi olan Müslüman bela ve musibetlerle ilk karşılaşma anında sabrını gösterebilmelidir. Çükü musibet anında Allah’ın hâkimiyeti altında olduğu³³⁵ ve bu durumu imtihanın bir unsuru olarak gördüğü için³³⁶ Allah’ın ilahi adaletinden emin olur. Allah’ın vadini gerçekleştireceğinden de emindir.

Müslüman, Allah’ın kuluna her şeyden daha yakın olduğunu hisseder ve kulunun her duasına icabet edeceğini bilir.³³⁷ Kulun kolayca niyazda bulunması Allah’ın da bu duaya icabet etmesi ve kendisinden isteyenin duasına “*lebbeyk*”

³³¹ Gazali, *İhya’u Ulumi’d-Din*, IV, s. 174.

³³² Gazali, *İhya’u Ulumi’d-Din*, IV, s.176.

³³³ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Sevgi ve Dostluk*, DİB. Yay: 559, Halk Kitapları:144, Ankara-2013, s. 136

³³⁴ Zümer, 10.

³³⁵ Tevbe, 9/128.

³³⁶ Bakara, 2/155; Enbiya 21/35.

³³⁷ Bakara, 2/186.

(icabete hazırım) demesi süratle gerekleŖir ki bunun benzeri “*Biz ona Ŗah damarından daha yakınız*”³³⁸ ayeti gibidir.³³⁹ Bunun bilincinde olan engelli birey daima niyaz içindedir.

Ayrıca Allah’ın da kulların yaptıklarına karŖı bir sabrı vardır. Yüce Allah’ın isimlerinden “Sabur” bu manadadır.³⁴⁰ Yine “Halim” ismi celili sabırlı ve temkinli anlamlarındadır. Âlimler, Halim ismine yaptıkları yorumlarda “kudreti yettiği halde cezalandırmama” ve “tamamen affetmeyip erteleme” anlamına geldiğini vurgulamıŖ ve Ŗu manalar üzerinde durmuŖlardır: Cenab-ı Hak bu ismin tecellisi olarak tövbe edenlerin tövbesini kabul eder ve isyankârların bazı hatalarını affedebilir. Allah “hilm” göstererek sabreder, acele etmez, cahillerde O’nun olan bitenden haberi yok sanır. Basiret kapananlarda O’nun görmediği dŖncesine kapılır.³⁴¹ Eğer Allah her isyan edenin cezasını anında verseydi yeryüzünde canlı kalmazdı.³⁴² Ancak Allah çok merhametli çok Ŗefkatli olduğu için belli bir süre tanıyarak bizi eŖitli musibetler veya bedeni eksiklikler ile sınamaya devam etmektedir.

İnsanoğlu aslında çoğu zaman Kur’an’ın da belirttiği üzere aceleci davranarak³⁴³ ve nefsinin sabırsızlığı ve arzuladığı Ŗey neticesinde hemen istediğinin gerekleŖmesini ve sıkıntısının bir an önce geçmesini ister. Ama unutulmaması gereken bir durum vardır ki, o da içinde bulunduğu sıkıntıya ancak sabır neticesinde alıŖabileceđidir.

Allah, “...*olur ki bir Ŗey sizin için hayırlı iken, siz onu hoŖ görmezsiniz. Yine olur ki bir Ŗey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir siz bilemezsiniz*”³⁴⁴ buyurarak aslında insanın rahatsızlık duyduğu, olumsuzmuŖ gibi grdğu engellilik durumunda da kendisi için bir hayır murad etmiŖ olabilir.

2.8.2. Tedbir ve Tevekkül Açısından Engellilik

GemiŖte yaŖanan acı deneyimler, çekilen ıstıraplar, hastalıklar insan üzerinde olumsuz etkiler bırakır. Korkular ve endiŖeler, insanı bunalımlara sürükler.³⁴⁵

³³⁸ Kaf, 50/16.

³³⁹ ZemahŖeri, *KeŖŖaf*, I, s. 620.

³⁴⁰ Bekir Topaloğlu, “Sabur” Mad, *DİA*, c. XXXV, 2008, s. 361.

³⁴¹ Bekir Topaloğlu, “Halim” Mad, *DİA*, c. XV, 1997, s. 335.

³⁴² Nahl, 16/61; Fatır, 35/45.

³⁴³ İsrâ, 17/11.

³⁴⁴ Bakara, 2/216.

³⁴⁵ Halil AltuntaŖ, *Pencereyi IŖıđa Açmak, (Din-DŖmce-Yorum Yazıları)*, DİB: Yay. 2. Baskı, Ankara, 2009, s. 166, 167.

Allah'a güvenip dayanmak anlamında kullanılan tevekkül, "vkl "kökünden türemiştir. Başkasının işini üstüne alma, güvence verme, havale etme manasına gelmektedir.³⁴⁶ İnsan daima birine güvenme, dayanma ve destek alma, diğer adıyla tevekkül etme ihtiyacı hisseder. Kur'an-ı Kerim, "*Tevekkül edenler ancak Allah'a tevekkül etsinler*"³⁴⁷ uyarısında bulunmuştur.³⁴⁸ Kur'an'da tevekkül eden kişiye Allah'ın kâfi geleceği³⁴⁹ ve Allah'ın emrini mutlaka yerine getireceği bildirilmiştir.³⁵⁰

Tevekkül, Allah'ın kuvvet ve kudretinde olana mutlak manada güvenmek ve bağlanmak anlamına da gelmektedir.³⁵¹ Bu bağlamda Allah'a teslim olmak usulünü bilmek kaydıyla esaret değil, o kişi için hürriyettir.³⁵² Bu tanım ile ister kendi dışındaki kuvvete güvenme ve itimat ederek bağlılık gösterme, isterse içinde bulunmuş olduğu acizlik ve çaresizlik halini dile getirmek için olsun her iki durumda da kullanılmıştır.³⁵³

Tevekkül, pratik alan işi değil bilakis bir idrak ve inanç işidir. Esası da tevhit inancına, Allah'ın kudret ve iradesinin eseri olduğuna inanmaya dayanmaktadır. Tevekkülünüz varsa, üzerinize düşenleri yaparsınız, gücünüzü aşan durumlarda Allah'ın adaletine ve hükmüne güvenirsiniz.³⁵⁴

İnsanın geleceğe yönelik çalışmasını yaptıktan sonra iş ve eylemlerini güvence altına alması demek olan tevekkül, ne yazık ki insanların büyük bir çoğunluğu tarafından yanlış anlaşılmaktadır. Üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeden bir neticeye ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir.³⁵⁵ Kur'an-ı Kerim'de;

*"Eğer Mü'minler iseniz (iman etmişseniz) ancak Allah'a güvenin."*³⁵⁶

*"Kim Allah'a tevekkül ederse şüphesiz Allah Mutlak galiptir. Hikmet sahibidir."*³⁵⁷

*"(Ya Muhammed) Yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter. Ondan başka ilah yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. Çünkü O, büyük arşın sahibidir."*³⁵⁸

³⁴⁶ İbn Manzur, *Lisanül Arap*, c. XI, s. 878; .Mustafa Çağrı, "Tevekkül" Mad, *DİA*, c. XXXXI, 2012, s. 1-2.

³⁴⁷ İbrahim, 14 /12.

³⁴⁸ Altuntaş, *Pencereyi Işığa Açmak, (Din-Düşümce-Yorum Yazıları)*, s. 168.

³⁴⁹ Nisa, 4/81.

³⁵⁰ Çağrı, "Tevekkül", *DİA*, c. XXXXI, s. 1-2.

³⁵¹ Sürmeli, "Tevekkül" Mad, *Dini Terimler Sözlüğü*, s. 365.

³⁵² Altuntaş, *Pencereyi Işığa Açmak, (Din-Düşümce-Yorum Yazıları)*, s. 165.

³⁵³ Altuntaş, *Pencereyi Işığa Açmak, (Din-Düşümce-Yorum Yazıları)*, s. 167.

³⁵⁴ Altuntaş, *Pencereyi Işığa Açmak, (Din-Düşümce-Yorum Yazıları)*, s. 168.

³⁵⁵ Fikret, Karaman, *Trafik Kazalarının Önlenmesinde Yeni Bir Umut*, TDV. Yay. 1. Baskı, Şubat 2017, Ankara, s. 49; Akseki, *Ahlak Dersleri*, s. 83.

³⁵⁶ Maide, 5/23.

³⁵⁷ Enfal, 8/49.

“...Tevekkül edenler, sadece Allah’a tevekkül etsinler”³⁵⁹ gibi ayetlerde dikkat edilirse Allah’a imandan sonra O’na tevekkül edip güvenmeleri vurgusu öne çıkarmaktadır.³⁶⁰ Bu durum Allah’a güvenmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Tasavvufta bir makam ve hal olarak da kabul edilen tevekkül kavramını Cüneyd-i Bağdadi (ö. 298/911) “*Tevekkül kalbin Allah’u Teâlâ’ya itimat etmesidir*” diye tanımlamıştır.³⁶¹ Tevekkül, ilim bakımından çözümü zor bir mesele olarak karşımızda durmaktadır diyen Gazali, bu zorluğu: “*Sebeplerin mülahazası ve sebeplere güvenmek, şirk koşturur. Sebeplerin mülahazasından tamamen uzaklaşmak ise, Sünnetullah’a (Allah’ın kanununa) ta’n etmek ve şeriatı kınamaktır! Hiçbir şey yapmaksızın sebeplere yaslanmak, aklın yüzünü bozmak ve cehalet hastalığına dalmak demektir*”³⁶² şeklinde tanımlamıştır.

İnsanın kaderi önceden belirlenmiştir, değişmez düşüncesi tembellik, cehalet, sorumsuzluk, gaflet ve karamsarlık gibi olumsuz durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaza ve kader elbette Allah’ın elindedir. “*Bir şeyi dilediği zaman O’nun emri o şeye sadece ‘ol’ demektir. O da hemen olur*”³⁶³ ayeti bunun açık bir örneğidir. Ancak bu durum çalışmaya, tedbir alıp sebeplere sarılmaya engel teşkil etmez.³⁶⁴ Zira tedbir almak suretiyle -birçok iş kazası, trafik kazası vb. durumlar neticesinde- meydana gelen yaralanma ve sakatlanmalar önlenmektedir.

Bu bağlamda kişi kaza, kader ve tevekkül tasavvurundan hareket ederek her hangi bir çelişki ve şüpheye düşmemelidir. Zira tevekkül hiçbir şey yapmadan, elini kolunu bağlayarak oturmak değil bilakis azim ve irade ile elinden geleni yapıp Allah’ın yardım ve inayetine ümit bağlamaktır.³⁶⁵ Öyleyse Mü’min de işinde sebeplere başvurup bu manada tedbirini alıp, gerekli tedavileri yaptıktan sonra Allah’a güvenmeli ve başına gelene sabretmelidir.

Hastalık veya engellilik durumunda, tevekkülü yanlış anlayıp tedavi olmadan acı, ıstırap çekerek tevekkül ettiğini düşünmek doğru bir davranış değildir.³⁶⁶ Bu

³⁵⁸ Tevbe, 9/129.

³⁵⁹ İbrahim, 14/12.

³⁶⁰ Fikret Karaman, “Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, 1996 - Elâzığ, s.70; Akseki, *Ahlak Dersleri*, s. 81.

³⁶¹ Süleyman Uludağ, Tevekkül Maddesi, DİA, c. XLI, 2012, s. 3.

³⁶² Gazali, *İhya’u Ulumi’d-Din*, IV, s. 604.

³⁶³ Yasin, 36/82.

³⁶⁴ Akseki, *Ahlak Dersleri*, s. 83.

³⁶⁵ Karaman, *Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme*, s.73; Altuntaş, *Pencereyi Işığa Açmak, (Din-Düşümce-Yorum Yazıları)*, s. 168.

³⁶⁶ Akseki, *Ahlak Dersleri*, s. 83.

düşünceler maalesef ülkemizde yanlış inanç ve yaşayışların bir tezahürüdür. Çoğu zaman ülkemizde sıklıkla gördüğümüz tedavisi tıp ilmi ile mümkün olan hastalıkları doktora ve tıp ilmine başvurmadan dua etmek suretiyle iyileştirmeye çalışmakta böyledir. Hiç şüphesiz Kur'an gönüllere şifa, Mü'minlere rahmet ve bir hidayettir.³⁶⁷ İnsanı manen yıpratın nifak, kin, haset, dünya hırsı gibi manevi rahatsızlıklara karşı bulunmaz bir iksirdir.³⁶⁸ Ancak fiziki rahatsızlıklar karşısında duayı elden bırakmadan tıp ilmine tedavi olmak en doğru tevekkül anlayışını ifade etmektedir.

2.8.3. İmtihan Kavramı ve Engellilik

Kur'an-ı Kerim'de imtihan kavramı, bazen musibet anlamında kullanılmıştır. "Musibet" sözlük anlamı itibariyle "birden bastırın yağmur" şeklinde "savb" kökünden türemiştir. "Bir şeyin gayesine varması ve birinin hissesine düşmesi" manasındaki isabet mastarının ismidir. İnsanın beklemediği ve iradesi dışında gerçekleşen keyfiyet demektir.³⁶⁹ Dünya hayatına gönderilme amacı imtihandır.³⁷⁰

İnsanoğlu başına gelen dertler, musibetler, çekilen acılar karşısında Allah'ın kudretini, ilmini, merhametini ve adaletini sorgulayabilir. İçsel bir şüphe, itiraz ve eleştiri getirebilir ki bu şekilde de imâni bir imtihan söz konusudur.³⁷¹ İnsanoğlu yaptığı hayır ve hasenat nispetinde yükselen değer iken aynı zamanda yaptığı günahlar ve ilahi emirlere karşı gelme nispetinde alçalan ve "esfele safiline"³⁷² düşebilecek fitratta yaratılmıştır. Bu emirlere uymanın (rıza) ve karşı gelmenin (isyan) hepsi bir bakıma imtihandır.

Allah'ın insanları sınamak için vermiş olduğu maddi veya manevi sıkıntı, dert ve külfete bela (musibet) denir. Kur'an'da "eskimek, denemek, sınamak, musibet, darlık, sıkıntı ve gam" anlamlarında kullanılmıştır.³⁷³ "Bela", imtihan etmek manasında kullanıldığı için engelli bireylerin, ailesinin ve çevresinin bir imtihana tabi tutulduğunu söylemek yanlış olmaz. Kur'an'da imtihan kavramı şer için kullanıldığı gibi hayır için de kullanılmıştır. "...Sizi bir imtihan olarak, hayır ile de şer ile de

³⁶⁷ Yunus, 10/57.

³⁶⁸ Karaman, *Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme*, s. 73.

³⁶⁹ Mustafa Çağrıncı, "Musibet" Mad, *DİA*, c. XXXI, 2006, s. 255.

³⁷⁰ Mülk, 67/2.

³⁷¹ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 133.

³⁷² Tin, 95/4, 5. Aşağıların aşağısı anlamında, mertebelerin en zelif ve aşağılanmıştır.

³⁷³ Süleyman Uludağ, "Bela" Mad, *DİA*, c. V, 1992, s. 380.

deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.”³⁷⁴ Ayeti bu manada kullanılmıştır. Çünkü yeri gelir insan verilen nimetlerle imtihan edilir. Bu bağlamda insanın sağlıklı ve refah içindeyken yaratıcısını ve diğer insanların durumlarını unutması veya duyarsızlaşması daha kolaydır.³⁷⁵ Böyle olunca hasta ve engellilerin halinden anlamakta zorlaşmaktadır. Bu durumda onlar için bir imtihan olmaktadır.

Dünyaya gelen her insanın, sıkıntı, kaza, bela ve musibetlere uğraması noktasında bir garantisi yoktur. Şimdi sağlıklı olan bir insanın ileride engelli olmayacağını da bir garantisi yoktur. Dolayısıyla bu dünyada ölüm başta olmak üzere her türlü olumsuzlukların insanın başına gelmesi muhtemeldir ve her insan buna aday konumundadır. İnsan, istese de istemese de böyle bir hayat yaşamak zorundadır ve bu duruma alışmaktan ve kabullenmekten başka çaresi yoktur.³⁷⁶

Herkesin iyilik ve güzelliklerle sımanması, beşerî açıdan daha hoş görülebilir ancak Allah’ın sonsuz hikmeti bu dünyayı her şeyi zıddı ile yaratmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ilahi adaleti beşerî düzlemdeki adalet anlayışı ile kıyaslayarak değerlendirmek yanıltıcı olabilir. İlahi adalet yalnız bu dünya için değil ahiret hayatı için de tecelli edecektir. Allah, bu dünyadaki tüm kötülükleri yok edip isyan edenleri hemen cezalandıracak olsaydı cennet ve cehenneme gerek kalmazdı. Ahiret olmayınca bu dünyada var olan her şeyin sadece yok olmak için yaratılması gerekirdi ki bu da anlamsız bir durum olurdu. Onun için bizim açımızdan en sağlıklı olanı ilahi adaleti bizim anladığımız manada adalet kavramı ile eleştirmek değil, her şeyi sonsuz rahmeti ve hikmetine uygun olarak yaratan Allah’a rıza göstermek ve üzerimize düşen görevleri eksiksiz yapmaktır.³⁷⁷

İmtihan olacak kişi bu imtihana güç yetirebilecek şekilde yaratılmıştır. İnsanoğlunun imtihanlarından biri de çektiği acılar, dertler ve musibetler karşısında, Allah’ın ilmi, adaleti ve merhametinden şüphe duyması ya da itirazlar dile getirmesidir. Olumsuz düşünmek veya bu tür düşünceleri atlatmak dahi bir nevi imtihandır.³⁷⁸

Kur’an’da insanın nasıl ve ne ile imtihana tabi olacağı şu ayette belirtilmiştir. *“Biz mutlaka sizi biraz korku ve açlık ile yahut mala, cana veya ürünlere gelecek*

³⁷⁴ Enbiya, 21/35.

³⁷⁵ Recep, Ardoğan, “Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahi Adalet ile Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar”, *Birey ve Toplum Dergisi*, Güz, IV, S: 8, s. 48.

³⁷⁶ Sancaklı, *Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti*, s. 41.

³⁷⁷ Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, s. 60.

³⁷⁸ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 133.

noksanlıkla deneriz... ”³⁷⁹ Bu ayetler aslında her insanın aynı şeyle ve aynı derecede imtihan edilmeyeceğinin ve her kesin farklı şekilde sınanacağıının bir göstergesidir. Aşağıdaki ayetlerde de evrenin, bir bakıma imtihan için var edildiği anlaşılmaktadır.³⁸⁰

“O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş’ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır.”³⁸¹

“O Allah, sizi yeryüzünün halifeleri yapan, sizi imtihan etmek için kiminizi kiminize üstün kılandır.”³⁸²

O, hanginizin daha güzel amel edeceğini imtihan etmek için ölümü de hayatı da takdir edip yaratandır.”³⁸³

“Hakikat biz, insanı birbirleriyle karışık bir damla sudan yarattık. Onu, imtihan etmek için işitici ve görücü kıldık.”³⁸⁴

İmtihan kavramı ile ilintili olarak, Kur’an’da insan ve çevresinden kaynaklı olmayan engellilik ve bunun sonucunda çekilen elemlere, ıstıraplara farklı cevaplar verilmiştir. Doğal olarak bu ayetler okuyucu tarafından değişik şekillerde yorumlanmıştır.³⁸⁵ Bazı insanlar Allah’ın fiillerine imtihan nazarı ile baktıkları zaman şu soruları sorabilmektedirler: “Bu dünya bir imtihan yeri ise, neden herkes eşit şartlarda imtihan edilmemektedir? Niçin bazıları hastane köşelerinde acı içinde inlerken bazıları dışarıda neşe içerisinde gülmektedir? Neden birisi görme engelli, öbürü yürüme engelliyken bir başkası sağlığının doruğunda gezip koşmaktadır?” İnsanlar olayları kendi penceresinden değerlendirdiği için bu vb. soruların hiçbirini ilahi adalete yakıştıramaz. Bu çerçeveden baktığı zaman itirazlar ve sorular çoğalabilir.³⁸⁶

Dünyanın bir imtihan için yaratıldığı, Kur’an’a inanan bir kişi için yeterli olabilir. Vahiy, teoloji ve tefsir anlamındaki eserler için de kâfi olabilir. Ama konuyu varoluşçu ya da akademik anlamda irdelemek isteyen biri için farkı analizlere gerek duyulabilir. İlk sorulabilecek sorulardan biri şudur: Kur’an evren, insan için; insanda imtihan içindir. Bu kısım Kur’an’da açık bir şekilde ifade edilmiştir ve aklen de izahı mümkündür.³⁸⁷

³⁷⁹ Bakara, 2/155.

³⁸⁰ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 129.

³⁸¹ Hud, 11/7.

³⁸² En’am, 6/165.

³⁸³ Mülk, 67/2.

³⁸⁴ İnsan, 76/2.

³⁸⁵ Coşkun, *İlahi Adalet ve Engelli Bireyler*, s. 98.

³⁸⁶ Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, s. 56-57.

³⁸⁷ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s.129.

“Peki, insanoğlu niçin imtihan olmaktadır. Bu deneme kendisi için midir yoksa bir başkası için midir?” Bu konuyu Kur’an da iki başlıkta değerlendirmek mümkündür. İlk olarak imtihan olan kişi içindir ve imtihanın faydası da onadır. İmtihana tabi tutulan kişinin maddi, manevi, ahlaki, psikolojik olarak bir eğitime ve terbiyeye tabi tutularak olgunlaşmasına vesile olmaktadır. Bilhassa musibetler insanın dini ve manevi bir eğitiminin parçası olarak görülmelidir. İmtihana tabi tutulan bireyin imani bir olgunlukla birlikte, karakter ve ahlaki yönden de gelişmesine katkı sağlar.³⁸⁸

İkinci olarak musibetlerin, diğer insanlara sağladığı faydadır. Çeşitli engellilik ve musibetlerle sınanan insanın, çeşitli yönlerden gelişimine sağladığı katkıyı anımsamaya çalışırsak, bu musibet ve elem veren durumlar, diğer insanların da ahlak ve karakter gelişimine katkı sağlar. Yine bilgi kuramı bağlamında bilgilenme ve ibret alarak ders çıkarma gibi faydaları vardır. Diğer insanlar sosyolojik olarak engelli ve musibetzedelerin yardımına koşmak suretiyle duygularını paylaşır ve olgunlaşırlar. Çekilen sıkıntılardan ders alıp hallerine şükrederler. İleride karşılaşmaları muhtemel daha büyük bir sıkıntı ve musibetin oluşmasına engel olabilir veya oluşacak etkiyi azaltabilirler.³⁸⁹

Zemahşerî de “*Biz mutlaka sizi biraz korku ve açlık ile yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz...*”³⁹⁰ Ayetiyle ilgili olarak “sizi deneriz” ifadesini sabır ve sebat gösterip göstermeyeceğiniz, Allah’ın emir ve hükümlerine teslim olup olamayacağınızı sınamak için sizi bazı musibetlere duçar kılacak demektir” şeklinde tefsir etmiştir.³⁹¹

Peygamberlerin hayatı incelendiğinde de, çok çetin imtihanlara maruz kaldıkları görülecektir. Kimi ateşe atılmış, kimi yurdundan çıkarılmış, kimi de öksüz ve yetim bırakılmıştır. Hastalıktan dermanı kesilmiş, etrafında kimse kalmamış, malları ellerinden alınmıştır. Hiç kuşkusuz en çetin bela ve ağır imtihanlar peygamberlere gelmiştir. Daha sonra bela ve musibetler onlara derece derece yakın olanlara gelmiştir. Mus’ab b. Sa’d (r.a)’ın babası “Ey Allah’ın elçisi! İnsanların hangisi daha şiddetli bela ve sıkıntıya uğrar?” diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.v) “*Peygamberler, sonra onlara yakın olanlar. Kişinin imtihanı dinine göre olur. Dindarlığı kuvvetli ise imtihanı da şiddetli olur. Dindarlığı zayıf ise dindarlığı*

³⁸⁸ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 129.

³⁸⁹ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 137; Kadı Abdülcebbar, *Dinin Temel İlkeleri (el-Muhtar fi Usuli'd-Din)*, Çev: Hulusi Arslan, Endülüs Yay, 2. Baskı, İstanbul, 2017, s. 108.

³⁹⁰ Bakara, 2/155.

³⁹¹ Zemahşerî, *Keşşaf*, I, s. 564.

nispetinde imtihana tabi tutulur. (Bazen) Bu sınama, o kul yeryüzünde hatasız olarak yürüyünceye kadar devam eder”³⁹² buyurmuştur. Bazen başımıza gelenler, bizim için ceza mı yoksa Allah’ın ikramını anlamakta çoğu zaman zorlanırsınız. Anlayamadığımız için de feryat figan sızlanırsınız. Oysaki her an imtihandayız.³⁹³

Gözümüzdeki perdeler kaldırılırsa ve bizler imtihanın hakikatini idrak edebilseniz, “Allah’ın bizlerden bu dünyada aldığı uzuvlarına bedel olarak ahirette vereceklerini bilebilsek kim bilir nasıl refleks gösterirdik? Sağlıklı insanlar hali hazırda durumuna sevinebilir miydi? Elem ve sıkıntı gibi görünen musibetler o zaman büyük bir nimet olarak değerlendirilmez miydi?” Aslında bizim bütün asabiliğimiz, isyanlarımız dünyayı merkeze alıp ahireti önemsemeyişimizden kaynaklanmaktadır. Peygamber efendimizin bu konudaki uyarılarını dikkate almayı ve hatırlatmalarına kulak tıkayışımızdan ötürü şaşırılmış durumdayız.³⁹⁴

Bazen ilahi rahmet, insana bir elem ve keder olarak da gelebilir. Görünürde musibet gibi algılanan bu durum, ebedi ve sonsuz olan güzellikler için bir vesiledir. Hasta veya engelli birini gören kişi elinden bir şey gelmese dahi en azından onun yerinde olmadığı için haline şükreder. Nitekim Allah Resul’ü (s.a.v) bir hadisinde “*Kendinizden üstün olanların durumlarına değil. Kendinizden düşük olanlara bakınız*”³⁹⁵ buyurmuştur. Bu manada bazı itirazlar dillendirilebilir: Niçin bir başkasının acı ve başkasının sevinç ve şükrüne vesile olsun, insanlara her hangi bir zarar vermeden de sevinmesi ve şükretmesi sağlanamaz mı? Hatta şöyle bir örnek verelim, başına gelen musibet ve ıstıraplara göğüs gererek cenneti kazananlar ahirette kurtuluşa erecekler. Ancak ya bu dünyada başına gelene sabredemeyen ve isyan eden kişilerin durumu nasıl olacaktır. Bu tür soruların cevabını bizim inancımızın da gereği olan dünyanın imtihan yeri olması ile açıklamak mümkündür. İmtihanın çeşidini ve şiddetini ise imtihanı yaratan belirler. Eğer sabır ve katlanma var ise ıstırapların olması da gerekir. Herkesin aynı ölçüde musibetlerle sınanması da mümkün değildir. Yoksa Allah’ın buna gücünün yetmediğinden değil, imtihanının gizemine binaen ilahi hikmetin onu böyle istemesindedir.³⁹⁶ Çünkü herkesin durumu kendine özeldir. Doğal olarak aynı şartlarda yaşamayan insanların, aynı şartlarda imtihan edilmelerini beklemek doğru olmayacaktır.

³⁹² Tirmizi, *Zühd*, 56.

³⁹³ Bulut, *Allah’ın Özel Kulları Engelliler*, s. 17.

³⁹⁴ Bulut, *Allah’ın Özel Kulları Engelliler*, s. 17.

³⁹⁵ Buhari, *Rikaak*, 76, 77.

³⁹⁶ Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, s. 86, 87.

2.9. İstiraba Rıza Göstermek ve Onun Bir Rahmet Olduğunu Bilmek

Kelamcılar, insanın yaşamış olduğu musibetlerin bir rahmet olup olmadığı konusunda bazı görüşler belirtmişlerdir. Musibetlerin rahmete bir vesile olabileceğinin gerekçesini; Kur'an'da insanın hayır ve şer ile³⁹⁷ imtihan edilmesinin açıkça beyan edilmiş olması olarak belirtmişlerdir.³⁹⁸

Haris el- Muhasibi'ye³⁹⁹ (ö. 243/857) rızanın ne olduğu sorulunca şu cevabı vermiştir: “İnsanın yüreğinde acı hisler uyandıran bir hükümde bile sürûr hissetmesidir. Rızanın aksine de kızmak denir ki bu da başa gelen musibet ve sıkıntılara tahammül edememek, hoşnutsuzluk duymaktır. Allah sıkıntı ve keder anlarında kulun kendisine ne kadar güçsüz olduğunu görür ve bu sayede rahmetini ona eriştirir. “Allahtan razı olan bir kulun bu rıza durumuna devam edebilmesi ve rızanın kadirini arttırmak adına başka bir hâle ihtiyaç duyar mı? ” sorusuna ise; “Evet Allah'ın hoşnutluğunu kaybetme korkusu ve O'na şükretmedeki taksirini bilmek, kulun rıza noktasında sebat durumunu devamlı kılar ve Allah'tan gelene rıza gösterdiğinde kıymetini arttırır” cevabını vermiştir.”⁴⁰⁰ Haris el-Muhasibi, Allah'tan gelen sıkıntılara karşı sabır ve sebat göstererek hoşnutluk duyulmasını, isyan edilmemesi gerektiğini büyük bir erdem olarak görmüştür.

Musibet ve sıkıntılar insanın sonsuz saadetine vesile olabilir. Bu nedenle merhamet, aslında belli bir süresi ve sınırı olan, insana elem veren durumların hemen ortadan kalmasını istemek değil, o elem ve ıstıraplara karşılık mukayese edilmesi imkânsız bir bedeli vermektir.⁴⁰¹ Onun için engelli bir kişiyi gördüğümüz zaman belki haline acır, üzülebiliriz. İçinde bulunduğu durum çok zorda olabilir ancak merhamet sahibi Allah'ın ahirette onu bu dünyada mahrum etmesine karşılık vereceği sonsuz cennet en büyük mükâfat olacaktır.

Yaşanılan üzüntü verici olaylar, insanın manen olgunlaşmasına katkı sağlar. Hayat yolculuğunda karşılaşılan hastalıklar, engellilikler ve çekilen acılar, insanın tecrübe birikimine, gelişimine, kemale ermesine hizmet eder. Öyle ise insan neden

³⁹⁷ Bakara, 2/155; Enbiya, 21/35.

³⁹⁸ Musahan, *Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi*, s. 136.

³⁹⁹ Nefis terbiyesindeki hassasiyetinden dolayı “Muhasibi” denmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Zafer Erginli, “Muhasibi” Mad. *DİA*, 2006, c. XXXI, s. 13, 16.

⁴⁰⁰ İbn Fûrek, *El-İbane An Turuki'l-Kâsîdin*, s. 72.

⁴⁰¹ Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, s. 84.

gelişmek ve olgunlaşmak için acı ve ıstırap çekmek zorundadır? Sorusu akla gelebilir.⁴⁰²

Bu sorunun cevaplarından biri maneviyatı hikmet ile güçlendirmektir. Şöyle ki; bazı musibetler Allah'ın kulunu günahlardan uzak durmasını istemesindedir. Ayrıca bu durum kişiye azabı ve cehennemi de hatırlatır. Tüm çabasını bu dünya için harcayan insana bu dünyanın geçici olduğunu bildirir. Bu yönüyle engellilik ve musibetler, insana ilahi bir ikaz ve ilahi bir rahmet olmaktadır. Yine musibetler, insana Allah'a güvenmeyi öğreterek ondan başka sığınılacak mercii olmadığını da gösterir.⁴⁰³

Eğer bu âlemden, hayır ve şer bir arada olmasaydı; düzen ve fesat birlikte meydana gelmeseydi, o vakit dünyanın ahenk ve düzeni tam olmamış olurdu. Zira sadece kendisinde iyiliklerin bulunduğu âlem burası değil, başka bir âlem olurdu. Böyle bir terkip ve uyuma sahip âlemden iflah ve fesadın müşterek bir şekilde bulunması gerekirdi.⁴⁰⁴

Doğrusu hepimizin gözden kaçırdığı ya da görmezden geldiği husus, bu fani dünyanın bir gün yok olacağıdır. Mutlak gerçek ve baki olan ancak ahiret yeridir.⁴⁰⁵ Onun için biz her şeyi dünya gözüyle, kendi penceremizden değerlendirmeye çalışırız. Bazen başımıza gelenlere sabredemeyerek isyan edebiliriz. Oysa ahiretin sonsuzluğunu bilen insan, başına gelen her türlü acı ve ıstırapa katlanır ve alacağı mükâfatı düşünür. Böyle düşünemediği takdirde insan, hayatın çekilmez bir hal alacağını ve bu dünyanın kâbusa döneceğini unutmamalıdır.

2.10. Sıkıntı ve Musibet Anında İnsan Nasıl Davranmalıdır?

Âlemlerin sahibi ve yaratıcısı olan Allah, insanlardan kimin daha güzel ameller işleyeceğini sınamak için bu dünya hayatını yarattığını⁴⁰⁶ bizlere haber vererek bu durumu bir imtihan sebebi kılınmıştır.⁴⁰⁷ İnsanların mal ve canlarına isabet eden her türlü musibetin Allah'ın izni ve iradesiyle olduğunu "*Allah'ın izni olmaksızın hiçbir musibet başa gelmez...*"⁴⁰⁸ Ayetiyle ifade etmiştir. Yine Kur'an, insanların mal, can,

⁴⁰² Ardoğan, "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahi Adalet ile Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar", s. 48.

⁴⁰³ Ardoğan, "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahi Adalet ile Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar", s. 48.

⁴⁰⁴ Ebu Ali b. Abdullah Ebu Sina, "Kaderin Sırrı", çev: Gürbüz Deniz, *İslami Araştırmalar Dergisi*, XVII, Sayı: 3, 2005, s. 324.

⁴⁰⁵ Ala, 87/17.

⁴⁰⁶ Mülk, 67/2.

⁴⁰⁷ Bakara, 2/155; Enbiya, 21/35.

⁴⁰⁸ Teğabun, 64/11.

evlat, hastalık vb. imtihan vasıtalarıyla sınanmadan bırakılmayacağını⁴⁰⁹ net bir şekilde açıklamıştır.⁴¹⁰

İnsanoğlu zaman zaman çeşitli, açlık, susuzluk, kuraklık, yaralanma, kırık, çıkık, zulüm, işkence, şiddet, hastalık, sakatlık ve ölüm gibi afet ve musibetlere maruz kalmaktadır. İnsanlar bu durumdan etkilenir, acı ve ıstırap çeker ya da ölebilirler. Müslüman musibetler⁴¹¹ karşısında sakin, temkinli ve sabırlı olur, Allah'a isyan etmez, musibetlerden kendine bir pay çıkararak ibretler alır. Maddi ve manevi hatalarını düzelterek Allah'a yönelmesine vesile olur. Kaybettiklerinden ötürü üzülmemeye çalışır, ruhen ve moral bakımından çökmemeye gayret gösterir.⁴¹²

Günümüz insanının peygamberleri model edinme noktasında öncelikle onların insani-beşeri yönünü anlayabilmesi gelmektedir. Peygamberler, ilahi mesajın insanlara ulaştırılması noktasında tercih edilmiş yegâne kimselerdir. Onlarda diğer insanlarda olmayan mucizeler ve ismet sıfatı (günahtan korunmuş olma) gibi insanüstü özellikler verilmiştir. Fakat buna mukabil peygamberler birer beşerdir.⁴¹³ Onlar da doğar, büyür, yer, içer, evlenir, hastalanır, sıkıntılara maruz kalır ve ölürlür. Bizler insan olarak böyle bir beşerle özdeşleşirebilir ve kendimize rol model alabiliriz.⁴¹⁴

Bu bağlamda yüce Rabbimiz Kur'an'da görme engelli Hz. Yakup (a.s)'ı, çeşitli hastalıklarla sınanan Hz. Eyüb (a.s)'ı, konuşma güçlüğü çeken dilinde peltekliliği olan Hz. Musa (a.s)'ı bizlere musibet anında yapmamız gerekenler konusunda örnek göstermiştir. Sevdiği, seçtiği ve mesajını iletmekle görevlendiği peygamberleri musibetlerle denemiş, insanların musibet anında nasıl davranacaklarına dair rol model kılmıştır. Hz. Eyüb (a.s)'ın yaşamına bakıldığında şeytan, ona karşı tüm maharetini sergilemiş, yakınında olanları ondan uzaklaştırmış, en sevdikleri bile onu tek bırakıp yanından ayrılmıştır. Başına gelenlere takat getirmekte zorlandığı anda *"Bir derde yakalandım, sen merhametlilerin en merhametlisisin diye Rabbine niyaz etmişim"*⁴¹⁵ ayetiyle derdini Allah'a açarken bile kendisine yakışan bir edep ile halinden şikâyet

⁴⁰⁹ Bakara, 2/155.

⁴¹⁰ Musahan, *Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi*, s. 135.

⁴¹¹ Detaylı bilgi için bkz: İsmail Karagöz, *Fert ve Toplumlara İsbet Eden Musibetler; Sebep ve Sonuçları*, Kitap Neşriyat, Ankara, 2006.

⁴¹² İsmail Karagöz, *Toplumun Himayeye Muhtaç Kesimleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereler II, 12-16 Ekim 2009, TDV. Yay. Ankara, 2009, s. 59.

⁴¹³ İsra, 17/95; En'am, 6/9.

⁴¹⁴ Adem Apak, "Günümüzde Hz. Peygamber'in (s.a.v) Doğru Anlaşılması Üzerine Düşünceler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2010, s. 63, 64.

⁴¹⁵ Enbiya, 21/83.

etmemiş, üstün bir tavır sergilemiştir. Halini en iyi bilene iltica etmiş bu manada bizlere muhteşem bir edebi ve teslimiyeti göstermiştir.⁴¹⁶

Bu örnekler bizler için Kur'an'da gönüllere huzur ve ferahlık veren kıssalardır. Başımıza gelen musibet ve sıkıntılara karşı nasıl davranmamız gerektiğini bize anlatan örnekler bu amaçla verilmiştir.⁴¹⁷ Bazen engelli bireyler, kendilerini işe yaramayan biri olarak görebilir. İnsanlara bir yük olduğunu, hatta kendilerine değer verilmediğini düşünebilirler. Bu tür duygular içerisine girdiklerinde o toplumda sosyal statüsü olmayan, gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmü Mektum (r.a)'a Allah'ın verdiği değeri hatırlamalıdır.⁴¹⁸

Başka bir ifadeyle insanın yaşadığı bazı mağduriyetler, musibetler, ıstırap ve acılar, kişinin yaratıcısına yönelmesine bu yönden de büyük bir cezadan kurtulmasına sebep olabilir. Çünkü insanın hiçbir bela ve musibet ile karşılaşmamış olması, Allah'ı unutmasına vesile olabilir. Hastalık ve sıkıntılar, insanı içinde bulunduğu gaflet uykusundan uyandırır ve onu rabbine yöneltir. O'na niyaz da bulunup sıkıntının kalkmasını ister ve böylece uzak kaldığı rabbiyle baş başa samimi bir durum oluşur.⁴¹⁹ Onun için bu musibet bir hayra dönüşür. Ahirette daha büyük sıkıntılarla karşılaşmasına engel olur. Yine insan, kendini üstün görerek ve hesap vereceğini unutarak günahlara dalarken, yaptıklarının bir cezası olacağını ve her şeyin kayıt altında olduğunu hatırlar.

Sabrederek, bela zamanında ıstırca⁴²⁰ edenleri müjdele⁴²¹ ayeti eninde sonunda Allah'ın huzuruna döneceği bilincinde olma ve bunu ikrar etme, bir boyun eğiş ve teslimiyeti belirtmektedir. Hz. Peygamberin “ *Kim musibet anında ‘inna lillahi ve inna ileyhi raciun’ derse Allah onun musibetini şifaya kavuşturur; akıbetini güzel kılar ve (aldığının yerine) kendisine daha iyi, razı olacağı ve daha elverişli bir şey verir*” dediği rivayet edilmiştir. Buradaki müjde ifadesi sabreden herkese mahsustur.⁴²²

İnsanın bir musibetzedeye teselli vermesi insani ve İslami bir görevdir. Unutulmamalıdır ki iyi bir Müslüman kardeşlerinin dertleriyle dertlenir. İyi günlerde olduğu gibi sıkıntılı günlerinde de onları yalnız bırakmaz. Gücü yettiğinde yardımcı olmaya ve Allah Resul'ünün şu müjdesine nail olmaya çalışır: “*Müslüman,*

⁴¹⁶ Bulut, *Allah'ın Özel Kulları Engelliler*, s. 27.

⁴¹⁷ Krş: Hac, 22/35; Lokman, 31/17.

⁴¹⁸ Bulut, *Allah'ın Özel Kulları Engelliler*, s. 30.

⁴¹⁹ Ardoğan, *Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahi Adalet ile Bağdaşlılığına İlişkin İzahlar*, s. 48.

⁴²⁰ Dönmek anlamında “rücû” kelimesinden türemiştir. Bir musibet anında “inna lillahi ve inna ileyhi raciun” cümlesini söylemektir. (...O'na döneceğiz) anlamında kullanılmaktadır.

⁴²¹ Bakara, 2/156.

⁴²² Zemahşeri, *Keşşaf*, I. s. 564.

Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu yardımsız koymaz. Sizden her kim mü'min kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Kim Müslümanın bir ayıbını örterse Allah da onun kıyamette bir ayıbını örter."⁴²³ İşte bu hadis aslında musibetzedelere ve yardıma ihtiyaç duyanlara karşı yapılması gerekenleri özlü bir ifadeyle belirtmiştir.⁴²⁴

Sonuç olarak kelam ilminde musibetler konusu üzerindeki genel kanaat, bu âlemde insana isabet eden elem, acı ve ıstıraplar, hem musibete uğrayan kişilerin hem de yakınları ve çevresi için bir ders ve ibretler içermesidir.⁴²⁵ Musibetlerin Müslümanlara verilmesindeki hikmet ve gaye, onların samimiyetlerini ölçmek ve derecelerini artırmaktır. Öyleyse Müslümana düşen, musibetlere sabretmek, bu musibetlerden dersler çıkarmak ve bu sabrının karşılığını Yüce Allah'tan alacağını bilmektir.

⁴²³ Buhari, *Mezalim*, 3.

⁴²⁴ Karagöz, *Toplumun Himayeye Muhtaç Kesimleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 59.

⁴²⁵ Musahan, *Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi*, s. 135.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLE-ÇEVRE VE ENGELLİLİK

3.1. Ailelerin Engelli Bireylere Yaklaşımı

Engellilik, günümüzde aileleri etkileyen çok önemli bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. SHÇEK Daire Başkanı Ülker Ergin'e göre Türkiye'de engelli birey sayısı 3-3,5 milyon arasındadır.⁴²⁶ Bu durum Türkiye'de engelliliğin ne kadar ciddi boyutlara ulaştığını göstermesi açısından önemlidir.

Çocuk sahibi olmak, ailelerin yaşamında bir dönüm noktasıdır. Her anne baba gibi engelli çocuğa sahip olan aileler de sağlıklı bir çocuk edinmek ister.⁴²⁷ Ancak daha önce de açıklandığı gibi, bazen doğum öncesi ve bazen de doğum sonrası çeşitli nedenlerle engellilik durumu oluşabilir.⁴²⁸ Engelli çocukların bakımını üstlenme ve topluma uyumunu sağlama sorumluluğu ailenin ilk öncelikli görevidir. Ancak bu istenmeyen durum karşısında ailenin yaşantısı artık eskisi gibi olmayacak ve aile, ileriye dönük bir karar alacağı zaman engelli bireyin durumunu göz önünde bulundurmaya zorunda kalacaktır. Bu durumun da muhakkak aile üzerinde olumsuz yansımaları olacaktır.⁴²⁹

Aileler bu aşamadan sonra konumuzu da ilgilendiren “Suçumuz neydi?”, “Niye bizim başımıza geldi?”⁴³⁰ gibi sorular sorar ve bu durumu sorgulamaya başlarlar. Sonraki uzlaşma aşamasında çocukla ilgilenme ve tedavi arama yollarına başvururlar. Ancak bu tutum çaresizliğin bir göstergesidir. Çünkü çocuğun durumunda bir değişiklik meydana gelmez.⁴³¹ Zorunlu olarak bu sürece alışmaya başlarlar.

Genel olarak engelli çocuğu olan anne babaların geçirmiş olduğu aşamalar, bazı geçiş süreleri ve durumdan etkilenme oranı farklı olsa da aşağı yukarı benzerlik göstermektedir.⁴³² Bazı aileler çok zor süreçler geçirdiğini söylerken bazı ailelerde

⁴²⁶ Ülker Ergin, “Engellilerin ve Ailelerinin Eğitimi ve Rehabilitasyonu ” 2 Tebliğ, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, 20-21 Aralık 2003, DİB: Yayınları / 630, İlmî Eserler /19 Ankara, Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz ve Halil Altuntaş, s. 202.

⁴²⁷ Burcu Aykanat Girgin ve Serap Balcı, “Fiziksel Engelli Çocuk ve Ailesinin Evde Bakım Gereksinimi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2015; 4 (2), s. 311.

⁴²⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, III, s.465; Naci Kula, *Engelliler ve Engelli Ailelere Yönelik Hizmetler*, IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler, II. TDV. Yay. Ankara, 2009, s. 107.

⁴²⁹ Sevgi Küçükler, “Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri”, *Özel Eğitim Dergisi*, 1993 1(3), s. 25.

⁴³⁰ Kula, *Engelliler ve Engelli Ailelere Yönelik Hizmetler*, s. 107.

⁴³¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, III, s. 467.

⁴³² Küçükler, “Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri”, s. 25.

engelli çocuğa sahip olmanın yaşamlarını ve evliliklerini güçlendirdiğini söylemektedir.⁴³³ Bu farklı bakış açısı kişilik özellikleri, eğitim ve sosyo-ekonomik düzey ve çevrenin tutumu ile ilişkilendirilebileceği⁴³⁴ gibi Allah'a olan iman ve sağlam bir itikadında bariz göstergesidir.

Bazı aileler çocuklarının durumlarından dolayı utanmakta ve engelli çocuğun varlığını gizlemektedirler. Bu aileler, engelli çocuğu toplumdan uzak tutarak dışarı çıkmalarına ve akranlarıyla iletişim kurmalarına engel olurlar. Bu durum çocuğun içe kapanık ve utangaç olmasına yol açmaktadır.⁴³⁵

Temel ihtiyaçlar ve öz bakım becerilerinden yoksun olan engelli birey, yaşamı boyunca başka birinin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Engelli çocuğa sahip olan ailelerde annelerin çocuğun bakım ve sorumluluklarını kendi üzerlerine aldıkları görülmektedir. Babalarla kıyas yapıldığında anneler, engelli çocukları için daha çok vakit harcamakta ve bakım yükünü daha fazla omuzlamaktadırlar.⁴³⁶ Bu açıdan çocuğun davranışları ve sağlık durumu üzerinde annelerin babalardan daha çok endişe duydukları görülmektedir.⁴³⁷

Çoğu zaman bu sorumluk, ailede anne daha sonra Anadolu kültürünün ataerkil yapısı itibariyle büyük kız kardeş ve diğer aile fertlerince üstlenilir.⁴³⁸ Bakıma muhtaç kardeşlerin sorumluluğunu üstlenen kız kardeş, diğer gereksinimlerini öteleyip kendilerini geri plana itebilmektedir. Sürekli birine bakma mecburiyetinde kalmak kişiyi çoğu zaman sosyal alandan soyutlayacağı için bir usanma hali doğurabilmektedir. Zaman zaman bu duygular bastırılıp dışarıya yansıtılmasa bile bu duygu her zaman bulunmaktadır. Engelli çocuğun çeşitli sağlık sorunları, aileye yeterince zorluk çıkarmaktadır. Bir şey yapamamanın ve çözüm bulamamanın çaresizliği ise; ailede ayrıca sıkıntıya neden olmaktadır.⁴³⁹ Yine ailedeki kardeşler

⁴³³Fatma Dilek Turan, "Zihinsel Yetersiz Çocuğu Olan Ebeveynlerde Aile Yükü", *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2017;8 (1) : 9-16, s. 10.

⁴³⁴ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, III, s. 467.

⁴³⁵ Valerie, Sinason, *Engelli Çocuk*, Çev: Füsün Dorukeri, Altın Kitapları Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 35; Aykanat ve Balcı, *Fiziksel Engelli Çocuk ve Ailesinin Evde Bakım Gereksinimi*, s. 308; Hatice Yıldırım Sarı, "Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi", *C.Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, XI/2, (2007), s. 4.

⁴³⁶ Aykanat ve Balcı, *Fiziksel Engelli Çocuk ve Ailesinin Evde Bakım Gereksinimi*, s. 312.

⁴³⁷ Özlem Ersoy ve Neslihan Çürük, "Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi", *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, Yıl: 11, Nisan-Mayıs-Haziran 2009, V, Sayı: 17, s. 105.

⁴³⁸Aslıhan Aykara, "Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşadıkları Güçlüklerin sosyal Rol Kuramı Açısından Değerlendirilmesi" *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 2, Ekim, 2015, s. 88.

⁴³⁹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, III, s. 459.

açısından tüm ilginin engelli kardeşe verildiği algısı oluşmakta ve kardeşler yalnızlık duygusu içine girilebilmektedir.⁴⁴⁰

Engelli ailelerinde çoğu zaman, kendilerinden sonra engelli çocuklarının yalnız kalacağı ve onlara iyi bir şekilde bakılıp bakılmayacağı korkusu hâkimdir. Engelli bireylerin meslek sahibi olma, evlenme, aile hayatının gerektirdiği sorumluluğu üstlenme gibi durumları ailelerin kaygılarını arttıran ve destek olunması gereken bir durumdur.⁴⁴¹ Ancak devletin son yıllardaki engelliler ile ilgili çalışmaları ailelere bir nebze olsa da güven vermektedir. Çocuklu yaşlarda yeterli ilgi, sevgi ve eğitimi alabilen engelli bireyler ilerde bu ilgi ve eğitimden yoksun kişilerden daha üretken olabilirler. Hayatta kalma mücadelesinde destek almadan yaşayabilirler. Ancak emsal veya akranları ile yapılacak kıyaslama, gerekli ilgi ve desteği görememe kişide var olan yeteneği köreltebilir veya yok edebilir.

Bu kapsamda engelli bireye yapabileceği şeyler ve kendi kapasitesi öğretilmelidir. Aileler, engelli bireyi olduğu gibi kabullenmelidir. Ailelerin aşırı korumacı bir tutum takınmaları engellilerin yapabilecekleri işlerde kapasitelerini gösterememesine yol açmaktadır. Bu durum onların gelişimleri olumsuz etkileyebilir ve hayata atılma noktasında onları geri bırakabilir. Zihinsel, duygusal, fiziksel ve sosyal gelişimlerini kesinlikle evde değil, yaşayarak ve hayata aktif katılarak sosyal ortamda sağlamalıdır. Toplumdan dışlanma, utanma vb. durumlar için engelli bireylerin eve kapatılması ve gizlenmesi onların gelişimlerini ve topluma uyumlarını zorlaştıracaktır.⁴⁴² Bu da engelliler ve aileleri için ilerde benzer sıkıntılar doğuracaktır.

Şüphesiz ailenin ve engellilerin toplumsal hayatta rehberlik ve psikolojik destek gerektiren bir kısım hizmetlere de ihtiyaçları vardır. Aile, engelli birey hangi özürlü grubuna giriyorsa o gruptakilerin temel özelliklerini bilmeli ve yardım alabilecekleri profesyonel kişilerden kesinlikle destek almalıdır. Zamanında yapılan olumlu müdahale ve yönlendirmelerle engellinin eğitimi sağlanmalıdır. Böylece aile, eksikliğini hissettiği alanlarda ilgili kişi ve kurumlarla irtibata geçerek nelerin yapılacağı noktasında destek alabilir, uzmanlarla diyalogu sıklaştırabilirler.

Bireyi tehdit eden, özre mani olmak, mevcut olan özrü ortadan kaldırmak veya bir ölçüde azaltmaya çalışmak, aile ve devletin görevleri arasındadır. Kamu kurum ve

⁴⁴⁰ Küçüker, “Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri”, s. 27; Turan, “Zihinsel Yetersiz Çocuğu Olan Ebeveynlerde Aile Yüğü”, s. 10.

⁴⁴¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, III, s. 459.

⁴⁴² Mustafa Arslan ve Selim Şeker, “Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık (Siirt Üniversitesi)” Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III, Bildiriler, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F, 25-26 Ekim 2011, Petro-İş Yayını-1126, s. 458-462.

kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin engelli çocukların ve ailelerinin eğitimi ve rehabilitasyonu için sunduğu imkânlardan yararlanılması gerekir. Bu imkânlardan yararlanarak destek alınması durumunda aileler üzerlerindeki yük biraz olsun hafifleyecektir.⁴⁴³ Ancak bütün bunlara rağmen engelli çocuk sahibi ailelerin direncini arttıran ve dinimizde “imtihan-sabır-tevekkül” gibi kavramlar da önemli rol oynayarak büyük bir destek olmaktadır.

Engelli ve engelli çocuğu olan anne ve babaların internetten yararlanmaları ise engelli ve çocuğun gelişimi için önemli bir bilgi kaynağı olabilmektedir. Engelliler ve engellilere sahip aileler için birçok haber grupları ve siteleri mevcuttur. Bu siteler sayesinde engelliler ve aileleri iletişime geçmekte ve işin ehli uzmanların teorik birikiminden yararlanabilmektedirler.⁴⁴⁴

Yine engelli çocuğa sahip aileler, bir yandan çocuklarının durumuna alışmaya çalışırken diğer yandan da engelliliğin getirmiş olduğu maddi sıkıntılarla da baş başa kalmaktadırlar. Çocuğa bakan genelde anne olduğu için annenin aldığı sosyal destek, stres düzeyini azaltmaktadır. Özellikle maddi anlamda desteğin, kontrol edilebilir stres için verilen bilgilendirme desteğinden daha faydalı olduğu görülmüştür. Gereksinimlerini maddi sıkıntı yüzünden karşılayamayan aileler buna bağlı olarak güven duygusundan mahrum olmaktadır.⁴⁴⁵ Bu durumda anne alacağı sosyal destekten babalara nazaran daha çok etkilenmektedir. Bu açıdan maddi olarak destek verilen aileler topluma daha rahat uyum sağlayabilmekte ve öz güvenleri geri gelmektedir.

Sürekli bir engel veya işlev bozukluğu olan engelli anne-babalarının bu ve benzeri durumla başa çıkabilmeleri için yaşamış oldukları psikolojik bunalım, kaygı ve stres sorunlarının ayrı bir çalışmada değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.2. Engelli Bireylerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çevrenin Rolü

Engelli bireylerin yaşamlarını rahatlıkla sürdürebilecek ve gelişimlerini sağlayacak toplumsal kaynakların ulaşılabilir olması lazımdır. Ulaşılabilirliği sağlanamadığı takdirde, engelli kişiye bir katkısı olmayacaktır. Bu kapsamda öncelikle

⁴⁴³ Karagöz, *Toplumun Himayeye Muhtaç Kesimleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 58.

⁴⁴⁴ <https://alo183.aile.gov.tr>, <https://www.engelolma.net/engelli-haklari/engelli-nelerdir-h107.html>, http://www.otizmvakfi.org.tr/index.php?id=34&Itemid=45&option=com_content&view=article, <https://engelliler.gen.tr/>, <https://engelliler.net.tr/>, 01.01.2018); Ersoy, *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi*, s. 107.

⁴⁴⁵ Ersoy, *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi*, s. 107.

toplumda hak ettikleri saygınlığı görmeleri, hiçbir ayrıma tabi tutulmadan eşitlik ilkesine uygun muamele yapılması, kendilerine yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve kendi gelecekleri hakkında söz sahibi olmaları gibi temel ilkelerin olması gerekmektedir.⁴⁴⁶

Aslında engelliliğe ilişkin problemlerin içeriğinde; toplumda zihinsel ve bedensel fonksiyonların sosyo-kültürel yapı içinde ne derece kısıtlandığına yönelik bakış açısı yatmaktadır. Başka bir ifadeyle önemli olan bu durumun, toplumsal özellikler ile nasıl belirlendiğidir. Yani diğer bireylerin yapabildiği şeyleri engellilerin yapamayacakları algısıdır.⁴⁴⁷

Toplumun engellilik meselesinde başarısız oluşu bir yönüyle ihtiyaç duyulan şeylerin koordineli karşılanamaması ve diğer insanların bakış açısıyla ilgilidir. Engelli kişiyi çaresiz olarak görmek toplumsal başarısızlığın gelişmesinde büyük rol oynamaktadır. Engelli bireylerin kendi duygularından ziyade, engelli olmayanların engelliliğe yönelik tepkileri ve duyguları kültürel tasvirde öne çıkmaktadır.⁴⁴⁸ Bu da engellerin kendi düşüncelerinden ve kendilerini nasıl konumlandıklarıyla çok başkalarının kendileri hakkındaki görüşlerine ehemmiyet verdiklerini göstermektedir.

Günümüzde engellilik noktasında mücadeleye dayalı olgunlaşma ve terakki devam etmektedir. Engellileri anlama noktasında engelli sosyolojisine dair ilk adım İngiltere’de 1970’li yıllarda başlamıştır. Öncelikle tıbbi bir çerçeveden değerlendirilen engellilik meselesi kısa bir süre sosyal yönleriyle de tartışılmaya başlanmıştır. Bilhassa engellilerin sayısal olarak artış göstermeleri dikkatlerin bu yöne çekilmesinde etkili olmuştur.⁴⁴⁹

Batıda bu tür gelişmeler olmaktadır, gelişmekte olan ülkelerde halen engellilik meselesinde tıbbi söylemlerin hâkim olduğu görülmektedir. Bu noktada Türkiye’de AB Süreci ile birlikte tıbbi yaklaşımın dışında sosyolojik söylemlerde benimsenmeye başlanmıştır.⁴⁵⁰

Türkiye’de engelliler ile ilgili olarak en büyük problem aslında bu bireyler hakkında düzenli bir verinin toplanamamasıdır.⁴⁵¹ Ülkemizde engelliler hakkında yapılmış olan en kapsamlı çalışma DİE’nin yaptığı Türkiye Özürlüler Araştırmasıdır.

⁴⁴⁶ Mehmet Aysoy, *Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası*, Açık Kitapları, İstanbul, 2004, s. 72.

⁴⁴⁷ Burcu, *Türkiye’de Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar Ankara Örneği*, s. 41.

⁴⁴⁸ Burcu, *Türkiye’de Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar Ankara Örneği*, s. 39.

⁴⁴⁹ Burcu, *Türkiye’de Yeni Bir Alan “Engellilik Sosyolojisi” ve Gelişimi*, s. 320, 323.

⁴⁵⁰ Burcu, *Türkiye’de Yeni Bir Alan “Engellilik Sosyolojisi” ve Gelişimi*, s. 323.

⁴⁵¹ Metin Gürek, “Yerel Yönetimlerin Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri”, *ABMYO (İstanbul Aydın Üniversitesi-Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu) Dergisi*, Sayı: 42 - (2016) s. 134.

En son yapılan bu çalışma 2002 yılında gerçekleştirilmiştir.⁴⁵² Bizim ve bu alanda çalışma yapanların en büyük referans kaynağını oluşturmaktadır. Ancak bir devamlık ilkesine bağlı olmadığı için günümüzde engelliler hakkında bundan daha kapsamlı bir bilgiye sahip değiliz.

Herkesin birbirinden talep ve beklentileri vardır. Toplum olarak engellilerden ne talep ederiz onlardan ne bekleriz? “Sağlıklı bireyler olarak bizler önce engelli bireylerden engelini aşmasını bekleriz, çalışkan, üretken ve azimli bireyler olmasını isteriz.” Şimdi bu soruyu tersinden soralım: Engelli birey ailesinden, arkadaşlarından, çevresinden beklentileri nelerdir? En azından engelli kişilerin ailelerinden beklentileri var mıdır?⁴⁵³

Ailelerin küçük yaşlarda engelli bireylerden beklediği başarı ve istekleri ileriki yaşlarda kendini belli etmektedir. Onun için engellilerin ilgi ve kabiliyetlerine uygun yapabilecekleri işler verilerek kendilerine güven aşılmalıdır. Nitekim küçükken aldıkları destek ve yeteneklerinin farkına varmalarıyla hayata daha çabuk tutunabileceklerdir.

Engelliler sosyal hayata katılmak, çevre ve arkadaşlarıyla uyumlu olmak istemektedirler. Bunda en az sağlıklı bireyler kadar hakları vardır. Çünkü İslam, sosyal ilişkilere çok büyük önem vermiştir. Onların ilgiye muhtaç olduklarını belirterek daha fazla ilgilenilmesi gerektiğini öğütlemiş ve teşvik etmiştir.⁴⁵⁴

Bu manada hiçbir sınıfsal ayırım yapmadan engelli kişilerin beklentileri de diğer bireyler gibi değerlendirmek gerekmektedir. Aslında insanlar benzer şeyler talep ederler. Engelli bireyler, sağlıklı kişilerin de bir gün engelli olabileceklerinin unutmamalarını isterler. İş üretmeden bahane üretenlere hal diliyle: “Ya bir yol açın ya da yoldan çekilin, Güneş olamıyorsanız, bari gölge etmeyin, eliniz baston olamıyorsa hiç olmazsa diliniz sopa olmasın” demektedirler.⁴⁵⁵

Engelli denilince çoğu zaman sosyal hizmet ve yardım konularının ilk sırada olduğu görüşü kabul görmektedir.⁴⁵⁶ Sosyal bakımdan kabul edilebilir düzeyde olan bedensel engelliler ile ileri düzeydeki engelliler arasında farklı davranıldığı da ortadadır. Engelli kişiye farklı bir yaklaşım tarzı ile bakılmasıyla engelli bireyin

⁴⁵² Detaylı bilgi için bkz: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye Özürlüler Araştırması*, 2002, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, DİE Matbaası, Ankara, Eylül 2009.

⁴⁵³ Bülent Acun, “Bir Engelli Çevresinden Ne Bekler”, *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık, 2010, Sayı: 240, s. 33.

⁴⁵⁴ Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, s. 71.

⁴⁵⁵ Acun, *Bir Engelli Çevresinden Ne Bekler*, s. 34.

⁴⁵⁶ Başaran, *Engellilerin Toplumsal Bütünleşmesinde Fiziki ve Mimari Düzenlemeler*, s. 35.

kendini algılama biçimi değişir. Bunun için engelli bireye biçilen rol ve toplumsal beklenti, kendini farklı görmesine neden olur. Bu noktada kişilerin nerede ve nasıl davranacağını bedensel özelliklerden ziyade toplumun beklentileri belirlemektedir.⁴⁵⁷

Toplumda engellilere nasıl davranılıyorsa, engelliler de toplumda benzer tutum sergileyecektir. Engellilikle ilgili oluşan asıl sorun, yukarıda belirtildiği üzere direkt engelliliğin kendisinden değil toplumdaki engellilikle ilgili önyargı ve yanlış anlamadan kaynaklanmaktadır.⁴⁵⁸ 2001 yılında İstanbul’da yapılan bir araştırmada toplumdaki engelli bireylere bakışı engelliler açısından gözlemlemiş ve engellilerin % 63’ü toplumun kendilerine destek olmadığını, % 65’i toplumun kendilerini görmezden geldiğini, % 60’ı ise toplum tarafından korunmadığını dile getirmiştir.⁴⁵⁹

Engelli bireylerin de tıpkı sağlıklı insanlar gibi fizyolojik gereksinimleri olduğu unutulmamalıdır. Buluş çağına giren ergenlerde olduğu gibi engelli bireylerde de bir takım davranış değişiklikleri olmaktadır.⁴⁶⁰ Bu süreç sıkıntılı bir dönemdir. Engelli birey açısından hayata eksik başlamanın getirdiği olumsuz faktörler, aile tarafından göz önünde bulundurulmalı ve muhakkak Psikolojik danışman rehberliğinde çözüm yolları aranmalıdır. Biz de burada yukarıdaki bilgilere ek olarak engelli bireylerin karşılaştıkları sorunlardan bir kaç tanesini maddeler halinde sıralamak istiyoruz:

1. Engellilerin karşılaştıkları sorunların başında tüm yapısal çevrenin imar ve inşasında engelli ve sağlıklı bireylerin gereksinimlerinin aynı olduğu algısı yatmaktadır. Engellilerin ihtiyaçları göz önüne alınmadan, mevcut ortama uyum sağlanması beklenmektedir. Sorunun çözümünde ilk olarak bu bakış açısının değişmesi gereklidir.⁴⁶¹

Toplumdaki engelli bireylere yönelik ön yargılar ilk bakışta dahi rahatlıkla görülebilmektedir. Çünkü çevredeki her yapı ve alan sağlıklı bireylere göre planlanmaktadır.⁴⁶² Bu durum engellileri sosyal hayata çekmeyi zorlaştıran olumsuzlukların başında gelmektedir.

⁴⁵⁷ M. Naci Kula, “Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar ile İlgili Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, XIX, Sayı: 3, s. 514.

⁴⁵⁸ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, III, s. 472.

⁴⁵⁹ Osman Özsoy, *Etkin Öğrenci Etkin Öğretmen Etkin Eğitim*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2002, s. 125.

⁴⁶⁰ Gülsüm Elif Çorbacı Serin ve Alev Girli, “Zihinsel Engelli Ergenlerin Sosyal Beceri Düzeyleri ve Davranış Problemleri ile Ebeveynlerinin Genel Öz Yeterlilik Algı Düzeylerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi”, *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34 (2012) s. 70

⁴⁶¹ Gürek, *Yerel Yönetimlerin Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri*, s. 135.

⁴⁶² Özsoy, *Etkin Öğrenci Etkin Öğretmen Etkin Eğitim*, s. 126.

Fiziksel çevreye ulaşılabilirliği ve kullanıma uygunluğu hep daha sonra yapılacak işler arasında düşünülmektedir. Bundan dolayı çevre düzenlemesi ve mimari düzenlemelerin engellilerin toplumsal hayata uyumuna ve bütünleşmesine olan katkısı küçümsenmemektedir. Fiziksel ve mimari çevre düzenleme, engelli bireyi içten dışa doğru etkilemektedir. Engelliler için evi, sokağı, mahallesi, okulu, hastanesi, ibadethanesi ve şehri bu zinciri halkalar halinde takip eder. Sayıları milyonlara varan engellilerin sokaklarda, okul ve işte, hatta sosyal mekânlarda görülmeme nedenlerini burada aramaya çalışmak gerekir.⁴⁶³

Ülkemizde bütçe ve şehir planlamacılığı alanlarında engelli bireyler için bazı düzenlemeler ve kısmi iyileştirmeler yapılmaktadır. Yapılan çalışmalar engellilerin toplum hayatına katılmalarını sağlama noktasında yeterli değildir. Çevre planlaması ve şehircilik anlamında projelerin hazırlık aşamasından itibaren engellilik çeşitleri göz önünde bulundurulmalı bu kapsamda engelli vatandaşların görüş, öneri ve şikâyetleri dikkate alınmalıdır. Gerekirse engelli vatandaşların sorunlarına çözüm arayan sivil toplum kuruluşlarına danışılmasının da bu eksikliklerin giderilmesi noktasında önemli katkısı olacaktır.

Kaldırımlardan, sağlık kuruluşlarına, sosyal tesislerden, ibadethanelere kadar birçok kamuya açık alan engelli bireylerin ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. Kaldırımların tekerlekli araçların giriş ve çıkışları için yapılan rampalarının işgal edilmesi, mahalle aralarındaki bakımsız gelişi güzel dikilen ağaçların sarkan dalları, sağlıklı insanları rahatsız ettiği gibi engelli vatandaşlara da zarar verebilmektedir. Bu durum engelli vatandaşların yaşadığı sıkıntıları göstermesi açısından oldukça önemlidir.

2. Engellilerin diğer bir eksiklik hissettikleri alan; ibadethanelerin düzenidir. İbadethanelerin sadece fiziksel olarak iyileştirmesiyle yetinilmemesi, din eğitimine de özen gösterilmesi gerekmektedir. Engelli bireylerin ibadet ve din eğitimi ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için camilerdeki din görevlilerinin de özel eğitime tabi tutularak bunlara yönelik akademik ve diğer gerekli çalışmaların yapılması konunun hassasiyeti açısından büyük önem arz etmektedir.⁴⁶⁴ Kısmen de olsa bu yönde çalışmaların olması sevindiricidir. Diğer kamu kurumları ile yapılacak protokollerle bu meselenin inşallah çözümüne kavuşma noktasında adımlar atılarak engelli vatandaşların büyük eksikliğini hissettiği ibadethanelerde rahatça ibadet edebilmelerinin önü açılacaktır. Milli Eğitim

⁴⁶³ Başaran, *Engellilerin Toplumsal Bütünleşmesinde Fiziki ve Mimari Düzenlemeler*, s. 35.

⁴⁶⁴ Ali Erbaş, "Camiler ve Engelliler", *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim, 2012, Sayı: 262, s. 37.

Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve sivil toplum kuruluşları ile koordineli çalışmalar yürütülerek hutbe, vaaz, seminer, konferans, basılı, sesli ve görüntülü yayınlar yoluyla engelliler konusunda toplumun bilinçlenmesine katkı sağlamalıdır.⁴⁶⁵

3. Engelli bireylerin karşılaştığı sorunlardan bir diğeri, ülke ekonomisine katkı sağlayamamak, iş hayatına katılamamak gelmektedir. Engelliler, toplum tarafından kabul görür ve herhangi bir ayrıma tabi tutulmazlarsa gayet rahat istihdam edilebilir ve bu noktada bir sorun yaşamazlar. Ancak toplumda gereken bilinç oluşmamışsa istihdam edilmek bir yana engelli olanlar bir yük olarak nitelendirilebilmektedir. Engellilere karşı takınılan tavır ve tutum engelli bireyin topluma uyum sağlamasında belirleyici role sahiptir. Bu iş hayatına katılma isteği engelliler için bir haktır ve topluma uyum sağlayabilmeleri için bir fırsattır. Engellilere iş bulma konusunda yardım edilmesi, özürülülerin en büyük isteğidir.

4. Engelli bireylerin yaşadıkları başka bir problem ise, toplum içinde acınarak bir kenara itilmeleridir. Bu durum hiç şüphesiz engellinin topluma olan adaptasyonunu olumsuz bir şekilde etkilemektedir. İnsanların acıyarak bakışları onların öz güvenini etkileyerek kendilerine karşı aynı acıma hissini oluşturacak, benlik duygularını zedeleyecektir. Engelliler, çevre ve toplumun bu noktadaki olumsuz tutum karşısında davranış bozuklukları yaşayacak, hem eğitim ve gelişimini tamamlamanın sorunları hem de toplumun bu bakış açısının yarattığı tahribatla uğraşmak zorunda kalacaklardır.⁴⁶⁶

Toplumdaki birçok engelli birey yaşam aktivitelerinin herhangi bir sınırlandırma olmadan devam ettirebildikleri halde diğer insanların tavır ve tepkileriyle kendilerini yetersiz görebilmektedir. Engelli kişi kendisinin yerine getirmesi istenen görevleri yerine getirebiliyorsa o iş açısından yeterli olarak kabul edilmesi gerekir. Yani kişi engelli dahi olsa verilen işi yapabiliyorsa normal bir birey gibi kabul edilmelidir.⁴⁶⁷

Genelde bir başkasına bağımlı olarak yaşamak zorunda kalan engelli bireyler kendilerini karşı tarafa anlatmakta sıkıntı yaşarlar ve kendileri hakkındaki meseleleri aktarmakta zorlanırlar. Engelliliğe bağlı olarak yaşanan durum ile ilgili olarak kendileri ve sağlıklı bireyler arasındaki algılamaların birbirinden farklı olması, çok

⁴⁶⁵ Karagöz, *Toplumun Himayeye Muhtaç Kesimleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 59.

⁴⁶⁶ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, III, s. 468.

⁴⁶⁷ Özay, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, s. 66.

verde bir çatışma zemini oluşturmaktadır. Oluşan bu olumsuz durumdan kaçınmak için de sağlıklı kişilerin kendileri hakkındaki algılarını özümsemek zorunda kalırlar. Bunun neticesinde birçok engelli birey kendi engel durumu ile ilgili olarak doğru olmayan, çarpıtılmış algılara maruz kalarak bu algılarla hayatlarını devam ettirmek zorunda bırakılırlar.⁴⁶⁸

5. Engellilerin yaşadığı başka bir problem; devletin kendilerine sunduğu olanaklardan yararlanamamalarıdır. Engellilerin sahip oldukları kanuni haklardan⁴⁶⁹ bizzat engellilerin kendisi ve ailesi dahi habersizdir. Son zamanlarda sosyal devlet anlayışı içerisinde bazı adımlar atılmıştır. Ancak yeterli duyarlılığın olmadığı ve ilgisizliğin devam ettiği görülmektedir. Engellilerin topluma uyumu için en azından diğer sağlıklı insanların yararlandığı eşit imkânlardan faydalanmak istemeleri gayet normaldir. Bu beklentiler konuya duyarlı olan her insanın kabul etmesi yerine getirmesi mümkün olan isteklerdir.⁴⁷⁰

6. Engellilerin yaşadığı diğer bir problem ise, sosyo- kültürel yapı içerisinde yer edinen bazı ayrıştırıcı durumlardır. Engellilerin çevrenin baskısı ve ayrımcılığına maruz kaldığı gerçeği ortadadır.⁴⁷¹ Bu durum Türk toplum yapısında gündelik ilişkilerde, atasözlerinde, yasal düzenlemelerde, filimler de vb. durumlarda kendini göstermektedir. Örneğin atasözlerinde “kör Allah’a nasıl bakarsa Allah’ta köre öyle bakar” , “gece gözü kör gözü, gece işi körler işi”, “gördün deli savul geri”⁴⁷² gibi birçok olumsuz atasözü bulunmaktadır.⁴⁷³ Kültürel anlamda bu atasözleri aslında geçmişten günümüze engellilere bakış açımızı da yansıtmaktadır.

Engellileri temsilen konulan tabela ve levhalardaki işaret ve resimler dahi engellileri ayrıştırdığımızın göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Herkes gibi onların da eşit haklara sahip olduğunun bilincinde olunması gerekmektedir. Engellilere karşı ayrıştırıcı bakış açısının değişmesinin vicdani bir vazife olduğu unutulmamalıdır.

Genel olarak engelliler hakkındaki olumsuz tanımlamalar toplumdan topluma farklılık arz etse de, zaman içinde çok fazla değişmediği gözlemlenmektedir. Bu yargılar neticesinde, toplumsal tutumlar genellikle acıma ve merak içermektedir. Bu

⁴⁶⁸ Kasapoğlu, Kur’an Psikoloji Atlası, III, s. 472.

⁴⁶⁹ www.eyh.gov.tr

⁴⁷⁰ Ömer Savaş Alıçcı, “Engelliler Yerel Yönetimlerden Neler Bekliyor?”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs, 1999, Sayı: 101, s. 53.

⁴⁷¹ Burcu, *Türkiye’de Yeni Bir Alan “Engellilik Sosyolojisi” ve Gelişimi*, s. 323.

⁴⁷² www.tdk.gov.tr.

⁴⁷³ Burcu, *Türkiye’de Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar Ankara Örneği*, s. 42.

olumsuz tanımlamalar zaten dezavantajlı olan bu grubun sosyal hayata katılmasına daha çok engel olmaktadır.⁴⁷⁴

Netice itibariyle azımsanmayacak kadar çok olan engellilerin tedavi ve bakımları çoğu zaman kişinin ve ailesinin kaldırabileceği durum olmaktan çıkıp kamu hizmetini gerektirmektedir. Bu durum karşısında devlet kanalıyla bazı tedbirlerin alınması zorunluluk arz etmektedir.⁴⁷⁵ Devletin engellilerin temel ihtiyaçlarından, sağlık, eğitim ve istihdam edilmesine kadar ağır bir yük ve sorumluluğu vardır. Ancak rahatlıkla şunu ifade edebiliriz ki, engelli bireyler kendileri için bir pozitif ayrımcılıktan ziyade sadece eşit haklar istemektedirler. Kendi ayakları üzerinde durabilmeyi ve kimseye muhtaç olmamayı amaçlamaktadırlar. Bu da onların hem insan olarak hem de bir vatandaş olarak öncelikli haklarındanır.

3.3.Engelli Bireye Sahip Ailelerin Psikolojik Durumu

Engelliliğe bağlı olarak, engelli birey ve ailesi çeşitli ihtiyaçlara sahip olmakta, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlar yaşayabilmektedir. Bu sorunların niteliği ve niceliği ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte, yine de her toplumda engelli bireylerin belli sorunları yaşamaları kaçınılmaz gibi görünmektedir.⁴⁷⁶

Engelli çocuğun dünyaya gelişi ile ilk oluşan travma şok geçirme şeklinde olmaktadır.⁴⁷⁷ Bu aşamadan sonra çaresizlik duyguları ile kabullenememe ve şaşkınlık hali oluşur ve aşırı üzüntü içine girerler. Bu durumu görmezden gelmeye çalışırlar. İstediklerini duyana ve işin uzmanını bulana kadar doktorları gezmeye başlarlar.⁴⁷⁸ Ailenin çocuğun engelini kabullenmesi ve bu duruma alışabilmesi kuşkusuz ağır bir imtihandır. Birçok kişi bu durumu kabullenmede zorlanır hatta inkâr yoluna kadar gider. Öyle ki bazen engelli bireyden çok ona bakmakla yükümlü insanların psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu durumlar olur.

⁴⁷⁴ Burcu, *Türkiye’de Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar Ankara Örneği*, s. 42.

⁴⁷⁵ Fikret Karaman, “Hasta, Yaşlı, Sakat ve Engellileri Korumak”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs, 1999, Sayı: 101, s. 55.

⁴⁷⁶ Murat İkizoğlu, “Özürlü, Özürlü Ailesi ve Toplum İlişkisi”, *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, Mayıs 2005, s. 47.

⁴⁷⁷ Dilek Ergin ve Nesrin Şen, “Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeyi ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2007;10: 1, s. 42;

Aykara, “Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşadıkları Güçlüklerin Sosyal Rol Kuramı Açısından Değerlendirilmesi”, s. 88.

⁴⁷⁸ Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, III, s. 466.

Bu nedenle insan hayatında meydana gelen istenmeyen, beklenmedik şekilde meydana gelen bu durumla karşılaşınca genellikle; önce bu olayın ne anlama geldiğini, hayatını nasıl etkilediğini, kendinden neleri götürdüğünü anlamaya çalışır. İnsanda beliren bu anlama çabası engelli birey için daha öncelikli olarak gerçekleşir. Çünkü engelli birey ve ailesi bu durumu anlamlandırdıkça kabullenecek ve sorunun çözüm yollarına başvuracaktır.⁴⁷⁹

Bu noktada engelli çocuğa sahip aileler bu durumdan etkilenmiştir. Engelli bireye bakmaktan dolayı kişinin yaşadığı ruhi bunalım, engelin durumuna göre ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları anlayabilme noktasında bir takım yetersizlikler ortaya çıkmıştır. Yine tedavi ve eğitim konusunda yaşanan aksaklıklar, maddi imkânsızlık, toplumda karşılaşılan zorluklar ve toplumsal ön yargılar da engelli bireyde ve aile hayatında çok büyük sıkıntılar doğurmaktadır.⁴⁸⁰

Engelli çocuğu olan aileler, kendilerine özgü bir stres yoğunluğu yaşarlar. Bu stres yoğunluğu, engelli çocuğa anne ve babalık etmenin getirdiği zorluktan kaynaklanmaktadır. Engelli bir çocuğa sahip olmanın ailenin ruh sağlığı üzerinde büyük etkileri vardır.⁴⁸¹ Tek yaşayan aileler, birlikte yaşayan ailelerden daha çok stres yaşadıkları dikkat çeken bir durumdur.⁴⁸² Çünkü evde yaşayan diğer kişiler engellinin yükünü hep birlikte omuzladıklarından tek yaşayan ailelere göre daha az yorulmakta ve yıpranmaktadır.

Engelli çocuğa sahip ailelerde anneler, babalara göre daha çok depresyona girmekte ve stres yaşamaktadır.⁴⁸³ Yine çalışmayan engelli çocuk annesi, çalışan engelli çocuk annesinden daha fazla depresyona girmektedir.⁴⁸⁴ Zira her zaman evde kalan anne çocuğun her anını onunla geçirmek zorunda kalmaktadır. Kendine vakit ayıramadığı için de belli bir süre sonra bu durum dışarıya stres, karamsarlık, bıkkınlık olarak yansımaktadır.

Engelli bireylerin sosyal becerileri sağlıklı bireylere göre daha az gelişmektedir. Bundan dolayı başkasının yerine kendini koyma ve sosyal olayları

⁴⁷⁹ Kula, *Engelliler ve Engelli Ailelere Yönelik Hizmetler*, s. 110.

⁴⁸⁰ Sarı, "Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi", s. 4.

⁴⁸¹ Füsün Akkök, vd. "Özürlü Bir çocuğa Sahip Anne-Babalardaki Stresin Yordanması", *Özel Eğitim Dergisi*, 1992 1(2), s. 8.

⁴⁸² Ersoy, *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi*, s. 105.

⁴⁸³ Mahmut Özbek ve Özge Özgür Sayar, "Engelli Bireylerin Toplumla Bütünleşmesine Yönelik Tespit, Bilgilendirme ve Veri Tabanı Oluşturma Çalışması (ÖZVERİ-Malatya) Projesi Araştırma Sonuçları", *Aile ve Tolum Dergisi*, Yıl:11, Cilt:5, Sayı17, Nisan-Mayıs-Haziran, 2009, s. 68.

⁴⁸⁴ Havva Kaçan Softa, "Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeyinin İncelenmesi", *Kastamonu Education Journal*, Mayıs, 2013, Vol: XXI, No:2, s. 597.

önceden kestirmeleri biraz daha zordur. Engelliler duygusal ve psikolojik sorunlar yaşadıkları için bazı saldırgan davranışlar sergilemektedir. Bu bağlamda aileler engelli bireylerin ilk sosyal deneyim yaşadığı yerdir. Engelliler normal gelişim düzeyindeki kişiler gibi sosyal becerileri ailede kazanır. Dolayısı ile engelli çocukların verdiği tepkiler bir anlamda ebeveynlerin davranışlarını yansıtmaktadır. Burada aileler çocukların ilk öğretmeni olduklarından rehberlik etmeleri yönünden yeterlilik düzeyleri de farklıdır. Aile, çocuğun topluma uyum sağlamasında en büyük etmen olmaktadır.⁴⁸⁵

Aileler, günlük hayatta birçok problemlili davranışlar sergileyen engellilerin bu problemleri sergileme nedenleri olarak engelli olmalarını göstermişlerdir. Ancak engelli bireyin isyan duygularından çıkabilmesi ve huzura ermesinde ilk basamağın aile olduğu unutulmamalıdır.⁴⁸⁶ Aileler çocuğun özüne bağlı olarak davranış bozukluğu sergilediklerini ve dikkat çekmeyi amaçladığı için yaptıklarını düşünmektedirler. Bu nedenle aileler, engelli çocuklarının beklenen davranışlar sergilememesi ile sosyal ortamlarda uyum sorunu yaşadıklarını bildirmektedir.⁴⁸⁷

Engelli ailesindeki stres seviyesi yüksek olduğu zaman bu durum maalesef aile içindeki ilişkileri de etkilemektedir. Ailelerin stres seviyeleri almış oldukları bilgi desteği ile alakalıdır. Genellikle fazla sosyal destek almış olan ailelerde stres seviyesinin daha düşük olmaktadır. Ailelere destek arttıkça aile içindeki sorunlarla ve günlük hayattaki stresle daha rahat başa çıktıkları görülmektedir.⁴⁸⁸

Bazen engellilerin ve ailelerinin yukarıda kısmen değinildiği üzere sıkıntılara tahammül edemeyerek isyana kadar vardıkları görülmektedir. Konumuzla alakalı çalışmalar yapan Naci Kula'nın da belirttiği gibi din, bu tür sorunların çözümüne şöyle katkı sunmaktadır: "Engelli birey açısından bu durumu kabullenebilme, oluşabilecek sorunları aşmada olumlu katkılar sağlayacak kaynaklardan biri de din olabilir. Çünkü din, bireyin kendini ve dış dünyayı tanıma, anlamlandırma ve buna bağlı olarak insana birtakım bilgiler sunmak suretiyle yaşam felsefesi oluşturmasına yardımcı olur. Yaşadığı durumu mantıklı bir şekilde anlamaya çalışarak, engelliliği kabul etmesinde katkıda bulunarak dinden yaralanması sağlanabilir. Engelinden kaynaklı olarak

⁴⁸⁵ Serin ve Alev Girli, "Zihinsel Engelli Ergenlerin Sosyal Beceri Düzeyleri ve Davranış Problemleri ile Ebeveynlerinin Genel Öz Yeterlilik Algı Düzeylerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi", s. 70.

⁴⁸⁶ Acun, *Bir Engelli Çevresinden Ne Bekler*, s. 32.

⁴⁸⁷ Arzu Özen, vd, "Zihin Özürlü Çocuğa Sahip Annelerin Günlük Yaşamda Karşılaştıkları Problem Davranışlarla İlgili Görüşleri", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, *Özel Eğitim Dergisi*, 2002, 3(2), s. 10.

⁴⁸⁸ Ersoy, *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi*, s. 107.

yaşamış olduğu sıkıntıları atlatmasında, iç âleminde sığınacağı bir liman olarak yüce ve aşkın bir varlığı hissetmesi motive edici olacaktır.”⁴⁸⁹ Her ne durumda olursa olsun dünya hayatının bir sonu olması, dolayısıyla sıkıntı ve musibetlerin de sayılı olduğu ve bir gün biteceği inancı kişiye ayrı bir direnç kazandıracaktır.

3.4. Engelli Birey ve Onlara Destek Olanların Ahiretteki Mükâfatı

İnsan, bu dünyaya imtihan için geldiğinden⁴⁹⁰, onun iyi ve kötü şeylerle karşılaşması hayatın doğal bir sonucudur.⁴⁹¹ Normal şartlarda insan, hayatın kıymetini anlayamaz ve sorgulama gereği hissetmez. Ancak günlük yaşantı içindeki düzenin bozulmasıyla kişi, yaşadığı olayın çarpıcı etkileri ile yüz yüze gelir. İnsanın yaşadığı bu duygu ve düşünce, zaman zaman din ve Allah inancı açısından çeşitli değerlendirme ve sorgulamalara yol açar.⁴⁹²

Kimi insanlar maddiyat, makam ve mevki ile sınıılırken kimi insanlar ise sağlık veya bir takım hastalıklarla sınıılmaktadır. Allah “... *Sabredenleri müjdele!*”⁴⁹³ ayetiyle aslında bizlere bir anlamda imtihanı geçmenin ve kazanmanın yolunu göstermiştir. Yani bazı insanlar Allah’ın kendilerine verdiği nimetler vesilesiyle ahiretini kazanırken, bazıları ise kâh nimetlerin eksilmesi cihetiyle kâh başına gelen musibetlere sabretmesi nedeniyle ahireti kazanır ve sonsuz nimetlere kavuşur. Ama her iki imtihan şekliyle de olsa mühim olan Allah’ın rızasını kazanabilmektir. Ancak biz çalışmamızın konusu olan bazı nimetlerden yoksun olmayı ifade eden engellilerin ahiretteki durumu üzerinden bahsetmek istiyoruz.

Hoşumuza gitmeyen ve kötü olarak görülen şeyler, aslında kötülük olsun diye yaratılmamıştır. Aksine, daha büyük hayırların ve faziletlerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Hayrın değişik mertebeleriyle fark edilmesine yaramaktadır. Dünyanın asıl yaratılmasında esas hayırdır.⁴⁹⁴ Kötülükler ise iyiliğin gerçekleşmesine engel olan arizi durumlardır. Bazı olgular, kişinin baktığı pencereden kötü gibi görünmektedir. Tabiatta farklı yaşam şekilleri, her birinin de bir düzene bağlı olarak

⁴⁸⁹ Naci Kula, “Engellik ve Din”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs-2014, Sayı 161, s. 9.

⁴⁹⁰ Mülk, 67/2.

⁴⁹¹ Döndüren, *İslam’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar*, s. 104.

⁴⁹² Ersoy, *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi*, s. 107.

⁴⁹³ Kula, *Engelliler ve Engelli Ailelere Yönelik Hizmetler*, s. 101,112.

⁴⁹⁴ Bakara, 2/155.

⁴⁹⁴ Ardoğan, *Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahi Adalet ile Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar*, s. 39; Özarslan, *Günah Musibet İlişkisi Üzerine*, s. 52.

bütünlük oluşturduğu görülmektedir. O zaman bu dar bakış açısından kurtulup kötü gördüğümüz şeylerin bütünlük içindeki hikmetini görmek gerekmektedir. Her zaman insanın kavramakta güçlük çekeceği hikmetler de olabilir.⁴⁹⁵ İnsanın başına gelen her türlü musibetler birer ilahi takdirdir. Aşağıdaki ayetler bu konuya yeterince aydınlatmaktadır.

*“Deki: Bizim başımıza ancak, Allah’ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O bizim yardımcımızdır. Öyleyse Mü’minler, yalnız Allah’a güvensinler”*⁴⁹⁶

*“Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da) yazılmış olmasın, şüphesiz bu Allah’a göre kolaydır.”*⁴⁹⁷

Allah Resul’ü (s.a.v) de *“Mü’min bir kişiye ağrı, yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü hatta küçük bir tasa isabet edecek olsa, bunlar Mü’minin bir kısım günahına kefarete olur.”*⁴⁹⁸ Yine başka bir hadiste *“Bir Müslümana batacak bir dikene varıncaya kadar herhangi bir musibeti isabet ederse, Allah o musibete karşılık, onun bu günahını kefaretleyleyip örter”*⁴⁹⁹ buyurarak insanın başına gelebilecek her türlü sıkıntı ve musibetin günahların silinmesine vesile olacağını açıkça belirtmiştir. Hele birde engellilik gibi kişiyi ve yakın çevresini derinden etkileyen bir durum karşısında Allah’ın vereceği derece ve mükâfatı kimse tahmin dahi edemez.

Allah insanların hayatını devam ettirebilmeleri için onlara çeşitli özellikler bahsetmiş ancak bu özellikleri herkeste aynı oranda yaratmamıştır. Ancak bir kişiye vermiş olduğu imkân ve özellikleri, başka birinin kendi gayret ve isteğiyle o açığı kapatabilecek sorumluluk ve kabiliyette yaratmıştır. Bu bağlamda engellilerin sağlıklı bireylerden farklı olarak bazı yetenekleri olduğu bilinmektedir. Mesela gözleri görmeyen biri, Allah’ın fazlı olarak kulakları ile o eksikliği kapatabilir ve kimseye ihtiyaç duymadan sezgi ve yetenekleriyle cadde ve sokaklarda GPRS cihazı varmışçasına ustaca gezebilir. Sağlıklı bir insanın ayaklarıyla yapması çok zor olan şeyi, kollarından engelli olan kişi ayaklarıyla rahatlıkla yapabilir. Bütün bunlar Allah’ın onlara verdiği ayrı bir yetenektir. Bunlar dünyadaki verilen imkânlardır ayrıca ahirette bu eksikliklerini karşılığını da fazlasıyla alacaklardır.

⁴⁹⁵ Kazanç, *Kelami Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış*, s. 88; Ardoğan, *Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahi Adalet ile Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar*, s. 42.

⁴⁹⁶ Tevbe, 9 /51.

⁴⁹⁷ Hadid, 57/22.

⁴⁹⁸ Müslim, *Birr*, 52.

⁴⁹⁹ Buhari, *Merda*,1; Müslim, *Birr*, 46-47.

Engelliliğin kişide ve ailesinde yaşattığı stres ve yıpranmanın muhakkak bir karşılığının olması gerekir. Çünkü engellilere yardım eden kişilerin yaptığı iyiliklerin birer sadakaya dönüşmesi bile insana mükâfat kazandırıyorsa engellilere bakanların alacağı sevabın ne kadar çok olacağını müjdelemesi açısından aşağıdaki hadis yeterlidir. Konu ile ilgili Allah Resul’ü (s.a.v) “*Gözleri görmeyen birine yol göstermek sadakadır*” ve “*Sağır ve dilsizlerin dertlerini anlatmak için onlara yardım etmek bir sadakadır.*”⁵⁰⁰ Hadisleri ile bu durumu özetlemektedir.

Engelli bireyler lehine ya da aleyhine bazı zayıf ve uydurma rivayetlerin birçok eserde yer bulması dikkat çeken bir husustur. “Özürlülerden sakının”⁵⁰¹ şeklindeki rivayet Kur’an’ın ruhuna uygun değildir. “Güçsüzlere yardım edin”⁵⁰² hadisine ve Hz. Peygamber (s.a.v)’in uygulamalarına da terstir. Daha önce de geçtiği gibi sahih hadislerde görme ve duyma yetisini kaybedenlerin mükâfat alacaklarında şüphe yoktur. Hatta engelli olmadan önce yapmış oldukları ibadetleri engelinden dolayı yapamayanların ecrinin devam edeceği⁵⁰³ müjdesi de verilmiştir.⁵⁰⁴

Hiç kuşkusuz her toplumda bakıma ve korunmaya ihtiyaç duyan insanlar bulunmaktadır. Bunların başında da hastalar, yaşlılar, zihinsel veya bedensel engelliler gelmektedir. Bu durum sadece engellileri değil doğal olarak dost ve akrabaları içinde bir ıstıraba dönüşmektedir. Bu nedenle her zaman imtihan ile sınanmaktadır.⁵⁰⁵ Bu sınanmanın hem engelli hem de yakınları açısından ahiretlerini ilgilendiren bir durumdur. Ya cennete girmelerine bir vesile olacak ya da imtihanı kaybetmelerinden dolayı cehenneme girmelerine neden olacaktır.

Yine engelli olmayanların da günün birinde benzer bir musibetle karşılaşmaları ihtimali bulunmaktadır. Sadece engelliler değil, çevresindeki diğer insanlar da engelli bireylere karşı tutum ve davranışlarıyla imtihan olmaktadır. Allah’ın kendilerine bahsetmiş olduğu nimetlere şükretmeleri gerekir. Toplumsal huzuru yakalayabilmek için hem ferdi hem de sosyolojik manada engellilere her türlü destek verilmelidir.⁵⁰⁶

Yukarıda geçen ayet ve hadislerde şu hususlar öne çıkmaktadır: “Acı tatlı başımıza gelen her olay takdiri ilahidir. Engellikte bunlardan biridir. O da mutlaka

⁵⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V/168.

⁵⁰¹ Geniş bilgi için bkz: Adil Yavuz, “Sehavi ve Halk Dilinde Dolaşan Hadisler Problemi İle İlgili Eseri”, *Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002-Güz, XIV. Sayı, Hakemli Dergi, Konya-2002, s. 165-187.

⁵⁰² Buhari, *Bed’ul-Vahiy*, 1.

⁵⁰³ Buhari, *Cihad*, 134.

⁵⁰⁴ Görmez vd, *Hadislerle İslam 4 (Hadislerin Hadislerle Yorumu)*, s. 273.

⁵⁰⁵ Fikret Karaman, *Hasta, Yaşlı, Sakat ve Engellileri Korumak*, s. 55.

⁵⁰⁶ Görmez vd. *Hadislerle İslam 4(Hadislerin Hadislerle Yorumu)*,s. 274.

bizim yararımızdır. Ya bu dünya, ya da ahiret için hayrımızdır. Onun için bu tür musibetzedeler muhakkak Allah'a güvenmelidir. Bütün güç ve kudretin O'na ait olduğunu bilip, durumlarını O'na havale etmelidirler.” Kısaca Allah hakkında iyi zan beslemeleri gerekmektedir.⁵⁰⁷

Özetle Allah, bu dünyada insanlara bazı sıkıntılar vermiş ve bir takım nimetlerden mahrum bırakmıştır. İnsana kendisini unutturmayacak ve kendisi ile her daim ilticada bulunduracağı ağır bir imtihan vermiştir. Geçici dünya hayatında mahrum kaldıklarına karşılık cennette büyük nimetler verecektir.⁵⁰⁸ Şunu unutmak gerekir ki musibetlerin en ağırı manevi dereceleri en yüksek olana verilmektedir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ Altuntaş, *Pencereyi Işığa Açmak, (Din-Düşümce-Yorum Yazıları)*, s. 169.

⁵⁰⁸ Krş: Tevbe, 9/72; Ali İmran, 3/142; Rad, 35/11.

⁵⁰⁹ Tirmizi, *Cenaze*, 1, (986); Bulut, *Allah'ın Özel Kulları Engelliler*, s. 22.

SONUÇ

Toplumdaki engellilere karşı bakış açısı, engelli kişilerin kendilerini izah etmesinde ve topluma uyum sağlamasında çok önemlidir. Bu bağlamda engelli bireylerin sosyalleşmesi bir anlamda bize bağlıdır. Engellilerin kendilerini tanımlamalarında ve toplumun bir ferdi olduklarını hissetmelerinde bakış açımız oldukça önemlidir. Ülkemizde engelliliğe bakış açısı kesinlikle bireysel kabiliyetleri keşfetmeye ve onları topluma kazandırmaya yönelik olmalıdır. Topluma kazandırılan her engelli, kazanılmış nitelikli bir ferttir. Her kazanılan ferdin de ülkesi için yapabileceği çok şey vardır.

Sosyal çevrenin biyolojik özelliklerinden ötürü göz ardı ettiği engellilere yönelik bakış açısı, maalesef ailelerin engelli çocuklarının durumunu ifade ederken, genel bir geçiştirmeye ifade etmek zorunda bırakmaktadır. Toplumun engelli kişilerin bu istisnai durumlarına bakış açısı, onlar hakkında ne düşündüklerinde etkili olmuştur.

Yetersiz sosyo-ekonomik gelir seviyesine sahip ailelerin geçim sıkıntılarının yanı sıra engelli bireyin bakımı, aileler üzerindeki baskıyı arttırarak aileleri bir tükenmişlik ve isyan duygusu içine itmektir. Böyle olunca devletin ve özel kurumların maddi ve manevi desteğinin önemi ve faydası net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak engellilerin geçimlerini sağlayabilmek için devletin ve hayır kurumlarının merhamet ve yardımına muhtaç duruma düşürülmesi, insan onur ve haysiyetiyle bağdaşmamaktadır. Bu durum engelli bireylerin sosyal statüsü için çok önemlidir.

İnsanın, ister kendi ihmal ve hatalar zinciri ile isterse kendi gücünü aşan durumlardan kaynaklansın, başına gelen musibetleri, yaratıcısı ile kendisi arasındaki iletişim olarak görmelidir. Allah'ın insanın başına engellilik gibi ağır bir imtihanı özellikle verdiğini değerlendirmek yerine Allah'ın evrene koyduğu denge ve uyumun bazen insanlar eliyle bazen de Allah'ın evrene koyduğu kendi mükemmel uyumu içindeki yapısından kaynaklanan nedenlerin etkisiyle meydana geldiğini belirtmek daha uygun olacaktır.

İnsanın başına gelen sakatlanmalar karşısında kişinin veya engelli olarak dünyaya gelme durumunda ailesinin bir günahı işlemesine karşılık meydana geldiği görüşünde olanlar vardır. Bu görüşte olanlara, kendilerinin de birçok günahı işlediklerini hatırlatmak gerekir. Eğer, her günah işleyen günahından ötürü böyle bir durum ile karşılaşsaydı o zaman bunu söyleyenlerinde benzer bir durumu yaşamaları

gerekirdi. İnsanın başına gelen bu durum karşısında Allah'ı suçlamak yerine bu duruma neden olan sebepleri araştırmaya çalışması, hata ve kusurlarını görerek gerekli tedavi yöntemlerine başvurması daha doğru olacaktır.

Adli ilahi noktasında meydana gelen tüm tartışmalarla ilgili olarak; Allah'ın kudreti ile beşerin özgür iradesinin farklı şekillerde yorumlanmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. İnsandan sadır olan şeylerin Allah'a nispet edilmesini mümkün görmeyen ve öyle olması halinde hür iradesinin geçersiz olacağını savunular ile Allah'ın iradesine bağlı olarak meydana geldiği görüşünde olanlar arasında gerçekleşmektedir. İşte burada insanın yaptıklarından sorumlu olması ve neticesine katlanması meselesi devreye girmektedir. Biz de çalışmamızın konusu olan adli ilahi noktasında engelliliğin hem doğum öncesi hem de doğum sonrası çeşitli nedenlerle meydana gelmesinde insanı aşan durumları kabul etmekle beraber, insanın etkisinin de olduğunu düşünmekteyiz.

İnsanın yanlış kader algısı sadece kitaplarda tartışılan bir konu olmanın ötesinde, hayatın tüm alanlarına sirayet etmiş bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Ülkemizde bu vb. meselelerde yaygın olan yanlış kader anlayışı ve bu anlayışın neticesi olarak, her şeye teslimiyetçi bir çerçeveden bakan insanların ne kadar çok olduğunu rahatlıkla gözlemleyebiliriz. Örneğin; Aşırı hız yaptığı ve alkol kullandığı sabit olduğu halde kaza yapıp hayatını kaybeden kişiye “takdiri ilahi” dendiğini çoğu zaman müşahade etmişizdir. Allah'ın dilemedikçe bizim dilememizin mümkün olmadığı gerçeğini kabul ederek, Ehl-i Sünnet akidesi içerisinde belki bir nebze doğru kabul edebilir. Ancak insanın hata ve kusurundan kaynaklanan durumları da Allah ile ilişkilendirmemiz doğru değildir. Böyle bir durum karşısında sorumluluğun kaldırılmayacağını unutmamız gerekmektedir.

İlahi adalet ve engelliler konusunda, bu meselenin çözümü için yapılan öneriler bu alanda yetkin olsun veya olmasın sürekli olarak birileri tarafından tartışmaya müsait bir durum olarak kalmaya devam edecek ve bazı sorular yine bizim bilemeyeceğimiz şekilde gizemini koruyacaktır. Ancak bu durumun böyle olması meseleyi anlamsız kılmadığı gibi engellilik konusu da güncelliğinden bir şey kaybetmeyecektir.

Nasıl ki insan, Allah'ın nimetlerine karşılık hoşnut oluyor ve ondan şükür etmesi bekleniyorsa, o nimetleri eksilttiği zaman da sabretmesinin istendiğini bilmelidir. Ancak bu sayede ebedi saadete ulaşabileceğini unutmamalıdır.

KAYNAKÇA

- ACUN, Bülent, “Bir Engelli Çevresinde Ne Bekler”, *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık, 2010, Sayı: 240.
- AKBULUT, Ahmet, “Allah’ın Takdiri-Kulun Tedbiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXII.
- AKKÖK, Füsün, Petek Aşkar, A. Nuray Karancı, “Özürlü Bir Çocuğa Sahip Anne-Babalardaki Stresin Yordanması”, *Özel Eğitim Dergisi*, 1992 1(2) .
- AKSEKİ, Ahmet Hamdi, *Ahlak Dersleri*, DİB. Yayınları, İlmî Eserler – 195, Tashih: Sedat Memiş, 5. Baskı, Ankara, 2016.
- ALBAYRAK, Nurettin, *Türkiye Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri*, Editör: Fazıl Aydın, ÇSGB, Kayhan Ajans, Ankara, 2014.
- ALGÜL, Hüseyin, “Muâhât” Mad. *DİA*, c. XXX, 2005.
- ALİÇÇİ, Ömer Savaş, “Engelliler Yerel Yönetimlerden Neler Bekliyor?”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs, 1999, Sayı: 101.
- ALİYYU’L-KÂRİ, Nurettin Ebu’l- Hasen Ali b. Sultân Muhammed, *Şerh ’ul-Fıkhi ’l-Ekber*, Tahkik: Mervan Muhammed Eş-Şa’ar, Darun-Nefais, Dimeşk, H.1430.
- ALTUNTAŞ, Halil, *Pencereyi Işığa Açmak (Din-Düşünce-Yorum Yazıları)*, DİB Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2009.
- APAK, Adem, “Günümüzde Hz. Peygamber’in (s.a.v) Doğru Anlaşılması Üzerine Düşünceler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:2, 2010.
- ARDOĞAN, Recep, “Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahi Adalet İle Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar”, *Birey ve Toplum Dergisi*, Güz-2014, Cilt:4, Sayı:8
- ARSLAN, Hulusi – BOZKURT Mustafa, *Sistemik Kelam*, TDV. Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2016.
- ARSLAN, Hulusi, “Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcılarının Görüşü”, *Marife Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, Güz-2002.
- ARSLAN, Hulusi, “Mu’tezili Düşüncede İlahi Fiil – İnsani Fiil Ayrımı ve Bu Ayrımın Temel Kriterleri”, *Dini Araştırmalar*, Mayıs- Ağustos, 2003, VI, Sayı: 16.

- ARSLAN, Mustafa ve ŞEKER Selim, “Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık (Siirt Üniversitesi)” Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III, Bildiriler, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F, 25-26 Ekim 2011, Petro-İş Yayını-1126.
- ASAR, Muhammed Ali, “Hz. Peygamber ve Engelliler”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim, 2012, Sayı: 26.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul. Trh.
- APAYDIN, Hacı Yunus, “Hacir” Maddesi, *DİA*, c. XIV, 1996.
- AYDIN, Mehmet, *Tanrı Ahlak İlişkisi*, TDV. Yayınları, İlmî Eserler Serisi 74, Ankara, 1994.
- AYKANAT, Burcu Girgin ve Serap Balcı, “Fiziksel Engelli Çocuk ve Ailesinin Evde Bakım Gereksinimi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2015, 4 (2).
- AYKARA, Aslıhan, “Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşadıkları Güçlüklerin Sosyal Rol Kuramı Açısından Değerlendirilmesi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt:26, Sayı:2, Ekim, 2015.
- AYSOY, Mehmet, *Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası*, Açık Kitapları, İstanbul, 2004.
- BAŞARAN, Sermet, “Engellilerin Toplumsal Bütünleşmesinde Fiziki ve Mimari Düzenlemeler”, *Diyanet Aylık Dergi*, 2001, Sayı: 132.
- BİGİYEF, Musa Cârullah, *Kitabu’s-Sünne*, Tercüme: Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998.
- BUHARİ, Ebu Muhammed b. Ebi’l- Hasan İsmail, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, Ötüken Neşriyat, Mütercim: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul, 1988.
- BUHARİ, Ebu Muhammed b. Ebi’l- Hasan İsmail, *Safvetü’Kari Bi İhtisari Sahihi’l- Buhari, Sahih-i Buhari Muhtasarı*, Beka Yayınevi, Hazırlayan: Hanifi Akın, İstanbul, 2009.
- BULUT, Ahmet, *Allah’ın Özel Kulları Engelliler*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2014.
- BULUT, İsmail, “Kader-Engellilik İlişkisine Kelâmi Bir Yaklaşım”, *A.Ü.İ.F.D.* Sayı: 43, Erzurum, 2015.
- BURCU, Esra, “Türkiye’de Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar Ankara Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran – 28(1): 37-54.

- BURCU, Esra, “Türkiye’de Yeni Bir Alan “Engellilik Sosyolojisi” ve Gelişimi”, *Sosyoloji Konferansları (Özel Sayı - Türkiye’de Sosyolojinin 100 Yılı)*, Sayı Editörü: Nevin Güngör Ergan, İÜİF, 1. Kısım, Sayı: 52, Yıl: 2015-2.
- BOZKURT, Mustafa, “Kadı Abdülcebbâr’ın Teklif Anlayışı”, *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2006, IX, S.26.
- CENGİZ, Lütfü, “Emeviler Döneminde Kader Problemi”, *Marife Dergisi*, Yıl:1, Sayı:2, Güz-2001.
- CEBECİ, Lütfullah, *Kur’an’da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1985.
- COŞKUN, İbrahim, *İlahi Adalet ve Engelli Bireyler*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2016.
- ÇAĞLAR, Selda, “Engelli Hakları Sözleşmesi’nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye’nin Uyum Sorunu”, **TBB. Dergisi**, 2011.
- ÇAĞLAYAN, Harun, “Sosyolojik Açıdan Müslüman İlahi Adalet Algısı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: V, 20016.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Adalet” Maddesi, *DİA*, c. I, 1998.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “İrade” Maddesi, *DİA*, c. XXII, 2000.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Sabır” Maddesi, *DİA*, c. XXXV, 2008.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Şer” Maddesi, *DİA*, c. XXXVIII, 2010.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Tevekkül” Maddesi, *DİA*, c. XXXII, 2012.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Musibet” Maddesi, *DİA*, c. XXXI, 2006.
- ÇUHADAR, Selmin, *Özel Eğitim Süreci*, Editör: Sezgin Vuran, Maya Akademi Yay. Ankara, 2013.
- DÖNDÜREN, Hamdi, “İslam’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar” *1.Tebliğ, Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Yolları)*, 20-21 Aralık 2003, DİB Yayınları/630, İlmî Eserler/19, Ankara, Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz ve Halil Altıntaş.
- DÜZGÜN, Şaban Ali, “Kaderi Farklı Kategoriler İçinde Okumanın İmkânı”, *Kelam Araştırmaları*, 11: 2 (2013).
- EBU DAVUD, *Avulü’l- Ma’bud Şerhu Sünen-i Ebi Davud*, Tas: Ebi Abbirrahman Şeref’il-Hakk Muhammed Eşref Es-Siddîk El-Azim Âbâdi, Daru’l- Feyhaa, Dimeşk, H.1434 / M. 2013.
- EBU SİNA, Ebu Ali b. Abdullah, “Kaderin Sırrı”, Çeviren: Gürbüz Deniz, *İslami Araştırmalar Dergisi*, XVIII, Sayı: 3 – 2005.

- EBU UZBE, Hasab b. Abdulmuhsin, *Ravdatul Behiyye*, Hadarabat, H. 1322.
- ERBAŞ, Ali, “Camiler ve Engelliler”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim 2012, Sayı: 262.
- ERGUN, Nevin, vd. *Aile Eğitim Rehberi-Ortopedik Özürlüler*, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Aile Eğitim Serisi-2, Ankara, 2007.
- ERKUŞ, Burhan, *İnsan Hakları*, DİB. Yayınları / 715, Sorumluluklarımız Serisi – 1, 3. Baskı, 2011.
- ED-DARİMİ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sünen-i Darimi*, Tercüme, Şerh ve Tahrir: Abdullah Aydın, Madve Ofset, İstanbul, 1996.
- EL- CÜVEYNİ, İmâmül’ Haremeyn Ebu Me’ali Abdülmelik b. Abdilllah b. Yusuf, *Kitabu’l- İrşad – İnanç Esasları Kılavuzu*, TDV. Yayınları, Tercüme: Adnan Bülent Baloğu, Ankara, 2010.
- EL- GAZZALİ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhya’u Ulumi’d-Din*, Ter: Ali Aslan, Merve Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, Cilt: IV.
- EL- İSFAHANİ, Rağıb, *Müfredat* (Kur’an Kavramları Sözlüğü), Tercüme: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul-2010.
- EN-NESAİ, Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinân Ebu Abdirrahman, *Es- Sünenü’l-Kübra*, Ter: Yaşar Güngör, Ocak Yayınları, Tarihsiz.
- ERGİN, Dilek ve Nesrin Şen, “Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeyi ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2007; 10: 1.
- ERGİN, Ülker, *Engellilerin ve Ailelerinin Eğitimi ve Rehabilitasyonu*, 2. Tebliğ, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri) 20-21 Aralık 2013*, DİB Yayınları /630, İlmî Eserler /19, Ankara, Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz ve Halil Altıntaş.
- ER- RAZİ, Fahrüddin Muhammed b. Ömer el- Hüseyin b. Hasan b. Ali et- Teymi el-Bekri Eş- Şafii, *Tefsiri Kebir Mefatihul Ğayb*, Akçağ Yayınları, Çev: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, vd. Ankara, 1995.
- ER- RAZİ, Fahrüddin Muhammed b. Ömer el- Hüseyin b. Hasan b. Ali et- Teymi el-Bekri Eş- Şafii, *el- Erbe’ün Fi Usuli’d- Din*, Thk: Abdülaziz Mahmut, Beyrut, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, H.1430-2009.
- ERSOY, Özlem, Neslihan Çürük, “Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerde Sosyal Desteğin Önemi”, *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, Yıl:11, Cilt: V, Sayı: 17, Nisan –Mayıs 2009.

ERUL, Bünyamin, *Engelliler İle İlgili Hadislerin Analizi, 2.Tebliğ, Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri), 20 – 21 Aralık 2003*, DİB, Yayınları /630, İlmî Eserler / 19 Ankara, Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz ve Halil Altuntaş.

ET- TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberi Tefsiri*, Çev: Hasan Karakaya- Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, 1996.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2014.

HARPUTİ, Abdullatif, *Tenkîh'l Kelâm Fî Akâidi Ehli'l-İslâm, (Kelam İlmine Giriş)*, Yayına Hazırlayan: Fikret Karaman, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2016.

HATEMİ, Hüseyin, *İslâm'da İnsan Hakkı ve Adalet Kavramları*, Doğu'da ve Batı'da İnsan Hakları (Kutlu Doğum Haftası: 1993-94), TDV: Yayınları / 201, Ankara, 1996.

GENÇ, Hafzullah, “Eşarî ve Eşarîlik İlişkisi Üzerine Notlar.” *Kelam Araştırmaları Dergisi*, cilt: 15, Sayı:2, 2017.

GÖRMEZ, Mehmet vd. *Hadislerle İslam (Hadislerle Hadislerin Yorumu)*, DİB. Yayınları, Editör: Mehmet Emin Özafşar vd. 4. Baskı, İstanbul, 2017.

GÜREK, Metin, “Yerel Yönetimlerin Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri”, *İstanbul Aydın Üniversitesi- Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, Sayı: 42, (2016) – (131-143).

IŞIK, Harun, “Engellilik Sorununa Kelâmi Bir Yaklaşım”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl,17, Sayı:57, Güz-2013.

İBN FÛREK, Ebu Bekir Muhammed b. Hasan El- İsfahani en- Nisaburi, *El-İbane An Turuki'l- Kâsîdin ve'l- Keşf An Menâhici's Sâlikin ve't- Teveffur îla İbadeti Rabbi'Alemin, (Tasavvuf İstılahları)*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 25, Dini İlimler Serisi: 2, Çev.: Ahmet Yıldırım vd. İstanbul, 2014.

İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemalüddin M. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, H.1430, M. 2009.

İKİZOĞLU, Murat, “Özürlü, Özürlü Ailesi ve Toplum İlişkisi”, *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt: 5, Sayı:1, Mayıs-2005.

KADI ABDULCEBBAR, *Şerhu'l- Usûli'l- Hamse (Mu'tezilenin Beş İlkesi)*, Çev.: İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 14, İstanbul, 2013, Cilt: II.

- KADI ABDULCEBBAR, *Dinin Temel İlkeleri (el-Muhtar Fi Usuli'd-Din)*, Çeviren: Hulusi Arslan, Endülüs Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul-2017.
- KAHRAMANOĞLU, Ertan, “Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında Yürütülen Rehabilitasyon Hizmetleri”, Dünya’da ve Türkiye’de Sakatlar ve Sorunları, Açık Oturum, 6 Şubat 1981, İstanbul, 1982.
- KARAAĞAÇ, Hilmi, “Kaderiyye / Mu’tezile’nin Mecusilikle İmtihanının Teolojik Arka Planı”, *Kelam Araştırmaları*, 13: 1, 2015.
- KARAGÖZ, İsmail, *Ayet ve Hadislerin Işığında Sevgi ve Dostluk*, DİB Yayınları: 559 Halk Kitapları: 144, Ankara – 2013.
- KARAGÖZ, İsmail, *Toplumsal Emanet: Engelliler*, DİB. Yayınları /722 Cep Kitapları /84 Sorunlarımız Sorumluluklarımız, 2008.
- KARAGÖZ, İsmail, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, DİB. Yayınları, Ankara, 2005.
- KARAGÖZ, İsmail, “Kur’an’ın Engellilere Bakışı”, 1.Tebliğ, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, 20 – 21 Aralık 2003, DİB. Yayınları / 630, İlmi Eserler / 19 Ankara, Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz, Halil Altuntaş.
- KARAGÖZ, İsmail, *Toplumun Himayeye Muhtaç Kesimleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, IV. Din Şûrası-Tebliğ Müzakereleri, 12-16 Ekim 2009, II, TDV. Yayınları, Ankara.
- KARAGÖZ, İsmail, *Fert ve Toplumlara İsabet Eden Musibetler; Sebep ve Sonuçları*, Kitap Neşriyat, Ankara, 2006.
- KARADENİZ, Osman, “Kader Konusunda Bazı Yanlış Anlamalar”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII, İzmir-1992.
- KARAMAN, Fikret, “Tevekkül, Kader ve Trafik Kazaları”, 1.Tebliğ, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm öneriler)*, 20 - 21 Aralık 2003, DİB: Yayınları / 630, İlmi Eserler /19, Ankara, Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz – Halil Altuntaş.
- KARAMAN, Fikret, “Kelam İlminin Doğuşu ve Müttekaddimin Dönemi Problemleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Elazığ-1996.
- KARAMAN, Fikret, “Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Elazığ-1996.

- KARAMAN, Fikret, *Trafik Kazalarının Önlenmesinde Yeni Bir Umut, (Kader, Kaza, Kurallara Saygı, Tevekkül, Sabır ve Öfke Kontrolü)*, TDV. Yayınları, 1. Baskı Şubat 2017, Ankara.
- KARAMAN, Fikret, “Hasta, Yaşlı, Sakat ve Engellileri Korumak”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs-1999, Sayı: 101.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, *Kur’an Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya, 2010, Cilt: III.
- KAZANÇ Fethi Kerim, “Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış”, *Kelam Araştırmaları* 6-1 (2008).
- KILAVUZ, Ahmet Saim, “A’mâ” Maddesi, *DİA*, c. II, 1989.
- KOÇYİĞİT, Talat, “Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar”, *AÜİF Yayınları*, Ankara, 1989.
- KULA, Mustafa Naci, “Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar İle İlgili Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: XIX, Sayı:3.
- KULA, Mustafa Naci, “Engellilik ve Din”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs-2014, Sayı: 161.
- KULA, Naci, *Engelliler ve Engelli Ailelere Yönelik Hizmetler*, IV. Din Şûrası - Tebliğ ve Müzakereler, 12-16 Ekim 2009, II. TDV. Yayınları, Ankara.
- KUR’AN-I KERİM MEÂLİ, Hazırlayan: Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, Tashih: İsmail Derin, DİB Yayınları, 6. Baskı, Ankara-2010.
- KUTLUER, İlhan, “Hikmet” Maddesi, *DİA*, c. XVII, 1998.
- KÜÇÜKER, Sevgi, “Özürü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri”, *Özel Eğitim Dergisi*, 1993 1(3).
- MACAR, Tuğçe Kalefetoğlu vd, “Gen Teknolojisi ve Bitkilerde Genetik Transformasyon Yöntemleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi* 17(2017) 021004 (377-392).
- MARAZ, Hüseyin, *Mu’tezile’de Mükâfat ve Cezayı Temellendirme Yöntemi (İstihkak Teorisi)*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2017.
- MATURİDİ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitabu’l-Tevhid*, Neş.: Fethullah Huleyf, el- Mektebetü’ İslamiyye, Beyrut, H. 1390.
- MEMİŞ, Murat, “İlahi İradenin Yaratılmışlığı Sorunu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, XIII / 1 – 2009.

- MUSAHAN, Ali Yıldız, “Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 66, (Bahar-2016).
- MUTAHHARİ, Murtaza, *Adl-i İlahi*, Çeviren: Hüseyin Hatemi, Kevser Yayınları, İstanbul, 2005.
- OCAK, Hasan, “Hadislerde Geçen Hayır ve Şer Kavramlarının İslam Düşüncesindeki Yansımaları”, *Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, Sayı: 8.
- ORAL, Osman, “Kelâm İlminde İlâhi Adalet”, *Kelâm Araştırmaları* 11: 1 (2013).
- ÖĞÜK, Emine, *Maturidi'nin Düşüncesinde Şer-Hikmet İlişkisi*, TDV. Yayınları, Ankara, 2. Baskı, Aralık, 2013.
- ÖZAY, Hilal, *İslam Hukuku Açısından Bedensel Engellilik*, TDV. Yayınları, 2012.
- ÖZARSLAN, Selim, *14-18 Yaş Lise Gençlerinde Kader İnancı*, Ankara, 1994. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ÖZARSLAN, Selim, *Günah Musibet İlişkisi Üzerine*, Nobel Yay. 2. Baskı Ankara, 2012.
- ÖZBULUT, Mahmut ve Özge Özgür SAYAR, *Engelli Bireylerin Toplumla Bütünleşmesine Yönelik Tespit, Bilgilendirme ve Veri Tabanı Oluşturma Çalışması (ÖZVERİ-Malatya) Projesi Araştırma Sonuçları*, Aile ve Toplum Dergisi, Yıl: 11, Cilt: 5, Sayı:17, Nisan-Mayıs- Haziran, 2009.
- ÖZEN, Arzu, vd. “Zihinsel Özürlü Çocuğa Sahip Günlük Yaşamda Karşılaştıkları Annelerin Günlük Yaşamda Karşılaştıkları Problem Davranışlarla İlgili Görüşleri”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, *Özel Eğitim Dergisi*, 2002, 3 (2).
- ÖZLER, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde Tevhid*, Nun Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÖZDEMİR, Metin, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2014.
- ÖZDEMİR, Metin, *İlahi Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, DİB. Yayınları-1070, İlmi Eserler: 174, İnanç Kitapları Serisi-08, 2. Baskı, Ankara, 2015.
- ÖZERVARLI, Mehmet Sait, “Hikmet” Maddesi, *DİA*, c. XVII, 1998.
- ÖZSOY, Osman, *Etkin Öğrenci Etkin Öğretmen Etkin Eğitim*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2002.
- Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat*, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2008.

- SANCAKLI, Saffet, “Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI, (2006), Sayı:2.
- SARI, Hatice Yıldırım, “Zihinsel Engelli Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi”, *C.Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, XI/2 (2007).
- SERİN, Gülsüm Elif Çorbacı ve Alev Girli, “Zihinsel Engelli Ergenlerin Sosyal Beceri Düzeyleri ve Davranış Problemleri ile Ebeveynlerinin Genel Öz Yeterlilik Algı Düzeylerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi”, *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 34 (2012).
- SEYYAR, Ali, *Yıldızlar Engel Tanımaz, Bedensel Özürlü Sâhâbelerin Hayatı*, Aşşyan Yayınları, İstanbul, 2007.
- SİNANOĞLU, Abdülhamit, “İslâm Düşüncesinin İlk Özgürlükçü Hareketi Mu'tezile'nin “Kader” Anlayışı”, *K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2006).
- SOFTA, Havva Kaçan, “Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeyinin İncelenmesi”, *Kastamonu Education Journal*, Mayıs, 2013, Cilt: XXI.
- SÜRMEİLİ, Mehmet vd. *Dini Terimler Sözlüğü*, Devlet Kitapları Müdürlüğü, MEB Yayınları, Ed: Ahmet Nedim Serinsu, Ankara, Trh.
- ŞEŞEN, Ramazan, “Câhiz” Maddesi, *DİA*, c. VII, 1993.
- ŞİŞMAN, Yener, *Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler*, Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi (Yılda iki kez Yayımlanan Hakemli Dergi), Editör: Süleyman Özdemir, Sayı: 60, 2011/1.
- TAFTAZANİ, Ebu'l- Vefa, *Ana Konularıyla Kelam*, Çeviren: Şerafettin Gölcük, Kitap Dünyası Yayınları, 2.Baskı, Konya-2000.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*, Mütercim: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul Tarihsiz.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Dar” Maddesi, *DİA*, c. VIII, 1993.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Halim” Maddesi, *DİA*, c. XV, 1997.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Sabur” Maddesi, *DİA*, c. XXXV, 2008.
- TOPALOĞLU, Bekir-İlyas ÇELEBİ, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İSAM Yayınları, 2010.
- TUNÇ, Cihat, “Kader ve Kazâ Hakkında Düşünceler”, *E.Ü.İ.F. Dergisi*, IV, Kayseri-1987.
- TURAN, Fatma Dilek ve Ayşegül İşler Dalgıç, “Zihinsel Yetersiz Çocuğu Olan Ebeveynlerde Aile Yüğü”, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2017; 8 (1): 9-16.

- ULUDAĞ, Süleyman, “Tevekkül” Maddesi, *DİA*, c. XLI, 2012.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Bela” Maddesi, *DİA*, c. V, 1992.
- UŞAN, Mehmet Fatih, *İş Hukukunda Sakat İstihdamı*, Konya, 1999.
- UŞAN, Mehmet Fatih, *Mesleki Eğitim ve İstihdam, Devlet Personel Rejimi ve İş Mevzuatı*, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler, Aylık İnternet Dergisi, S.15, Mayıs-2003, <<http://www.e-akademi.org/makaleler/fusan-1.htm>>.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa, “Yrd. Doç. Dr. Mehmet Özgü Aras”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, 2007.
- YAĞCI, Hızır, “Hz. Peygamber’in İnsan Hakları İhlalleri İle Mücadelesi”, *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık, 2010, Sayı: 240.
- YARAN, Cafer Sadık, *Kötülük Problemi ve Teodise*, Vadi Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2016.
- YAVUZ, Adil, “Sehavi ve Halk Dilinde Dolaşan Hadisler Problemi İle İlgili Eseri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002-Güz, XIV. Sayı, Hakemli Dergi, Konya, 2002.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “İrade” Maddesi, *DİA*, c. XXXII, 2000.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Kader” Maddesi, *DİA*, c. XXIV, 2001.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Şer” Maddesi, *DİA*, c. XXXVIII, 2010.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Câhiz” Maddesi, *DİA*, c. VII, 1993.
- YAZICIOĞLU, Mustafa Sait, “Maturidi Kelâmında İnsan Hürriyeti Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: XXX.
- YEPREM, Mustafa Sait, *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*, M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, İstanbul-1997.
- YİĞİT, Yaşar, “Hz. Peygamberin Engellilere Davranışı”, *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık, 2001, Sayı:132.
- YILDIZ, Kemal, “Sorumluluk” Maddesi, *DİA*, c. XXXVII, 2009.
- YÜKSEL, Emrullah, *Maturidiler ve Eş’ariler Arasındaki Görüş Ayrılıkları*, Düşün Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2012.
- YÜKSEL, Emrullah, “İlahi Fiillerde Hikmet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, Erzurum, 1988.
- ZEMAŞERİ, Ebû’l Kasım Mahmud b. Ömer El- Harezmi, *El- Keşşaf ‘An Haka’iki Ğavâmidi’t Tenzil ve ‘Uyuni’l- Ekâvil Fi Vücuhid-Tevil*, Çev: Abdulaziz Hatip, Mehmet Erdoğan vd. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Denetleme Raporu, T.C. Başkanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Faaliyetlerinin Denetimi İle Özürlü Bireyler, Yakınları ve Toplumun Bütün Kesimlerinde Özürlülük Konusunda Toplumsal Bilinç ve Duyarlılık Oluşturulması Amacıyla Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi ve Bu Tür Çalışmaların Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesi ve Geliştirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler, Tarihi: 27/08/2009, Sayısı: 2009/5.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, DİE Matbaası, Ankara, 2009.

Dünya Engelliler Vakfı (WHF), Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu, Hazırlayan: Cihan Koca, İstanbul, 2010.

Dünya Engellilik Raporu, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, DSÖ Kütüphanesi ve Yayınlar Kataloğu Verileri, Ankara, 2011.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://alo183.aile.gov.tr>

www.ehy.gov.tr

<https://engelliler.gen.tr/>

<https://engelliler.net.tr/>

www.engelsiz.havettepe.edu.tr

www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler

www.mevzuat.gov.tr

www.tdk.gov.tr

<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=26554&Cr=disab&Cr1=>

<https://www.engelolma.net/engelli-haklari/engelli-nelerdir-h107.html>

http://www.otizmvakfi.org.tr/index.php?id=34&Itemid=45&option=com_content&view=article

<http://www.saglik.gov.tr/TR,11472/tcanayasasi-56madde.html>

https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/EK-12.pdf

www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf, Yayımlandığı Tarih:6 / 6 / 1997, No: 23011.

www.who.int